

Problemi, časopis za mišljenje in pesništvo,
januar 1970, letnik VIII, št. 85

PROBLEMI aktualnosti

PU

Univerzitetna
Knjižnica

PROBLEMI

Problemi, časopis za mišljenje in pesništvo. Ureja uredniški odbor: Niko Lehrman, Rudi Rizman, Marjan Rožanc, Dimitrij Rupel, Fedor Žigon (Aktualnosti); Spomenka Hribar, Valentin Kallan, Milan Pintar, Ivo Urbančič, Slavoj Žižek (filozofija); Andrej Inkret, Taras Kermauner, Andrej Medved, Rastko Močnik, Dušan Pirjevec (literarna teorija); Iztok Geister, Niko Grafenauer, Dušan Jovanović, Ivo Svetina, Marko Švabić (literatura). Glavni urednik: Niko Grafenauer. Odgovorni urednik: Rudi Rizman. Tehnični urednik: Mar-

194245
jan Rožanc Uredništvo in uprava: Ljubljana, Soteska 10, tel. 20 487. Tehnični urednik posluje vsak delovni dan od 9. do 12. ure, uprava pa v četrtek od 14.30 do 16.30. Naročila pošiljajte na upravo Problemov, Ljubljana, Soteska 10, tekoči račun 501-8-475/1 z oznako: za Probleme. Celoletna naročnina 50 din, cena posamezne številke 5 din, cena dvojne številke 8 din. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača. Izdajata predsedstvo ZMS in UO ZSJ. Tiska »Tiskarna PTT« v Ljubljani.

To številko so uredili Iztok Geister, Rastko Močnik in Marko Pogačnik

194245

1761/6119/1971

IVAN J. KREFT

Izhodišča razprave o kmetijstvu

1. Izkoriščenost kmetijsko-gozdarskega prostora
2. Izkoriščenost obstoječega inventarja
3. Zaposlitev delovne sile
4. Socialni položaj kmečkega prebivalstva
5. Zagotovitev hrane
6. Nega prostora
7. Vojaško strateški pomen poselitve podeželja

Ad 1.: Intenzivnost uporabe kmetijsko-gozdarskega zemljišča je med drugimi odvisna od cene pridelkov. Pri višjih cenah pridelkov so smotrna intenzivnejša vlaganja sredstev na enoto površine. Če bi se cena kmetijskih pridelkov zaradi uvoza z drugih področij ali iz inozemstva znižala za polovico ali še bolj, to nikakor ne bi pomenilo, da je postalo kmetijsko-gozdarsko izkoriščanje naših zemljišč nerentabilno. Biotehniška proizvodnja lahko z ekstenzifikacijo ostane rentabilna tudi ob »katastrofalnem« znižanju cen pridelkov. Taka ekstenzifikacija je tehnološko možna, v določenih pogojih jo zanima izhodišče številka 3. Biotehnika pozna vrsto »rezervnih« tehnologij, ki so ob ekstenzivnejših vlaganjih ekonomsko še upravičene (še dajejo zemljiško rento) kljub nižjim prodajnim cenam pridelkov. Tako bi lahko na primer ob izredno močnem znižanju cen pridelkov spremenjali njive v pašnike in te dalje v gozdove, vse dokler zemljišča ne bi več dajala zemljiške rente. Tudi ko zemljišče ne daje več rente ali pa gospodarimo celó z izgubo, je zaradi izhodišča številka 6 določena biotehniška dejavnost upravičena. Gospodarjenje z izgubo je na višjem intenzivnostnem nivoju tehnologije lahko upravičeno tudi zaradi izhodišč številka 3, 4, 5 in 7. V primerih upravičenih izgub zaradi upoštevanja izhodišč 5, 6 in 7 naj izgube krije družba, po »možnosti« pa tudi čim večji del izgub zaradi izhodišča 3 (in s tem 4). V razmerah, ugodnih za kmetijstvo, ko ni ogroženo upoštevanje izhodišč 4—7, je potrebna optimalizacija upoštevanja izhodišč 1, 2 in 3 v intenzivnostnih okviri, ki jih dovoljuje višina prodajnih cen.

Ad 2.: V Sloveniji imamo razmeroma obsežen inventar poslopij, komunikacij, naprav in strojev za kmetijsko proizvodnjo. Tudi če so ti nastali ob slabem gospodarjenju in napačni kmetijski politiki, so danes te napake objektivizirane. Velik del tega inventarja je tako specifičen, da se ga da koristno uporabiti le v kmetijski proizvodnji.

Ekonomika mora poizkušati doseči čim racionalnejšo izkoriščenost razpoložljivega inventarja, seveda tako, da hkrati upošteva druga izhodišča.

Ad 3.: Kmetijstvo nudi zaposlitev delu prebivalstva. Izhodišči 1 in 2 ter ekonomske zakonitosti lahko zahtevajo določeno ekstenzivno stopnjo proizvodnje, ki pa se je ne da uvesti, ker ni moči zmanjšati števila zaposlenih v kmetijstvu. Del zaposlenih v kmetijstvu (na primer starci) ni sposoben za drugo delo. Ta problematika je tesno povezana z izhodiščem številka 4. Za samostojno delo v kmetijstvu je kljub nepriznanim potrebam po usposabljanju potrebna dolga doba priučevanja; pri preučitvi za drugačna delovna mesta bi to znanje le malo koristilo.

Ad 4.: Kmetje so delovni ljudje, kmečko prebivalstvo je sestavni del naše socialistične skupnosti, zato nam ne more biti vseeno, kakšen je njihov socialni položaj. Življenjski standard kmetov je veliko nižji kot življenjski standard drugih delovnih ljudi. Urejenost niti njihovo zdravstveno niti starostno zavarovanje. To je posebno boleče, ker je bilo prav množično sodelovanje kmetov odločilno za uspeh revolucije in osvobodilne vojne. Kmečko prebivalstvo ne sili preveč odločno k prerazdelitvi narodnega dohodka in k ureditvi svojega družbenega položaja, saj so bile njegove oblike gospodarstva in političnega sodelovanja razbite, še danes pa mu je z razrednim odnosom vsaj neformalno preprečeno in onemogočeno, da bi polno sodelovalo v skupnem samoupravnem sistemu. Zavedati se je treba, da bi vsako hitrejše boljšanje socialnega položaja delovnega kmeta pomenilo, da bi standard ostalih skupin prebivalstva stagniral. Učinkovito boljšanje socialnega položaja kmetovalcev je možno samo z zavestnim soglasjem drugih skupin prebivalcev, ki so bliže »javnemu mnenju« in vzvodom oblasti (npr. »delavski razred«, »intelektualci«, razne elite itd.). Ob upoštevanju izhodišč 1 in 2 ter 5 bi bilo ob današnjih cenah kmetijskih pridelkov, reprodukcijskega materiala, strojev in delovne sile upravičeno ekstenziviranje kmetijske proizvodnje z manjšanjem števila zaposlenih in večanjem družinskih kmečkih obratov vsaj na 20—30 ha. Tega pa v ravninskem področju ne moremo storiti zaradi izhodišča 3 in s tem hkrati zaradi izhodišča št. 4.

Ad 5.: Vsako blago si je treba zagotoviti od tam, kjer je najcenejše. Vendar to ne velja povsem za prehranje-

PROBLEMI AKTUALNOSTI

MED POLITIKO IN GOSPODARSTVOM

Izhodišča razprave o kmetijstvu (Ivan J. Kreft)	1
---	---

POLITIKA

Vidiki ideologije »nove leve« (Nerkez Smailagić)	2
--	---

POGLEDI

Razmišljanje o neki usodi (Pavel Dobrila)	7
---	---

NOVA KRITIKA

Staro in novo (Dimitrij Rupel)	9
--	---

MEDPROSTOR

Je Dežmanov primer potreben rehabilitacije? (Taras Kermauner)	10
---	----

MED IDEOLOGIJO IN EKSISTENCO

O biti (Andrej Medved)	13
O navzkrižjih običajnega pluralizma (Dimitrij Rupel)	14
Tragični paradoks — da! Tragični paradoks — ne! (Taras Kermauner)	15

GLEDALIŠČE

Raziskovanje igralca (gledališkega) (Samo Simčič)	16
Zakaj je bila umorjena Sharon Tate (Marjan Rožanc)	19

VIZUALNE UMETNOSTI

Nedonošeni Michelangelo (Ivan Sedej)	20
Položaj ohojevcev (Braco Rotar)	21

PRO DOMO SUA

Revija »Problemi«	22
Estetski programi revij (Ivan Focht)	24

STRIP

KK Olympia (Milenko Matanovič)	27
--	----

VREDNOTE

Sinice v kletki (Iztok Geister)	29
---	----

SPORT

Nogomet: antagonistična konfliktna situacija z »n« igralci (Andrej Medved)	30
--	----

no blago. Hrana je velikokrat blago strateškega pomena, dobava hrane je včasih sredstvo ekonomskega in političnega pritiska. Kljub občasni ali trajnejši cenenosti tujih virov si je treba vsaj del hrane zagotoviti doma, četudi za ceno delnega subvencioniranja kmetijske proizvodnje.

Ad 6.: Poleg dobrin, ki jih vnovčujemo na trgu, ustvarja kmetijstvo (z gozdarstvom) tudi druge splošno potrebne dobrine: neguje pokrajino, ustvarja okolje, primerno za rekreacijo in turizem, čisti zrak, usmerja kroženje vode. Tudi če bi postala kmetijsko gozdarska dejavnost popolnoma nerenabilna, bi jo bilo treba v določenem obsegu ohraniti zaradi navedenih vzrokov.

Ad 7.: Primerna poselitev podeželja in zlasti hribovitih področij je posebne pomena zlasti pri partizanskem načinu odpora proti napadalcem. Tu je enako pomembno, da kmečko prebivalstvo ima kaj dati partizanskim enotam (izhodišče številka 5) in da je pripravljeno to dati (določena povezava z izhodiščem številka 4). Izkušnje kažejo, da je kmečko prebivalstvo pomemben vir za rekrutiranje za partizanske enote. Vse dokler smatramo, da je potrebno skrbeti za obrambo, ne smemo omalovaževati tega izhodišča.

Pri razpravah o kmetijstvu ne smemo pozabiti na nobeno od naštetih izhodišč. V kolikšni meri in na kakšen način bomo upoštevali posamezna izhodišča, pa je stvar družbenega dogovora.

POLITIKA

Vidiki ideologije »nove levice«

(Načela, volja, smeri)

I UVOD

Skoraj je že prešlo v maniro, da študentsko gibanje, katerega skrajni izraz je »nova levica«, bodisi sociološko razloži bodisi politološko ocenijo, a da nonšalantno preidejo prek njegove ideologije ali da je sploh ne omenjajo. Naloga razlagalcev je torej opravljena z analizo **družbenih pogojev in določil** ali pa z ugotavljanjem bolj ali manj premišljene **politične kvalifikacije**.

Tako torej doslej in v večini razprav zanemarjajo ideologijo kot *quantité négligeable* in s tem kažejo na vrzel v preučevanju sodobnega študentskega upora, kolikor ne gre — in takšnih spisov je več — za željo prikazati to gibanje kot zablodo, nesmisel in zmedo brez načel, vodilne ideje in moralne opredelitve. Glavno nalogo, ki ji je posvečen ta referat, bi torej lahko opredelili kot odgovor na vprašanje: ali ima »nova levica« kot najzavednejši del študentskega gibanja politično koncepcijo in kakšna je ta koncepcija.

Pristop je predvsem znatno težji spričo dejstva, da je »nova levica« zelo svojevrsten skupek raznorodnih idej, načel, usmeritev, ki se gibljejo v diapazonu od zmernega krščanskega socializma do nespravljivega trockizma in zarotniškega ekstremizma; potem pa tudi spričo številnih poskusov interpretacijskega prilagajanja, ki mu je »nova levica« podvržena v številnih in vedno pogostejših manipulativnih poslih z več strani.

Vendar izhodišče obstoji: »nova levica« je predvsem **politično gibanje**, katerega sestavni del je program profesionalne spremembe. S tem se kaže dva njena bistvena momenta: ona je izraz zavesti o krizi sodobne družbe, ki jo neogibno žene v ostro alternativo: prilagoditev ali protest; prav tako pa mora definirati svojo teoretično osnovo, ki ima značaj politične ideologije.

»Nova levica« — to je mogoče ugotoviti takoj — nima povsem premišljene in v celoti zgrajene politične doktrine, in nepobitno je, da ima pomanjkljivosti na področju teoretične perspektive. Še več, nekatere njene smeri so izrecno nasprotovale »zreli in zavezujoči socialistični teoriji«.

Vendar so kmalu uvideli, da je neobhodna nova revolucionarna ideologija, ki bi rabila kot podlaga za jasno politično usmeritev gibanja. Sicer pa vedno pogostejše zahteve, da je treba gibanju določiti sodobno strategijo in na njenem temelju zgraditi novo orga-

nizacijo, samo dokazujejo vedno večjo potrebo po globalnem pogledu.

Kritika »nove levice« zaradi njene ideološke neutemeljenosti in tudi njen lastni odpor proti programatiki pa nas vendar ne ovira, da ne bi iz množice različnih in imaginativnih izpovedi, nagovorov in teoretskih analiz izpeljali koherentnega sistema ali vsaj reda, ki bi imel svojo notranjo logiko. Tako lahko kot prvotno opredelitev ideologije »nove levice« štejemo tisto, kar je jedrnatno formuliral Hervé Bourges: »Kapitalistična družba — to je sovražnik; birokratski aparat — to je ovira«.

II PROTIBIROKRATSKA USMERITEV »NOVE LEVICE«

1. Kritika sodobnega kapitalizma

Socialni smisel revolta »nove levice« kot poklicnega gibanja predstavlja enotno stališče vseh študentskih skupin. Univerzo razumejo v tem kontekstu ne le kot družbeno ustanovo, marveč tudi kot **družbeni odnos**. Utemeljena je na dveh načelih: izraža temeljne značilnosti družbe, ker je sestavni del njenega ustroja, in oblikuje resnico v smislu socialno prevladujoče determinante njenega kulturnega sistema. Tako se kaže univerza kot realni in kot duhovni proces konstituiranja in realiziranja družbe, v kateri se nahaja in deluje. **Zato je kritika družbe bistvena predpostavka kritike univerze.**

Tak metodološki pristop se je pri ideologijah »nove levice« logično razvil v **protikapitalistično stališče**. Cohn-Bendit je zahteval od akcijskih odborov jasno zavest, da pomeni majski boj »rušenje kapitalističnega sistema in vzpostavljane socialistične države«. Angleški »revolucionarni socialisti« so se prav tako izjavili za odpravo kapitalizma in imperializma. Ameriški študentje močno poudarjajo, da ni OSVOBODITVE brez UNIČENJA celega sistema. Tem radikalnim zahtevam se pridružujejo situacionisti, ki zahtevajo »boj zoper vso družbo«.

Za kapitalizem v njegovi sodobni obliki visoko organizirane in do skrajnosti razvite družbe so značilni tile momenti:

a) maksimalna napetost med družbenim značajem dela in privatno obliko prisvajanja;

b) osupljive proizvodne možnosti za zadovoljevanje potreb in popolnoma iracionalno rušilni razkroj človečnosti;

NERKEZ
SMAILAGIC

c) silna moč države, katere cilj je stabilnost družbe ob podložitosti množic.

Posebno pozornost so posvetili ideologiji »nove levice«: novi vlogi države in njenemu bistvenemu pomenu za kapitalistični razvoj. Ona je postala glavni dejavnik ekonomskega gibanja in reprodukcijske vitalnosti kapitala. S tem pa se kar najbolj širi njen politično upravni akcijski radij. Ta njena nova struktura, ki se lahko uredi kot demokratska ali fašistična, se osredotoča na tri tesno povezane naloge:

a) zagotavljanje gospodarskega napredka;

b) ohranitev in ustalitev zunanje-političnega, zunanjegospodarskega in vojno političnega ravnotežja;

c) vzdrževanje dopustne mere javne poslušnosti, ki s svojo skladnostjo ne moti njene prvotne funkcije.

Politični sistem se tedaj sooča s dvema novima viroma konfliktov. Zaradi omejenih sredstev oblasti in financ je država primorana osredotočiti in okrepiti svojo regulativno dejavnost na področjih, ki bi lahko ogrozila celoten ustroj. Številna področja ostajajo zato v drugi in tretji vrsti in zapadejo v kaotično nezadostno oskrbo in neurejenost (»novi pavperizem«). Preventivni značaj njene dejavnosti ji odvzema element usmerjanja k političnomoralnim ciljem: politika zdrse na raven upravljanja kritičnih sfer družbe z izključno no javnostjo, kar povzroča moralno in revolucionarno motivirana gibanja.

Trajna funkcija državnega aparata pri vzdrževanju statusa quo je odvisna od tega, kako pomirja opozicijske skupine, katerih cilj je sprememba institucionalnega sistema. Na drugi strani tlači odpor, tako da poddržavlja družbene interesne skupine, s čimer se krepi monopol oblasti.

Sodobna država se s spremembo smotra in strukture razvija kot orjaški splet ustanov, oblik in pobud, ki so samo polipski kraki njenega močnega birokratskega aparata.

Popolno zavračanje družbenega sistema sodobnega kapitalizma je torej utemeljeno s kritiko **ekspanzivnega imperializma** in s kritiko **represivne države**. Prvo so zlasti spodbudili ideologi ameriškega gibanja, s tem da so razglašili »korporativni liberalizem«: svoje dežele. Energično so oporekali liberalni ideologiji imperializma ZDA kot obliki skrivanja njegove prave biti — neomejene oblasti vojaških in poslovnih interesov. V močni in dinamični ekspanziji, ki se zmagovito ostvarja že desetletja, dokazujejo veliko moč te družbe, je bil zgrajen strašen in popoln sistem, ki se je svetu predstavil pod imenom »The American Way of Life«. Izkoriščanje je postalo ideologija, iz nje pa je izšlo prepričanje, da je Amerika največja država na svetu. To je kmalu rabilo za to, da so ugotovili pravico do vsiljevanja njenega načina življenja, njegovih vrednot in modelov. Ameriška demokracija je rabila kot opravičilo za kolonializem in nadvlado nad svetom.

Ideologi evropskega gibanja so šli za korak dalje: sklepali so o kontrarevolucionarni politiki ZDA, ki se danes odkrito pojavljajo v vlogi »svetovnega žandarja«.

Zahodni imperializem, zlasti ameriški, je katastrofalno deloval in še deluje na nerazvite države. S tem da jih je podrejal svojim zahtevam, prilagajal strukturo investicij monopolnim interesom matičnih držav, neusmiljeno izrabljaj njihova sredstva in ljudi, podpiral reakcionarne vlade, ki jih okrutno zatirajo, jih je sistematično uničeval, sejal bedo, lakoto in smrt in jim onemogočal napredek. Da pa so v civiliziranih deželah naseljeni beli ljudje, v zaostalih pa nebela, ni niti malo slučajno: imperializem in rasizem se dopolnjujeta.

Nova faza kapitalizma je pokazala, da so privatne oblike družbenega kapitala izčrpane. Država je smelo in vsestransko intervenirala v akumulacijskem procesu in na podlagi tega postala orjaški in vsemočen birokratski aparat, ki s svojo gosto mrežo institucij prekriva vso družbo. Sodobni sistem je v bistvu »birokratska družba s piramidno hierarhično strukturo«, katere en del opravlja prisilne in vladne funkcije, drugi pa predvsem tehnične.

Kritika »nove levice« kaže **načelno identiteto odnosov kapitala in odnosov oblasti** v sodobni družbi. S tem je pojasnjena njena glavna strateška smer: napad na državo, vzor represivnega aparata.

2. Kritika konformistične univerze

Boj proti univerzi, s katerim študentsko gibanje dejansko dobi množični značaj, je integralni del kritike danega reda stvari v kapitalistični družbi. Pri tem je treba predvsem upoštevati podrejanje znanosti kot proizvajalne sile novi funkciji in položaju države kot »idealnega kapitalista«. Tehnološka prilagoditev znanosti v smislu dinamične proizvodne zmogljivosti ima še drugo plat: porast ravni kvalifikacijskega izobraževanja se mora rešiti konfliktnih vprašanj človeške usode v družbi materialnega napredka; znanost se konstituira in usmerja ne v proizvodnjo uma-cilja, marveč uma-funkcije, katerega naloga ni celovita interpretacija človeškega življenja in dela, marveč njegova instrumentalna razsežnost dejavnika proizvodnje.

Sodobni razvoj razčlenjuje svoja hotenja, sile in možnosti na tri solidarna področja dejavnosti: znanost, izobraževanje, gospodarstvo. Družbeni izobraževalni sistem je bistven **posrednik** med znanstvenimi dosežki in ekonomskimi potrebami, in to v določujočem in kompleksnem pomenu besede. Če je znanost proces »raziskovanja resnice« in če so imperativni reproduktivnega procesa družbenega kapitala glavno gibalno državnega intervencionizma v sodobnem svetu, potem jo je mogoče obvladati samo na en način: s podrejanjem univerze življenjskim zahtevam proizvodnega napredka v kapitalističnem gospodarstvu. V neprizanesljivem boju velikih kapitalističnih interesov je vsakršno tehnološko zaostajanje nedopustno, zato postane produktivnost dela usodno vprašanje obstanka in razvoja. Uradne kritike univerze in predlogi za njeno reformo so izraz neusmiljene potrebe iti v korak z norim tempom današnjega dne, ki zares prinaša nesluten materialni napredek, vendar tudi drži celotno družbo na ro-

bu največje napetosti in možnega poloma: ekonomskega, socialnega, političnega, moralnega, psihološkega. Klasična fevdalna struktura univerze, ki je s svojo disciplino in hierarhijo zadoščala v prejšnjem obdobju, se kaže v času tehnološke revolucije in množičnega interesa kot neprikladna. Brezkonfliktni sistem, v katerem je znan natančen razpored proizvodnih sil in družbenih interesov po jasno razmejenih odsekih družbenega reda, kar je idealni kriterij sodobne države, se kviri z nemirnim množičnim interesom za spremembo, s prodorom plebiscitarnega elementa (študentski revolt). V takšnem položaju vidi država v univerzi eno najslabših točk znotraj svojega poslanstva — socialnega miru — in se loti »pohoda za pomirjenje«.

Tako izvajata sodobno gospodarstvo in birokratska družba vedno odločnejši pritisk na univerzo in zahtevata njeno **organizacijsko spremembo** (tehnološka reforma) in spremembo **socialne funkcije** (racionalno znanje specialista). Vendar njenega **kulturnega poslanstva** v smislu človekovih temeljnih duhovnih vrednot, ki ne bi bile le izraz segmentarnih človekovih potreb, ampak samega smisla vsega njegovega življenja, ni mogoče odpraviti. Tako opravlja univerza v sodobni družbi dvojno, protislovno funkcijo: serijsko proizvaja specialiste in hkrati spodbuja in vzgaja prave mislece ter tako od znotraj radikalizira smisel, cilj, metode znanosti za človeški rod.

Razen **razrednih pogojev** sodobne univerze in njenih razvojnih smeri naperja ideologija »nove levice« svojo kritično misel tudi proti njeni **razredni vsebini**. Uglasovanje znanosti s tehnološkimi potrebami je razdrobilo znanje, duhovna enotnost univerze pa je zgnila za zmerom. Posledice so daljnosežne: raztresanje teorije kaže na globljo stvarno vsebino — na izginjanje zavesti o občem smislu lastnega dela, še več, o družbeni relevantnosti znanosti nasploh. Velika vprašanja našega časa — problem svetovnega reda, vprašanje o znanosti in ideologiji, koncepcija izobraževanja, vedno novo soočanje z napredkom in nazadovanjem naše kulture, z moralnostjo in civilizacijo — komaj zbuja kak odmev v ožetem svetu naših nasičenih strokovnih znanosti. Vse to pa ima metodološko predpostavko v pozitivističnem stališču, da je preprosto razumevanje realnega jamstva za resnico, in od tod v enačenju realnega in resničnega; kajti z zvajanjem problema resnice na problem korektnega razumevanja se človek znanosti spremeni v preprosto orodje za registriranje. Refleksija o lastnem značaju je tedaj nesprejemljiva. Kritiko nesposobnosti znanosti, da bi si postavila metode delovanja, ki bi ne bile instrumentalne, opredeljujejo kot popoln napad na načelo, po katerem je treba metode opredeliti s funkcijo predmeta; kritiko njenega odklanjanja, da bi razmišljala o svojih ciljih, proglašajo za pretenzijo, ki hoče zamenjati iskrenost z dogmatizmom; kritiko njenega razdvajanja teorije in prakse ocenjujejo kot prisilo k žrtvo-njenega oportunizma kažejo kot poskus vanju njene globalne kritične razsežnosti dnevnim vprašanjem; kritiko

zamenjati odsotnost predsodka s pristranostjo; kritiko njenega sodelovanja pri političnem zločinu častijo z imenom terorističnega napada na njeno svobodo in neodvisnost.

Univerza je institucionalni izraz te buržoazne »nevtiralnosti«, a v njeni formalni avtonomiji se izraža samo pooblaščen položaj proizvajalcev znanja, ki so s tem nagrajeni za »objektivnost«, to se pravi za znanost, zaprti nasproti realnemu socialnemu življenju. Buržoazni učenjaki so oportunisti in so nevtralni samo nasproti družbenim silam, ki jih oskrbujejo s pooblastili; so torej izrecno politično usmerjeni; so kontrarevolucionarni, ker so na strani vladajočih, katerim zagotavljajo teoretično kritje za cinizem in licemerno zatiranje družbene večine.

Razredna funkcija univerze se kaže v njenem smotru in rezultatih. Je predvsem proizvodnja pasivnih in omejenih študentov, ki se, rešeni občega smisla, zadovoljujejo z opijem industrijske družbe — s potrošnjo kulture kot blaga. Ker je večkrat povezana z delovanjem in duhom obstoječega družbenega sistema, je postala tovarna konformizma, v kateri je moralna vprašljivost zamenjana z vsiljenimi vrednotami. Končno je po svojem idejem in strukturnem temelju aktiven del represivnega sistema, ki služi interesom vladajočega razreda.

Kritika »nove levice« je tako opredelila tudi **razredni značaj** univerze: ustroj znanstvenega institucionalnega sistema izraža, opravičuje in utrjuje dane oblastvene odnose, ki dominirajo v družbi. Zato se je študentski upor usmeril ostro zoper avtoritarno strukturo univerze, posebej v ustanovi ordinariata, ki je še posebej značilna za Nemčijo, a je pomenila celo zaostanek glede na stopnjo tehnološko-funkcionalne integracije univerze. Še več, prav odkrila je očitno nasprotje med interesom za znanstveno-tehnični napredek in ohranitvijo danih oblastvenih odnosov znotraj in zunaj visoke šole.

Obstoječa univerza je velik birokratski kompleks, ki je v večini držav močno obremenjen celo s fevdalnim avtoritarizmom. »Nova leвица« je zato nastopila z nespravljivo protitezo — svobodna ali kritična univerza. Njena temeljna ideja je bila **samoorganizacija kolektivnega študija bistvenih tem življenja, interesov in usmeritve študentov**. Za nalogo je imela:

a) kritično refleksijo in znanstveno analizo za demokratično in politično prakso (pedagogika akcije in zgledov);

b) demokratično reformo študija in kritiko visokega izobraževanja (demokratizacija vseučilišnih struktur);

c) demokratično politiko glede znanstvene in poklicne izgradnje (služiti polboljšanju človeškega življenja).

Za revolucionarne in reformne projekte je bila splošno značilna predvsem **demokratizacija funkcije univerze** — izobraževanje se odpre vsem, ki so bili doslej izključeni; **demokratizacija univerzitetnega upravljanja** po načelu študentske oblasti (pouvoir étudiant) ali bolj preprosto rečeno samoupravljanja; **demokratizacija univerzitetnega študija**, katerega vodilna ideja je zbu-

diti v študentih zavest o problemih dejanskega življenja, razviti v njih sposobnost za kritično refleksijo in usmeriti jih k aktivnemu angažiranju v družbi.

Revolucionarna odprava kapitalistične univerze — in v tem je smisel zasedanja fakultet — preoblikuje univerzo v družbeno lastno in spreminja njeno avtoritarno strukturo v **kompleksen sistem samoupravljaljskih odnosov in znanstvenih dejavnosti**. Zato je njen kritični ali svobodni ustroj pravzaprav **anti-univerza**.

3. Kritika tradicionalne levice

Ideološka zavest »nove levice« raste ne le kot protikapitalistično, marveč tudi kot **protikomunistično** stališče v tem smislu, da zanika pomen in vlogo tradicionalnih levih sil. Ta je bila po eni strani indeks **birokratizirane reakcije**, a po drugi — **birokratizirane revolucije** in njenih pogubnih političnih in ideoloških posledic za sodobno delavsko gibanje. V svoji zaostrenosti nasproti bistvenim vprašanjem socialistične perspektive našega sveta se politična koncepcija »nove levice« utrjuje na konvergentnih točkah **splošnega procesa kontrarevolucije**, ki ga izvaja enako imperializem Zahoda kot tudi Vzhoda s svojimi okostenelimi podružnicami v podobi tradicionalnih levih sil.

Takšno zaporedje usmerja kritično misel predvsem na Sovjetsko zvezo, pri čemer ji ostro očitajo dvoje: nerazumevanje in od tod pomanjkanje podpore procesom nacionalnega osamosvajanja v tretjem svetu — **internacionalna desolidarnost z zatiranimi** in ne moteno poslovanje z zatiralsko buržoazijo — **internacionalna solidarnost z zatiralci**.

Samo po sebi je razumljivo, da s tem segajo do bistva stvari in da opredeljujejo stalinizem kot signaturo takšne politične usmeritve. Njegove bistvene značilnosti: spreminjanje borbenega gibanja za osamosvojitve proletariata v pragmatiko etatistične »Realpolitik« kot tudi odpovedovanje novi perspektivi svetovnega socializma — revolucionarni vsebini osvobodilnih sil tretjega sveta — so razlog, da se mora »nova leвица« odmakniti ne le od imperialističnega sistema, ki ga vodijo ZDA, marveč tudi od »ruske politike sporazuma«. Socialistična perspektiva, ki so jo doslej prikazovali kot stalinizirani družbeni sistem in doktrino Sovjetske zveze, se je postopno problematizirala. Junaški boj tretjega sveta, notranji razpad in diferenciacija komunističnih partij in držav dokazujejo, da se socializem realno in idejno ločuje od teh prvotnih oblik in vsebin, »a da pri tem ne oblikuje tabora na temelju dogmatiziranja kakega konkurentnega socialističnega sistema«. Kritika stalinizma in postalinskega sistema v Sovjetski zvezi jim rabi za to, da bi utemeljili **ново socialistično alternativo**, ki bi bila na višini »zvezdnih ur« levičarske tradicije.

Najostreje je »nova leвица« kritizirala Komunistično partijo Francije. Sicer pa je to tudi razumljivo: ta je bila najbolj čvrsto birokratsko organizirana in najbolj sklerotična. Položaj je

analogen onemu v obdobju po prvi svetovni vojni: takrat je bila socialna demokracija konstituens danega reda stvari in je v skladu s tem preuredila svojo organizacijo, spremenila ideologijo in se tako prilagodila svoji novi vlogi in cilju. Posledice so bile daljnosežne: revolucija je bila izdana. Komunistična partija Francije je danes v istem položaju kot takrat socialna demokracija: vgrajena je v vzpostavljeno red; le da je zanjo značilno posebno licemerstvo, ki je posledica njene birokratske prirode in duha: ideološko zagovarja revolucionarno leninsko strategijo, praktično pa je na ravni reformistične volivne strategije. Odrekanje revolucionarni biti ni taktična zamisel; to je posledica stalinistične kontrarevolucije v Sovjetski zvezi, zavoljo katere je morala tudi KPF bistveno spremeniti svoje cilje, in to že v letih 1933 in 1934. Niti sindikat, generalna konfederacija dela, ki je pod vplivom KPF, se ni mogel izmakniti procesu birokratizacije in s tem svojemu umiranju. Že zelo dolgo opravlja tradeunionistično funkcijo, ker temelji na množičnem interesu za spremembo in na elitnih vodilnih funkcijah, ki vidijo svojo nalogo samo v manipuliranju z delavskimi mukami in življenjskimi nadami. Pragmatizem, hierarhično načelo, gmotne prednosti, nevera v emancipacijo delavcev, kot tudi razdiralne posledice tega: pasivnost, brezperspektivnost, neuspešne stavke in upori — vse to je spremenilo sindikat v demoralizirano organizacijo, katere duša je reformistična volja do sporazuma.

Vendar se kritika tradicionalne politične organizacije proletariata ni omejila le na Francijo. Komunistična partija je bila cilj ostrega napada študentskega gibanja tudi v Italiji. Številne manjšinske skupine, iz katerih je bil sestavljen »štab« gibanja, so zahtevale osnovanje politične stranke skrajne levice. Sam Longo je bil prisiljen priznati, da se partija na univerzi ni znašla glede na posebno dinamične sile politične in organizacijske dejavnosti. Razlog za to pa je v njeni birokraciji, ki ji je onemogočala razumeti tisto novo, kar je prinašalo s sabo življenje. Kajpada je idejo o novi stranki odbil in jo ocenil kot nevarnost sektorske zahteve.

Prelom s tradicionalnimi levimi silami je bil posledica prepričanja »nove levice«, da so te integracijski dejavniki kapitalistične družbe, kar je izraz dejstva, da se je **globalna strategija komunističnega gibanja bistveno spremenila pod vplivom ideje in prakse stalinizma**. Birokratska kontrarevolucija sploh ni več zainteresirana za politične spremembe, ki ne bi bile sestavina »Realpolitik« sovjetske države. Komunistične partije Zahoda so glede na to »podaljšana roka« takšne birokratske orientacije in ideologije. Zato znotraj njihove reformistične strategije ni pogojev za revolucionarno socialistično alternativo.

III. IDEJA NOVE REVOLUCIJE

Protibirokratska orientacija pripadnikov »nove levice« se kaže v odločitvi, da je treba razbiti sklerozo družbenega sistema in političnih sil z nasilno ak-

cijo. Njihova volja do delovanja ni bila brez strateške zamisli. Uporablja-joč pojem totalnosti, so dojeli, da je možnost svetovne revolucije mogoče najti v posredovanju med tistim, kar se dogaja v metropolah, in osvobodilnimi vojnami tretjega sveta. Imperializem so razumeli kot nasprotnika, ki ga je treba napasti na najšibkejšem mestu, da bi lahko ustvaril svet brez la-kote in vojne.

Neznanski razvoj civiliziranih držav je integriral uporniške zmožnosti delavskega razreda. Od štiridesetih let naprej se središče revolucije premešča na oddaljeno in revno obrobje sveta; boj za narodno osamosvojitve postaja del svetovnega gibanja za osamosvojitve. S tem pa se za revolucionarje od-pira zgodovinska možnost začenjati boj v najbolj raznovrstnih oblikah; ni več treba čakati, marveč je treba za-vestno in hote ustvarjati lastno zgodo-vino. Splošno revolucionarni in proti-imperialistični boj v svetovnih razsež-nostih omogoča, da postane študentski upor v svojih avantgardnih oblikah svojevrstna »peta kolona« revolucionarnega osamosvajanja tretjega sveta; ali, kot je bilo rečeno, resda v drugem kontekstu, »prvotna oblika partizanske vojne proti lastnemu sistemu«.

Voluntaristična pobuda »delati« revo-lucijo, ki je bila izraz borbenih izku-senj Latinske Amerike, je zbudila pri študentskih avantgardistih resničen za-nos. Vendar so jo razumeli kot normo revolucionarne etike, ne pa kot pro-gram konkretnega prevrata. Vedeli so, da je glede na razmere in odnose v družbi revolt situiran v predrevolucio-narni fazi, v kateri se radikalno na-sprotje med vladajočimi in zatiranimi še ni pričelo neposredno odstranjevati. Francoski študentje, ki so imeli ugod-nejše razmere in bogatejše izkušnje, so bili še bolj natančni: ni revolucije brez zavestnega sodelovanja delavskega in kmečkega razreda. Študentska borba proti represiji je samo en vidik odkrite borbe vsega delavstva za rušenje ka-pitalističnega družbenega reda. Ta pa je še vitalen in sposoben, da integrira številne preobrazbe in reforme; zato ker je sedanja neprilagojenost ekonom-skih in socialnih struktur takšna, da se sam sistem okorišča z vsemi izbolj-šavami.

Glede na to razume »nova levica« iz-vajanje revolucije v bistvu kot pripra-vo nanjo, in to najprej na ideološkem področju. Kapitalizem ni bil sposoben obvladati veliki kompleks znanosti, pa tudi v odnosu do nje so ga vodile sa-mo materialne potrebe. Zato je v njem **dimenzija zavesti** zanemarljiva in najlaže revolucionarno ranljiva: **kultur-na revolucija** po vzoru kitajske in ku-banske je temeljna naloga študentske-ga gibanja.

Revolucioniranje zavesti pa je mož-no samo v kritičnih obdobjih, kadar bolj ali manj sprejeta vladavina ka-pitalističnih odnosov postane problema-tična. Študentski upor mora razmajati kapitalizem in opozoriti na njegovo protislovnost, cinizem in ranljivost. De-luje v oblikah tiste kulturne revoluci-je, ki po svoji tendenci postavlja pod vprašaj vse etablirane vrednote in nor-me, osredotoča svoje udeležence na sa-

me sebe in ob samem delu razvija pri njih samorazjasnjenje o smislu in cilju akcije. Cilj študentskega upora ni boj za oblast, da bi se polastil države, mar-več vzgoja, katere pomanjkljivosti in konformističnega duha doživljajo štu-dentje izkustveno, ne le spoznavno, in oblikovanje konkretne družbene in po-litične zavesti kot prisilne predpostav-ke »permanentne revolucije od spodaj«.

Akcija v vseh svojih pojavnih obli-kah je metoda za ostvarjanje takšne kulturne revolucije. »Nova levica« je bila po svoji antiavtoritarni usmerje-no-sti proti organizaciji. Politika je zanjo akcija na kraju samem, ob vsaki pri-ložnosti in ob vsakem povodu, dina-mični element vsakdanjega življenja in ravnanja delavcev. SDS je ob zavrača-nju globalnega programa zahtevala, naj jo razumejo kot živo gibanje, ki je si-cer razdeljeno ob nekaterih teoretskih vprašanjih, a ga je mogoče definirati kot »večino v akciji«. Sicer pa je v av-toritarnem sistemu, katerega bistvo je nasilje, protest edina oblika, v kateri je mogoče živeti in ravnati kot človek, neodvisno in zavedajoče se bitje, kar je edina pot za samovzgojo »novega človeka« in za permanentno revolucijo družbe.

Revolucionarni značaj študentske ak-cije se izraža v njeni provokativni obli-ki, ki mora osupniti, nervirati in osve-ščati. Neposredna akcija mora razkriti iracionalni značaj oblasti v družbi. Je oblika, v kateri se zastavlja vprašanje oblasti, kajti zavest o lastni moči raste do ravni globalnega prevrata. Eksem-plarična akcija, ki je trajno stopnjeva-nje prevratne volje, je samo iznajdeno učinkovito sredstvo, ki razbija apatijo in sebičnost na Zahodu in ki kaže, da je mogoče delati revolucijo. Situacioni-sti so se programsko opredelili za to, da so svoj pojem »subverzije«, ki je bil sprva v kulturnem kontekstu, spre-menili v realno orodje revolucionira-nja, ki so ga zvaljali na »novo zavest in novo zvezo«. Akcionistični značaj štu-dentskega gibanja je bil usmerjen pred-vsem proti birokratizirani in otrpli po-litični organizaciji tradicionalne leveice. »Nova levica« je izrecno razglasila, da ni »politična stranka, marveč gibanje, v katerem se zbirajo borci različnega političnega in sindikalnega porekla«. Kolektivni duh protesta in revolucio-narne akcije lahko obdrži svojo izvirno svežino in predstavno zmožnost samo, če povzame nauke iz nevarnega in ne-gativnega izkustva ob elitiziranju bolj-ševske partije, kar mora biti vedno navzoči »delendam esse«.

Da bi razbila togost takšne birokrat-ske strukture, se je »nova levica« kon-stituirala na pluralizmu skupin, katerih ideološka podlaga je različna, pa tudi protislovna. Toda tisto, kar je enotno, je revolucionarna praksa, ki združuje skupno voljo do ustvarjanja. Organizacijski in ideološki razpon skupin je ze-lo širok: od inicialnih skupin do sku-pin po afiniteti, ki so zarotniške in elitne.

Prav zavoljo te svoje demokratične širine je nudilo študentsko gibanje pri-ložnost številnim revolucionarnim sku-pinam, da so močno vplivale na nje-gov profil in voljo. Pa tudi poleg tega je »nova levica« posvečala posebno po-zornost množični in plebiscitarni spon-

tanosti, v kateri je videla glavni izvir svoje vitalnosti in moči. To pojasnjuje njeno usmeritev k združenji akciji z de-lavskim razredom, ki mu skoraj enot-no priznava značaj revolucionarnega subjekta. Manjšinske skupine kot avantgardni začetniki so izražale po-trebo po **politični imaginaciji**, ki je propadla zaradi birokratiziranja tradi-cionalnih levičarskih organizacij pod vplivom stalinizma. Nasprotno so od plebiscitarnega elementa gibanja priča-kovali vzdušje **živega dela**, ki bi raz-bilo množično resignacijo in kvietizem, posledico sindikalnih in partijskih kom-binacij. Povezana s skupno voljo, nalo-go in bojem sta bila pedagogika zgle-dov in spontani upor kot ideja in kot gibanje **implicitna kritika politike kom-promisa, reformizma, in makiavelizma**. Opredelitev za »kulturno revolucijo«, ki so jo razumeli kot borbeni proces sa-movzgojne akcije protesta zoper obsto-ječe, je potisnila v ospredje **revolucio-niranje zavesti** kot bistven element so-cialistične perspektive sodobne družbe.

IV. DELAVSKA DEMOKRACIJA

»Nova levica« je nerada programira-la. Bila je sita eshatoloških obljub in razglasov in je zaupala samo v nepo-sredno akcijo zoper konvencije, avtorite-tete, naloge. Gibanje negativnih sil, »večine v akciji«, bo spontano prispe-valo k odkrivanju in razvoju tistih or-ganizacijskih oblik, ki bodo najbolje izrazile njihovo voljo in njihove inte-rese.

Pa vendar obstoji ena programska ideja, ki jo zagovarjajo vse smeri »no-ve leveice« od krščanskih socialistov do nepomirljivih »situacionistov« — **ideja delavske demokracije**.

Meščanska demokracija, ki vse bolj izgublja svoje plebiscitarne značilnosti, je zašla v hudo krizo, ki jo je mogoče izraziti preprosto, a učinkovito: državl-jan je potrošnik v gospodarski, volivec pa v politični funkciji. Ekonomska in politična odtujitev je poglobljena do skrajnosti. Revolucija se postavlja kot radikalna protiutež takšnim razmeram.

Ideja študentskega samoupravljanja (»študentska oblast«), ki naj bi bila na-domestila avtoritarno strukturo univer-ze, je bila spontano ostvarjena oblika množične samoorganizacije. Že v njej je bila v kali zajeta ideja in praksa **demokratične samokonstitucije gibanja**. Kakor pa se je organizacijska plat kri-tike univerze povezala s socialno, se je ta ideja demokratične, tj. antiavto-ritarne samokonstitucije prenesla na globalno raven in postala glavna per-spektiva socialistične alternative: pro-letariat je simbol in volja humanega projekta ostvarjene in pridobljene člo-veške narave.

V svetu, ki je prekril radost in svo-bodo življenja s pokrovom smrti in trpljenja, se neizbežno problematizira vprašanje o smislu človeka in njego-vem mestu v svetu. Revolucionarni prevrat ni rezultat objektivne nujnosti niti subjektivne volje v psihološkem smislu, temveč je zgodovinski proces dozorevanja, v katerem zavest in de-janja družbenih razredov in skupin bi-stveno določajo možnosti in dosežke svobode. Prodor volje do samostojno-sti v svet mehanične organizacije teme-lji vedno na krepitvi zavesti, da odno-

si z drugimi implicirajo priznanje njihove svobode in odgovornost za lastna dejanja. Zato oni, ki mu je zares do revolucije, ve, da mora začeti proti izvoru sodobne družbe, kot delavski boj proti birokraciji v industriji.

»Nova levica« je krepko zatrjevala in zagovarjala participativno množično demokracijo delavcev kot bistveno demokratsko protiutež birokratizirani represivni mašineriji sodobne države. Njen rek je bil revolucionarno-akcijski: delavska demokracija ni darilo, temveč osvojitve. Njene konkretne oblike bodo zrasle spontano iz boja z vladajočim razredom, iz samega njegovega ritma in intenzivnosti. »Nova levica« zavrača, da bi normirala procese konstituiranja in uresničevanja delavske demokracije. Zadovoljuje se s tem, da zbuja zavest o namenu prevrata, kaže na smer razvoja in spodbuja množični ustvarjalni interes in polet delavskega razreda. Revolucionarno gibanje, ki ne želi zapasti v napake preteklosti in reproducirati odtujitve, mora biti »živa kritika« starega sveta in njegova popolna negacija. Glavni kriterij njegove koherentnosti bo združljivost, njegove sedanje oblike s bistvenim projektom — »internacionalna in absolutna oblast delavskih svetov«. Njihovo revolucionarno jedro je v zavestnem upravljanju s celotno človekovo eksistenco in se ne zvuja na samoupravljanje z obstoječim svetom, marveč je program in praksa njegovega trajnega kvalitativnega spreminjanja.

Samoosvobajanje delavcev je pogoj in predpostavka socialističnega prevrata. Razumejo ga pa povsem točno kot »oblast celotnega delavskega razreda nad vso družbo«, kot »vprašanje odpravljanja razredne družbe«.

V ETOS IN DEJANSKI ZNAČAJ IDEOLOGIJE »NOVE LEVICE«

Kot vsa revolucionarna politična gibanja, je izzvala »nova levica« raznovrstne in neenotne interpretacije od popolnega zanikanja do popolne apologije. Če jo gledamo s čisto ideološkega stališča, je bila pozitiven prispevek v svetu, v katerem so bile pozicije jasno določene. To je bila po svoji **orientaciji**, ne pa tudi po svoji **argumentaciji**; ta je ostala na ravni znanega, ki je v marksistični teoriji že zdavnaj preseženo in kvalitativno problematizirano.

V tem smislu je njena protibirokratska usmeritev, in to v vseh treh svojih vidikih: kritiki družbenega sistema, univerze in levih sil, podpora silam demokracije, napredka in kulture, ki se v sodobnem svetu v različnih razmerah in na različnih ravneh borijo za socialistično emancipacijo v dejanskem pomenu besede kot **emancipacijo človeka dela od vseh oblik suženjstva in stradanja**.

To se je v »novi levici« pokazalo najprej kot **politična volja**, ker je študentska samoorganizacija zrasla kot organ plebiscitarne akcije, katere cilj je zagotoviti trajni in avtonomni politični angažma. Zatem se je manifestirala v **antiavtoritarinem stališču**, ki se postavlja kot konstruktivni element samega gibanja. Končno je privedla študentom v zavest, da je **kultura sestavni del socialistične perspektive in akcije**.

S tem da je aktualizirala problem revolucije, je »nova levica« samo izrazila nezadovoljstvo in odpor nasproti perspektivi svetovne revolucije, ki jo enako dušita ameriški in sovjetski imperializem in ki se jima bo po vsej verjetnosti pridružila tudi kitajska volja do ekspanzije in nadvlade. Ocene značaja tega študentskega stališča so največkrat pretirane: revolucionarna teorija in praksa sta danes možni samo znotraj antiavtoritarne gibanja: protestne akcije so odprle novo, resno perspektivo za prevrat ukoreninjene družbene strukture; prvič po petintridesetih letih se je zastavilo vprašanje revolucije in prehoda v socializem v razviti kapitalistični državi (Franciji) po potrebah in kriterijih, ki so nasprotni stalinističnim shemam. Takšne ocene, bodisi pri ideologih »nove levice« bodisi pri njenih simpatizerjih, preveva sektaški duh, ki je po svojih načelih in po svojih posledicah dobro poznan socialističnemu gibanju. Tu se zdi, da je Habermasova kritična pripomba o mešanju dejanskosti in simbolov na mestu. Šami študentje so že opazili, resda le znotraj okvirov univerze, dve skrajnosti, ki neizbežno izhajata iz tega; slepi akcionizem in formalizirajoči antiavtoritarizem. Najboljšo pot so pokazali francoski in angleški študentje, ki so se odločno postavili na stališče: študentsko gibanje je po svoji ideji in praksi samo en vidik delavskega boja za osamosvojitve. Drugače se izteka, kot uči o tem izkušnja iz zgodovine socialističnega gibanja, v blankistični zaroti elitnih revolucionarjev na eni in v anarhističnem razdiralnem prodoru množične stihije na drugi strani. Sicer pa ta ista izkušnja prav s tema dvema gibanjema iz socialistične preteklosti dovolj jasno govori, da kadar sta na delu, je možnost za revolucijo že mimo ali pa še ni prišla. **Problemiziranje revolucije v smislu revolucioniranja zavesti intelektualne in delavske množice** je bistven pozitiven prispevek »nove levice«, ki je relevanten za sodobni socialistični svet. Vendar je najtesneje povezan z njenim definiranjem cilja socialističnega prevrata: z **delavsko demokracijo**. Pri tistih, ki so jo gledali s praktično-političnega stališča, in pri onih, ki so jo utemeljili načelno teoretično, je ta cilj **kriterij, simbol in določilo** revolucionarne socialistične alternative. Tako se je ideologija »nove levice« povezala z najčistejšo in najboljšo pridobitvijo leve tradicije in obnem z onimi sodobnimi stremljenji, ki so se v nasprotju s stalinizmom opredelila za to viharo zastavo socialističnega gibanja.

Protietatistična usmeritev, delavski razred kot zgodovinski subjekt in njegova demokracija kot temeljna oblika družbene samokonstitucije in samorealizacije socialistične skupnosti — to je sinteza v smeri socialističnega napredka, ki je danes že oblikovan kot protistalinistična fronta v širših razsežnostih socialističnega gibanja v sodobnem svetu.

Gledano v celoti, predstavlja »nova levica« po tistem, kar zagovarja kot svoj credo, načelo in resnico, kljub vsem naivnostim, ekscesom in sektaštvu, kar so sicer od blizu ali od daleč izkusila vsa politična gibanja sociali-

stične orientacije — pozitivno silo velike in epohalne spremembe našega sveta. Zato sodobne revolucije, ki ne bi sprejele zanosa in idej sveta mladosti, ne bi mogle pretendirati na to, da so mladost sveta.

(Prev. D. Dolinar)

Razmišljanje o neki usodi

In bodo naši bratje...

(Povod za to razmišljanje sem našel v pomembnih obletnicah naše preteklosti, ob 25. obletnici znamenitega Titovega govora, 49. obletnici koroškega plebiscita in podpisa rapalske pogodbe.)

Mnogokdaj pade v kupo veselja in zmagoslavja tudi kapljica pelina. Toda če je pelina toliko, da s kislim obrazom praznimo grenčico, potem je povsem upravičeno trditi, da nam grenki priokus še dolgo manjša tek in greni življenje. Tako smo — ob našem velikem zmagoslavju leta 1945, ob koncu boja za tiste vrednote in cilje, za katere so se borili borci z zavestjo, da jih nihče več ne bo ogoljufal, ker so verjeli v resnico o pravičnosti povojne Evrope in sveta, v spletu novih odnosov, a na podlagi starih goljufij in zločinov — Slovenci plačali tuje račune prav tistim, ki so nas v neenakem boju za vedno hoteli zbrisati z zemlje. Plačali smo jih z najdragocenejšim, kar smo poleg golih človeških življenj sploh imeli, plačali smo jih z nacionalnimi svetili in z našimi pristanišči. Izkušnja več, da veljata poštenost in človečnost le v svetu poštenih in človeških, in izkušnja več, da je treba v kramarskem okolju krvavih nožev vselej trdno vztrajati. Razočarani nad deklarativno svobodoljubnostjo in frazersko-pozerskim besedičenjem o enakopravnosti ljudi in narodov, smo bili kljub vsem naporom, ki smo jih vložili med vojno kot vneti privrženci teh idej, nemočno postavljeni pred dejstva, izvršena z grobo fizično silo naših zaveznikov. Izpolnili smo vse svoje obveznosti, izpolnili smo svojo človeško dolžnost. Jugoslovani smo poleg Poljakov in Sovjetov plačali v mrtvih najvišji odstotek glede na število prebivalcev, doživeli razdejanje kot le malokatera država, a ob koncu vojne smo zašli v kolesje novih antagonizmov novodobnega sveta in znova postali plačniki na razpokah različnih interesov in moči; vztrajali smo pri načelih o samoodločbi, enakosti in svobodi, prav tistih, ki sta jih razglasila velika koalicista Roosevelt in Churchill in zaradi katerih smo, resda pričakujoč odrešenje, tako nesebično in kot primer, ki je v Evropi izjemen, svoj boj tudi začeli. A ko smo hoteli ta načela ob koncu samo uresničiti, nismo postali nekdanjim zaveznikom le odveč, marveč tudi nasprotni! Na žalost smo bili med zmagovitimi eni izmed maloštevilnih, ki svojih nacionalnih ambicij nismo mogli izpolniti tako, kot smo zaslužili.

PAVEL DOBRILA

Zavedajoč se zapletenih poti razreševanj, ki nas čakajo ob koncu vojne, je Tito v času, ko so bili osvobojeni že precejšnji predeli na jugovzhodu jugoslovanske domovine, v govoru ob obletnici ustanovitve I. dalmatinske proletarske brigade (12. septembra 1944) izjavil, da je končni cilj naše NOB med drugim tudi dokončna osvoboditev tistih krajev onkraj meja, kjer prebivajo ljudje naše krvi: »S tem morajo biti in bodo osvobojeni naši bratje v Istri, v Slovenskem Primorju in na Koroškem in živeli bodo svobodno s svojimi brati v novi domovini...« Te preproste in jasne besede so imele velik odmev med nami, med naprednimi gibanji tistih narodov, ki so bili neposredno udeleženi v razreševanju obmejne oziroma narodnostne problematike, in pri zaveznikih. V trenutkih prihajajočega zmagoslavja so v tlačenih ljudeh znova prebudile zatrti, a nikoli uničeni ponos človeka in Slovenca. A dolga je bila pot, ki je pripeljala do točke, ko smo se mogli upravičeno nadejati dokončne uresničitve večdesletnih težanj slovenske skupnosti.

Skozi celo tisočletje smo že od samega nesrečnega začetka naše srednjeevropske zgodovine, ko so bili že ob prihodu položeni temelji naše razklanamosti med vzhodom in zahodom, trpeli neke na dnu tlačenih in izkoriščenih. Prek nas se šle vojske Obrov, Bavarcev, Frankov, Madžarov, kuge, lakote, vojske, dinastičnih razprtij, dokler se niso ob prehodu iz srednjega v novi vek zrušili še zadnji ostanki naše zgodnjersrednjeveške samobitnosti. Prišla je reformacija in protireformacija in z njo goreči križi in verski fanatizem, ki so mu Turki držali le nasprotni konec; prišli so kmečki upori zaradi davkov, ki bi naj vzdrževali finančno plat borečega se slovenskega Balkana proti muslimanom; pod okriljem Habsburžanov smo sicer videli Turke samo pleniti, a »domači« gospodarji so za enakovredne plenitve prirejali le slavnostne požrtije ob raznih mirih in premirjih. Ko se je nad tem delom katoliško očrnjene Evrope prav tako začelo razsvetljevanje, smo zadihali prve sapice svobode in enakosti, bratstva in pravičnosti. Trideset let po tistem, ko so v Franciji zadušili prvo resnično svobodo, ki se je potapljala že v korupcijo, smo tudi Slovenci v okviru novega izbruha svobodoljubnosti in želja po enakosti formirali našim prostorskim in časovnim razsežnostim ustrezen program — program Zedinjene

Slovenije. Tokrat so bili položeni temeljni kamni tistemu gibanju, ki je v NOB doseglo najvišje upe in ob njenem sicer uspešnem in zmagovitem koncu tudi svoje veliko razočaranje. Ne oziraje se ena nezrelost razmer, v katerih je ta program kmalu po nastanku dočkal svoj prvi poraz, se je skozi desetletja ohranil kot dokaz politične zavesti slovenske skupnosti ter obenem pomenil edino možno alternativo za rešitev slovenskega nacionalnega vprašanja. Oplajan in pokvarjen ob habsburški predelavi misli najpomembnejših evropskih mislecev, je v političnih spremembah iskal pot, a ko ga je bilo treba uresničiti, se je v bistvu nedotaknjen in čist, dokazujoč s tem izvirnost in le takšen edino upravičenost do življenja, spotaknil ob povsem nenaklonjenih razmerah zaradi razporeditve moči ob razpadu habsburške fevdalne dediščine. Ko smo prvič zadihali zrak takratne nove domovine, smo doma — celo tu komaj priznani — lahko gledali preko ograde za več kot tretjino naših ljudi, ki so ostali na drugi strani. Razdelili so nas med štiri države, kar je bila poslednja kuhinja, v kateri so gospodarili kuharji, ki so nam že dolgo pripravljali usodo. »Dobili« smo tri manjšine, od katerih se je vsaka zase ubadala z različnimi pregradami, ki so vse imele isti namen: čim prej zbrisati slovenski živelj s tega ozemlja — tako ali tako. Če so bili Korošci (med njimi se je ideja Zedinjene Slovenije tudi rodila), kljub Krnskem gradu, Gosposvetskemu polju in Gospe sveti in prav zaradi tega že vsa desetletja v poslednjem obdobju Avstro-Ogrske predmet načrtne in uspešne germanizacije, ki jo je pospeševala še struktura zemljiške posesti in siromašnim hlapcem slovenske narodnosti neprijazne razmere, na primer majhne možnosti za poroko, s čimer bi si mogli ustvariti vsaj temelj minimalne eksistence — pa je žarek delnega upanja zasvetil z nastopom socialne demokracije. Toda le zasvetil in mrknil. Koroški Slovenci niso imeli od nikogar ničesar pričakovati. Potisnjenim v neenak položaj, so jim vsi nemško navdahnjeni prepotentneži grozili zaviti vrat. Socialna demokracija se je, namesto da bi sledila temeljni liniji svojega ideološkega izhodišča, oklenila tistih vej, ki so pomenile le povečevanje razlik in s tem »dokončno« odpravo neenakosti na Koroškem. To je bila popolna germanizacija. Bližnja prihodnost je to dokazala. Ob prehodu ekstenzivnega in intenzivnega gospodarskega udejstvovanja z vasi v mesto, so se razlike iz preteklosti le še povečale, obenem pa ustvarjale tisto podlago, na kateri so lahko nemški napredneži z naprednostjo dokazovali upravičenost svojega ravnanja. Ob dejstvu, da je Lenin z oktobrsko revolucijo demantiral Marxovo domnevo o uspešnosti proletarske revolucije le v industrijsko visoko razvitih državah, je nesporno tudi dejstvo, da je avstrijska socialna demokracija bolj ali manj kot dedinja določenih Marxovih tez vztrajala — ne le do razpotja med drugo internacionalo in nastankom tretje, marveč tudi pozneje — pri težah, ki so dotlej zaostali slovanski historični gnoj postavljale zunaj okvirov legalne

borbe evropskega delavstva. Tako se je ta izključenost še kako uveljavljala prav v slovenskem in koroško slovenskem primeru, ko je istovetneje nemštva z naprednostjo in slovenstva z nazadnjaštvom le postavka več v nemško korist pri propagandistični slepiti v boju s slovenskimi težnjami za nacionalnim ipravnicami in enakopravnostjo. Tako je — ne da bi hotela videti resnično jedro problema — vztrajala v boju, ki je glede na dejanske razlike med obema narodoma te razlike že še povečeval. Prezrla je tiste Marxove teze (tudi politika KP Avstrije po letu 1945), ki so pomenčevanje do začetkov kapitalizma obravnavale kot spontan proces, pomenčevanje v kapitalizmu pa kot prilogo več v kapitalističnem in imperialističnem pritisku nemške buržoazije na slovenske narodnostne težnje in pravice.

Plebiscit se sploh ni mogel izteči drugače, kot se je, ker so ga načrtno pripravljali že sedemdeset let in ga še tempirali na obdobje in kulise avstrijskega republikanizma kot državne oblike, ki je že kar sama po sebi zagotavljala naprednost in večjo možnost gospodarskega uspeha.

Glede zahodne meje je bila problematika nekoliko drugačna. A tudi tam, kljub udeležbi na avstro-ogrske vojaški strani, naši politični emigraciji, dobrovoljcem in črvu, ki je odnotraj razjedal habsburško posest, ter zaveznikstvu z antantno Srbijo in Črno goro — kljub vsemu ti elementi niso mogli odločilno vplivati na potek dogodkov, ki so z Greyevim podpisom v Londonu 26. aprila 1915 zapечатili usodo Primorcev. Ostali podpisi (Cambonov za Francijo, Imperialjev za Italijo in Benckendorffov za Rusijo) so dali le pečat tistim spremembam, ki so italijanski kolonialni neuspeh pri Adui preusmerile od zaveznikstva z Avstro-Ogrsko in Nemčijo v soglasje z interesi antante. Skratka, kot smo bili in v razmerah, v kakršnih smo se znašli, nismo imeli ob koncu vojne kaj storiti, čeprav nam Maistrov uspeh in grabštanski spodrslija morda govorita drugače. Verjetno naš edini zaveznik na antantni strani so bili Francozi; iz tega se je izcimil — pa še to v nejasnih razmerah versajskih skrivnosti — slovenski Maribor; Prekmurje pa smo tako dobili po čudežu. Ko smo pred tem pričakovali čudež na severu, in sicer da bomo Koroško, zasedeno s srbsko vojsko, junija 1919 tudi obdržali, so naslednji dogodki, pa tudi Wilsonova junijska intervencija leta 1919 glede z zahodne meje, dokazali, da so bile akcije spočete vsaj prepozno, če ne že v sumljivih okoliščinah tedaj še nejasnih intencij. Dodajmo temu še ugibanja o upravičenosti nastanitve čet v mestih zaradi grozeče revolucionarne aktivnosti množic, namesto da bi jih buržoazija, ki je razpolagala z njimi, poslala na ogrožene meje; omenimo naj Ferfoljevo akcijo s torpedovko, ki je torpedirala Tumove poslednje zahteve po takšni socialnodemokratski upravi v Trstu, ki bi morda vsaj začasno nevtralizirala iredentistične težnje antantne Italije, pa je mera že skoraj polna, ne da bi s tem razvrednotili dejstvo, da bi velesile pač drugače uredile zadeve, tako kot so jih hotele. Priznanje kape-

tanu Švabiću je nedvoumno in iskreno; morda nam je prav njegova zvitost ohranila Ljubljano, toliko, da je pri antanti zbudila pozornost na pretenzije Italije, da bi prestopila mejne črte londonskega pakta; toda to je bilo tudi največ, kar smo dobili in dosegli, kajti nekaj je pa le moralo ostati, potem ko je oktobrska revolucija v hudih krčih začnela zmagoslavni pohod. Svobodnjaki kot Woodrow Wilson so čutili potrebo čim hitreje odgovoriti na razglašena načela oktobrske revolucije, in na dan so prišle tiste Wilsonove točke, ki so se v hkratnem januarskem oklevanju Woodrowa Wilsona in Lloyda Georgea o usodi Avstro-Ogrske zankale same. Šele pritisk vplivnih Čehov in Slovakov v ZDA, vloga njihovih 50.000 vojakov v Sibiriji in vloga, ki je bila dodeljena bodoči ČSR, je pri ZDA in antantnih silah dokončno razbila habsburško monarhijo.

Tako se lahko le grenko nasmehne mo nad akcijami nemške propagande, ko je ubogi kranjski pari priletel v glavo očitek, da zganja na Koroškem imperialism! Je pa res vrag, če upa Mefisto svoje rogove in rep nataktni komu drugemu na glavo in telo, toda učinkovito za nekoga, ki se bolj kot boga boji hudiča.

V Jugoslaviji smo se torej znašli temeljito okrnjeni; ob nejasnosti, zakaj polom na Koroškem (ob nizki nacionalni zavesti), na Primorskem pa (kljub visoki nacionalni zavesti meja pri Raketu, so nas začeli gristi razlogi, zakaj ta razlika v nacionalni zavesti dveh delov istega naroda. Morda tiči odgovor v resnici, da si vedno tlačeno in zakompleksano koroško ljudstvo ob vztrajnem padanju produkcije koroškega železa na koncu res ni moglo več pomagati ne razumeti vsega srda, katerega žrtev je bilo, in da so bili na drugi strani Primorci in tudi ostali Slovenci, ki so v gospodarski ekspanziji tržaškega pristanišča končno našli dovoljeno obliko za svoje razširjene življenjske horizonte in potrebe namesto prejšnjega tihotapstva, naenkrat zastavljeni na strmo se dvigajoči poti. Sicer hipen šok, a nič ne more tako hitro zlomiti želje za ponovnim in nadaljnjim dvigom.

Ne glede na vse to so problemi stare Jugoslavije oživljali naše življenjsko vprašanje, toda brez spremembe v zunanje-političnih odnosih ni bilo pričakovati nobenih rešitev. Ko je začela reševati to problematiko KPJ in pod patronatom kominterne dosegla načelno priznanje pravic za slovensko manjšino v Italiji in v Avstriji pri obeh, to je pri italijanski in avstrijski partiji, je pomenilo to prelom v razreševanju slovenskega nacionalnega vprašanja. Pomenilo je dokončno legitimizacijo slovenskega narodnega vprašanja, in ko se je v NOB začela z osvobodilno fronto poslednja faza boja za doseg nacionalnih pravic, ki bi se lahko popolnoma izrazila le v uresničitvi ideje o Zedinjeni Sloveniji, so se sprožili tisti procesi, ki so idejno in etično prečistili slovenski narod. Poiskali so mu nove poti in nova sredstva ter sosedje in prijatelje v novi obliki in novih preokupacijah. In ko navkljub vsem težavam morda ni pretirana trditev, da se je ideja vsaj načelno uresničila v ne-

kajdnevni eksistenci tik po koncu druge svetovne vojne, so se nad njo in nad zgarani in okrvavljeni slovenski narod zgrnili demoni novih nasprotij.

Bili smo neposredni očitilci tega, kako so anglo-ameriške čete skoraj hkrati zasedle Trst in dolino Soče; videli smo operirati britanske čete na Koroškem, ko je slovenska zastava plapolala ob vojvodskem stolu, in videli smo gnile paradižnike, ki so leteli iz rok nekaterih celovških meščanov na slovenske partizane. Pravzaprav nas v teh vznesenih in od zmage pijanih trenutkih ne bi smelo nič bolj vzburiti kot slovenska zastava na Jadranu in pod Krnskimi gradom, a le drobna razlaga, zakaj smo morali zapustiti vse to in smo pozneje le z veliko težavo izsilili del Primorske z bivšo cono B, nas pelje do ugotovitve o nesrečni in zli usodi, da se interesi najmočnejših vedno križajo z našimi. Tako je Velika Britanija v enem poslednjih naponov svoje imperialne in imperialistične moči dosegla, da smo poleg Trsta morali zapustiti tudi Gorico, ki je bila dejansko že naša. Zaradi neposrednih strateških ozirov je po trdnem Churchillovem prizadevanju postala Soča najprikladnejša zveza z britansko okupatorsko cono na Koroškem in Štajerskem, kar je vse vplivalo na oblikovanje meja med Avstrijo in Italijo na eni ter Jugoslavijo na drugi strani. Ugibanja, kaj bi bilo, če bi se Stalinu posrečilo vsiliti svoje načrte o vojaški zasedbi Koroške in Štajerske s sovjetskimi črtami, kar pa je kasneje opustil, nas peljejo v mnogotere kombinacije; pa vendar nejasnosti in neštete možnosti interpretacij moskovske deklaracije zunanjih ministrov velike koalicije iz oktobra 1943. leta, ki med drugim govori tudi o obnovi Avstrije, dajejo neke nejasne odgovore, ki jih brez najvažnejših dokumentov nikoli ne bo mogoče zagotovo rešiti. Tako pa smo takoj po vojni lahko le ugotovili, da se je sodelovanje z vojnimi zavezniki prelevilo čez noč v konfrontacijo kot dokaz vzrokov in posledic obenem taktične in strateške igre velesil. Ugotoviti smo mogli le, da nismo bili užaljeni in prizadeti samo mi, marveč ves svobodoljubni svet, ko smo gledali, kako si koroški velikonemci-nacisti in koroški socialisti predajajo štafeto neke skrahirane oblasti. Menda edini primer v tretjem raju! Nismo bili prizadeti samo mi, ko smo videli, kako ustanovitelj prve avstrijske republike socialni demokrat Renner že drugič ustanavlja avstrijsko republiko. Ničesar nismo imeli proti temu, toda ko je znova zahteval nedeljivo Koroško v imenu interesov gospodarske integritete nekdanjega staroavstrijskega prostora, smo začutili, da so to res umazane stvari. Isti Renner, ki je ob priključitvi Avstrije 1938. leta priznal Hitlerju — najslavnejšemu Avstrijcu vseh časov — zaslug, da je uresničil dolgoletni sen vseh Nemcev o združitvi, ki je niso mogli zaradi nasprotovanja antantnih sil izvesti ne leta 1918 in ne leta 1921, ker so pač velesile raje videle samostojno Avstrijo kot pa premočno in preveliko Nemčijo, in je bil inscenirani in zrežirani plebiscit dne 10. oktobra 1920 na Koroškem le nagrada za to željo močnih in logična posledica razdelitve plena

in interesnih sfer po prvi svetovni vojni, je skušal z dosledno hipokrizijo kar po koncu druge svetovne vojne znova uveljaviti že preklicani poziv k ekonomski integriteti. Pri tem je hotel preiti načelo narodnostne integritete, tako da bi ves zahodni del Istre, Trst in dolino Soče priključil kot federativni del k neki novi podonavski federaciji. Menjava načel iz dneva v dan kot menjava robčkov. Seveda bi morali produkt bolne notranjosti te duše požreti — Slovenci. Ni bilo dovolj umazano dejstvo, da se je Hitler v svojem zločinskem ekshibicionizmu oplajal nad ugotovitvami Herr prof. Pötscha, ki se je svoje protislovenske mrznje navzel še v časih protislovenske gonje v avstrijskem Marburgu. Še bi lahko naštevali, a menda niti papir ne bi več tega prenesel.

Drži le eno! Ta okrvavljena, giljotinirana, požgana, oslepljevana skupnost sredi Evrope, katere edina krivda je v tem, da si je sploh upala priti na ta večni preprih, je postala — ne po svoji zaslugi, marveč po zaslugi usode — sinonim trpljenja. Zato morda ni upoštevano, če nekateri istovetijo slovenstvo s človečnostjo. Ob vseh nevarnostih, ki venomer groze človečnosti, groze le-te tudi slovenstvu; vendar je naša vera v življenje neomajna; ta nas je vedno reševala in še vedno rešila! Zato ne more biti malodušja ob spoznanju, da so besede predsedstva SNOS v septembrskih dneh leta 1944, ko se je zahvaljevalo Titovi spodbudi, da ni ne zmage ne miru ne življenja za slovenski narod, če ne dobi nazaj Slovenske Istre, Trsta, Goriške in Benečije in Slovenske Koroške s Celovcem in Gospo sveto, bile preroške toliko, ker je ostalo najlepše in tisto, na kar smo kljub vsemu doživetemu najbolj ponosni, odrezano od ranjenega telesa.

V slovenskem partizanu smo prepoznali jamstvo, da se je genocid, ki so ga izvajali sredi Evrope, končal. Samo od razumnosti, strpnosti in človeškega odnosa do vprašanja tujih narodnostnih skupnosti v neki državi pa je odvisen nadaljnji razvoj odnosov med ljudmi in narodi; samo na nas in naših potomcih leži breme preteklosti in obveznost ohraniti si življenja, ne da bi za ta cilj neenakopravno porazdelili davek sedanosti. Od nas vseh je odvisno, da ne bodo manjšine postale hipoteke novih nasprotij, ki bi nas vse uničila. In tako veliko protislovje, ki ga poraja ta nesinhronizirani proces, obrača na glavo znano reklo, da je politika spopadanje sil, ne pa razlogov.

Moralna plat vprašanja ostaja; in zato se bomo Slovenci še naprej oklepali svojega Krnskega gradu, Gosposvetskega polja in Gospe svete, kot se Angleži oklepajo Towra, Buckinghamске palače in Canterburyja, Rusi petersburškega nevskega obrežja in Vasilija Blaženega, Francozi Louvra, Versaillesa in Reimsa in Američani Kapitola, in še in še ... In ko bodo ti porušili svoja svetišča, jih preorali in posejali s pšenico, se bomo tudi Slovenci odpovedali našim svetinjam in našim potrebam.

NOVA KRITIKA

Staro in novo

Marshall McLuhan je zapisal: »Naša oficialna kultura hoče prisiliti nove medije, da bi opravljali delo starih.«

Res. Televizija prenaša gledališke predstave in koncerte. Dolgočasno, televizijsko nedomišljeno. Časopisi objavljajo več strani dolge referate in dodajajo posebne priloge. Govorice o tem, da »plahte« romajo v peč, ne zaležejo. Avtomobili, sredstva, ki so narejena za dolge vožnje in za odkrivanje novih svetov, stojijo pred gostilnami, oddaljenimi od hiše komaj nekaj kilometrov. Hkrati so negovani in predmet ponosa, očiščeni in okrašeni, družinski ... Večina hrepeni po kabrioletu, vendar kupuje sedan, štirisedežno družinsko vozilo za ohranjanje patriarhalnih odnosov, namesto kočije. Mož sedi za volanom, žena poleg, otroci zadaj. Nekateri avtomobili so prilagojeni tej geometriji, imajo značilno kvadratasto, škatlasto obliko. Seveda so to predvsem iz tistih tovarn, ki računajo s konservativnimi, ustaljenimi kupci, ki želijo zbuhati videz dobrega družinskega očeta. Najbolj kvadratasti so italijanski avtomobili, saj prihajajo iz dežele, kjer se je družina najmanj liberalizirala. Najbolj zviti so francoski avtomobili, v njih je zelo malo simetrije in družinskega videza.

Sodobno sredstvo je tednik Antena. Njegov namen je pridobiti osamljenega mladostnika, človeka s periferije dogajanja. Ta človek je našel v Anteni oddajnik za svoje bolečine, našel je samega sebe. Antena ga ne vzgaja, ampak se mu prilagaja. Branje se dogaja v tišini, v samotni. Bralec je sredstvu popolnoma predan, ne razmišlja o sporočilu, ničesar novega ne bo zvedel, le potrdil bo svoje iluzije, svoje drobne skrbi in laži. Ni dialoga, ni razmišljanja o avtentičnosti, kot se to dogaja na univerzi, v knjižnicah, kjer je dana možnost primerjanja. Antena ne posreduje nobene ideologije, nobenega sporočila, nobene resnice, je samo sredstvo, je antena kot simbol novodobnega komuniciranja, simbol elektrike, naglice, mednarodnega življenja. Na nivoju Antene je vse razvidno, vse je položeno pred potrošnika, vse lahko pokonsumira.

Marshall McLuhan je nadaljeval: »To so težki časi, saj smo priče udarcu kaktizmičnih razmerij med dvema velikima tehnologijama. Približujemo se novemu s psihološko pogojenostjo in s čutnimi odzivi starega. Ta udar se naravno zgodi v prehodnih obdobjih. V pozni srednjeveški umetnosti smo na primer videli strah pred novo tiskar-

DIMITRIJ RUPE

ske tehnologije, upodobljen v temi smrtne plesa. Danes so podobni strahovi izraženi v teatru absurda. Oba predstavljata enak poraz: poskus opraviti delo, ki ga zahteva novo okolje, z orodjem starega.

V novi obliki, kot je SFRJ, imamo opraviti s starimi vsebinami, s **strahom** pred vključevanjem v svetovne procese, v planetarno gibanje socializma. Še več, vračajo se vsebine, ki so bile po revoluciji že odsotne. Nacionalizem. Zdaj se vrača teoretično opremljen, kot zastava najvišjih kulturnih krogov, kot geslo kulturne elite. Moč dobivajo kulturne enklave, ki ne dopuščajo razvoja novih tehnologij, razpisujejo visoke carine in mahajo z »uvozom iz dekadentnega sveta«. Pa so same največja **dekadenca**. Odpasti. Odpadek. Najvišje kulturne ustanove bi želele, da bi nove tehnologije kar naprej ponavljale **stare** resnice, ki so njihove resnice. Strah pred časopisjem, pred televizijo, pred filmom, pred množično kulturo. Strah pred kulturo množic, strah pred izgubo visokega mesta. Nekateri nedvomno želijo, da bi televizija direktno prenašala naseljevanje starih Slovanov, da bi pokazala kralja Sama, ponosnega Slovenca sredi svirepih Germanov. In da bi Antena pisala o kongresih. Ali ELLE o Vidi Tomšič. Najbrž Bitka na Neretvi tudi ni več bitka na Neretvi, ampak spektakel s Silvo Kosciho in Yulom Brynnerjem.

Je Dežmanov primer potreben rehabilitacije?

TARAS KERMAUNER

Naj sprožim pri priči v sredo: Dežmanov primer bi bilo treba premisliti na novo.

Kar pomnim, je bilo ime Karel Deschman alias Dragotin Dežman sinonim za izdajavca: za tisto, kar je na svetu najslabše, najpodlejš, najnižje. Slovenec — zavedni, pogumni, dobri — je meril svojo moralno veličino po tem, kako daleč, kako nasproten je bil primeru tega Efilta. Ker pa je za Slovence bit (torej ens realissimum) pomenila pravzaprav Vrednoto in je bila ta Vrednota ravno Moralna vrednota, je razumljivo, da je bilo izdajavstvo lastnost, ki je za vse narode skrajnega prezira vredna, za Slovence še tem bolj negativna. Razumljivo: narod, ki se je formiral, ni mogel vzpostavljati kriterijev širine, znanja, spretnosti, zvižčnosti, moči, temveč takšne, ki so pripeljali k njegovi etnocentrični kohezivnosti. Ali ni pomenil pravega človeka Davorin Trstenjak, ki si je v narodno korist — da bi utemljal našo samobitnost, našo samozavest — dobronamerno izmišljal božja čuda, medtem ko se Dežmanu njegova — priznana — znanstvena zmožnost ni štela niti v olajševalno okoliščino. Kdor izstopi iz narodovega telesa tedaj, ko je temu telesu najhujše, ko mu gre za biti ali ne biti, je enak Judu. Ali se ni isti model ponovil še pred nedavnim?

Dežman je bil eden, Dežmanov je veliko. Pred vojno so hodili slovenski proletarci in polproletarci na tuje, ker so bili lačni; pregnala jih je lakota. Izgubljali smo narodno kri, a težko je bilo reči tem siromakom: ostani doma v imenu slovenstva, grizi kamne in moj nasvet. Od tega se niso redili. Amerika in Westfalija, to je bila njihova biološka rešitev. Danes je drugače: lakota je že posebnost. Ljudje hodijo od doma, ker hočejo bolje živeti, več zaslužiti, se uveljaviti. Če ostajamo pri temeljnem kriteriju, da je človek človek najbolj tedaj, ko je Slovenec in čim bolj je Slovenec, in da taisti človek preneha biti človek, če preneha biti Slovenec, potem je danes vse polno Dežmanov in izdajavcev. Kaj pa če ta kriterij več ne velja?

Kaj pa, če se je kriterij preselil drugam? In če na zapuščenje narodnega telesa ni mogoče gledati več tako preprosto in enostransko? Kaj pa če je to manično poudarjanje nacionalne zavesti — pripadnosti — kot vrhovne Vrednote danes še posebej izraz inferiornosti, bojznosti, obrambe, poskus skriti se v znanem, zapreti se pred realiteto — svetom — izginiti v mišjo luk-

njo tradicionalne varnosti? Kaj pa, če je danes odprt človek pomembnejši — bolj — človek?

Morda bo moje premišljevanje jasnejše, če bo konkretnije. Vzel bom primer iz svoje bližine. Primer novega Dežmana.

Zenin bratranec se je rodil v Trstu v nacionalno zelo zavedni meščanski družini. 1928. leta se je vsa družina preselila v Slovenijo, v Maribor (tam je bil oče bančni direktor). 1941. leta so jih preselili Nemci v Srbijo. Fant je osemnajstleten odšel v partizane. Po vojni je bil fanatičen funkcionar. Glede na njegovo in družinsko nacionalno slovansko miselnost in intelektualni radikalizem ni čudno, da je bil v času kominforma nekoliko negotov. Zletel je iz partije, z zaporom in Golim otokom pa mu je bilo prizaneseno. Navdušeno se je posvetil študiju — eksaktni vedi, ki je blizu matematike. Diplomiral je z odličnim uspehom, doktoriral, se zaposlil v enem izmed ljubljanskih institutov, vendar ves čas tožil, da ga ne upoštevajo dovolj, da so njegovi nadrejeni neprimerno manj zmogni, da ne more priti do pravega dela ipd. Sredi petdesetih let je dobil štipendijo za v Pariz, tam delal eno leto v CNRS, se v tem znanstvenem centru že v tem kratkem času zelo uveljavil, podaljšal študijsko izpopolnjevanje — na francosko spodbudo — še za eno leto, ta čas pa začel urejati svoje zadeve z domovino. Nedvomno zelo zelo ambiciozen, a hkrati tudi zelo zelo zmogen je želel dobiti mesto docenta; imel je habilitacijo, znanstvena dela, že je začel predavati na mednarodnih kongresih, a zaman: docentskega mesta zanj ni bilo. Sklenil je v Parizu počakati tako dolgo, da ga bo domovina sprejela in mu ponudila primerno mesto za delo; kot asistent je bil pač samo garač in ponavljalec. Poteklo je nekaj let, njegova znanstvena pot se je strmo vzdigovala, fant, zdaj že mož, je pokazal izredne kvalitete; tako rekoč popoln asket, menih, se je posvetil samo delu in stroki. Začeli so ga upoštevati, napravil je še en doktorat v Franciji (našega Francozi niso priznali, postal je mentor francoskim doktorandom, bil vabljen kot honorarni predavatelj na Sorbono, začel voditi svojo šolo za znanstvenike; ker se je posvetil nekemu netradicionalnemu, a v prihodnost odprtemu področju svoje stroke, se je njegovo ime še tem bolj zarisalo v znanstveni svet. A pri vsem tem je bil nenehno — več let zapovrstjo — v hudih težavah: na eni strani

njegovo nacionalno čustvovanje (vzgoja, lastno življenje), na drugi dejstvo, da so mu šele potem, ko je imel v Parizu znanstveno mesto, enako docentskemu, naši domači znanstveni faktorji ponudili enak (docentski) položaj; pri tem pa ne le, da je imel v Franciji štirikrat tolikšno plačo, kot bi jo imel doma, temveč tudi vse drugačne pogoje za delo. Sklenil je: vrnem se, vendar kandidiram za mesto univerzitetnega profesorja; saj je nesmisel vračati se na slabše. Če jim je kaj do mene in mojih znanstvenih zmožnosti — če jim je torej kaj do slovenstva (v tem primeru je slovenska zavest kot kriterij enaka zmožnosti, znanstvenosti, odprtosti ipd.) — me bodo vzeli. A ga niso. Kolegi so intrigirali zoper njega, kolegi, ki so bili lokalne — posebej pa politične — veličine in znanstveni svet zanje še slišal ni; a so imeli doma moč in odločilno besedo. Odločitev je padla. Zaprošil je za francosko državljanstvo (z družino vred), ga po nekaj letih dobil, kandidiral na mesto profesorja Sorbone in ga — lani ni uspel — letos dobil (kar je, če upoštevamo zaprtost francoskih univerz, zlasti pariške, še posebej redek, izjemen uspeh; povrh vsega jih je od desetih, ki pridejo na mesta univerzitetnih učiteljev, devet normalnenov, takšen klan so).

Vsako leto prihaja v Slovenijo — ali še smemo reči: domov? — na počitnice. Avgusta sva se srečala, z njim sta bili tudi žena in hči. Hči sicer govori slovensko (v dialektu), a s povsem francoskim naglasom, slovenskih knjig pa ne zna brati: tudi televizijskega napovedovalca ne razume. Postala je Francozinja. Narodno telo je izgubilo enega od svojih poganjkov.

Kako presojati ta primer? Gre za novega Dežmana, ki se je iz bridkih izkušenj odločil za tujstvo? Ali lahko Dežmana danes sploh še gledamo kot izdajavca, ali ne bi morali v tej njegovi zgodbi videti slovenske tragedije? Da je Dežman, ki je bil eden redkih slovenskih znanstvenikov svojega časa, postal iz Slovenca Nemec, Costa, znanstveni diletant, pa iz Nemca Slovenec? Da je diletant lahko uspel na Slovenskem, znanstvenik pa je moral emigrirati (vsaj notranje)?

Te misli se mi porajajo ob branju govora, ki ga je imel Alojz Rebula, slovenski pisatelj, v Nabrežini, bil pa je ponatisnjen v 3/4 št. **Prostora in časa**. V tem ideološko ter tradicionalno zelo zaostrenem govoru namreč piše: »Z eno besedo: biti Slovenec se konec koncev tudi edino izplača... Če ne zaradi drugega, zaradi zavesti, ko odhajaš z njega (s sveta), da nisi izdajal: da nečesa v sebi nisi ubil.« Te besede so sklepne. In hude. Skrajne hude.

Ali ne vzpostavljajo kriterija, po katerem moram gornji primer — in vrsto njemu sorodnih — obsoditi tudi danes kot primer izdajstva, ubijavstva — torej antičlovečnosti?

Če Rebulin kriterij premislimo nekoliko natančneje, se nam neogibno vsli vprašanje: ali ni njegovo najvišje merilo smrt? In ne življenje? Ali ni njegov pogled na naše bitje in žitje dejansko religiozni pogled, ki meri vse glede na zadnjo uro, glede na to, kakšen odgovor bomo dajali Najvišjemu, ta odgovor pa je že vnaprej strukturiran

po celi vrsti skrajno krščansko-moralističnih načel: Večnosti, Nadzgodovinskosti, Previdnosti, Milosti, Apokalipsi, Bogu. Ta Rebulina radikalnost je sicer simpatična, saj je danes pri nas eden redkih — če ne celo edini — ki si upa to svojo pripadnost eshatologizmu odkrito, s ponosom in javno izpovedati; večina je tradicija vdana, a bi rada — vsaj na znuaj — koketirala z nekakšnim progresizmom. Rebula govori v eseju **Škandal križa v škandalu cerkve** (Most, 1969, 21—22) o našem času kot o »tem mračanju časov«, o »tej temi velikega petka« (po Danielu Ropsu), o krščanstvu, ki ga temeljno in z žarom sprejema, kot o »previdnosti«, o »eshatologiji«, o »vstajenju, sodbi, peklju, nebesih«, o »misteriju, ki pluje proti novemu nebu in novi zemlji«, o »oranju v Absolutno«, »veri« in »Slavi«. Rebula ve, kaj govori. Dodobra je premislil — in skusil — polom humanizma, zato ve, da je treba Ideje-Vrednote-Ideale, ki jih je hotel humanizem udejaniti, a se mu je njegov dobri namen tako klavarno ponesrečil, utemeljiti vse drugače, vse bolj solidno. In edina solidnost, ki kaj velja, je utemeljenost na transcendenci, na Nedoumljivem, na Veri, na odkriti religiji (ne pa na samoprikrivajoči se in sramežljivi, kakršna je religija našega domačega laičnega humanizma). Zato zavrača »podcenjevanje Creda z vsemi njegovimi gotovostmi vred, brez katerih bi bilo krščanstvo samo žalostni humanizem«. Ta nasledek je prepričljiv in inteligen ten. Napadanje »alienacije«, »strukture, manipulativnosti, prodajnosti — morja, po katerem plove moderna misel«, ki »z večnostjo ne ve kaj početi«, zavračanje »ekstaze konzumne metafizike«, za vse to Rebula dobro ve, da je neučinkovito, neuspešno, revno, če ostaja samo »čista zgodovina«, »spodbudna humanistična oaza sredi odčarane puščave imanence«; zato je potreben radikalen, odločen, pogumen prestop v čisto religijo.

Na področju religije in vere je Rebulov postopek nespodbiten, saj z relativnimi, empiričnimi, telesnimi, totranskimi kategorijami ne moremo večnega ne dokazati ne odpihniti. To je avtonomno področje, ki je samo v sebi sklenjeno, koherentno in celostno. Položaj pa se spremeni, ko ugotovljamo odnos med tem območjem in drugimi, neprimerno bolj profanimi območji, posebno pa še tedaj, ko skuša ta ali oni dokazati določeno kriterologijo teh profanih področij, s tem da jih utemeljuje na sakralnem. Tu imam pravico intervenirati ter izraziti svojo skepso.

Mislím povsem konkretno na Rebulo. V že navedenem članku-govoru **Biti Slovenec** se namreč ne zadovoljuje s pristajanjem na »katoliško eshatološko vizijo«, temveč postavi na to vizijo, na Vrednote, ki izhajajo iz nje in iz celotnega krščanstva, tudi neko realiteto, ki ji pripadam sam in na katero gledam povsem drugače. Rebula si jemlje pravico, da pripadnost slovenskemu narodu ne le pojmuje po svoje, temveč da samoumevno sklène: kdor nima do slovenstva enakega odnosa kot on, ta ni Slovenec ali — kar je še huje — ta je izdajavec slovenstva in človečnosti in morale in sploh vsega bistveno

poštenega. Ta postopek pa je težko imeti za kaj drugega kot za silovit ekskluzivizem (kar pa seveda povsem naravno izvira iz Rebulovega religioznega in fanatičnega eshatologizma), še več: za reproduciranje tistega slovenskega tradicionalnega dogmatizma, ki je zastrupil vso dozdajšnjo slovensko zgodovino in večino, če ne celo vse slovenske ideologije (od katolicizma do marksizma). Dežman in moj znanec, katerega primer sem navedel, sta prenehala biti Slovenca ravno zato, ker se nista mogla ujeti s to našo dogmatično, zaprto, v poslednje Vrednote uprto tradicionalno strukturo, ki zavrača zdrav pragmatizem (čeprav goji zasebniški ultrapragmatizem). Zanimale so ju totranske, družbene in družabne kvalitete neke družbe; predvsem znanost (ta temeljna struktura-ideologija sodobnega sveta, brez katere bomo šli Slovenci rakom žvižgat ali postali rezervat, kolonija Bečvanije). Ravno ta pa je Rebuli vprašljiva, sumljiva, nezadostna; omalovažujoče govori o »tehnikih zgodovinske znanosti«, o »razumu«, o »racionalnosti« (zoper vse to postavlja »Kristusovo nespamet, ki je dejansko najgloblji kozmični in bivanjski realizem«). Nasproti znanstveni dejavnosti, v totransko usmerjenemu in relativnemu človeškemu življenju posvečenemu delu stavi na (transcendentno utemeljeno) Moralo. In piše: »Za zvestobo obstaja en sam argument: da si se kot Slovenec rodil.« Slovenstvo mu je stvar »narave«, »narava« pa zanj seveda ni nekaj naravnega v pomenu relativnega, totranskega, temveč je transcendentna, na Bogu zasnovana, od Boga dana, po Bogu (vrednostno) strukturirana. Zato: »Slovenec bi se moral temu zakonu narave (namreč, da si se kot Slovenec rodil) ukloniti, tudi ko bi bila Slovenija ena sama stepla, kjer bi se nomadsko prevažali analfabeti.« Postulat je kategoričen: biti Slovenec pomeni biti zaznamovan, določen kot nekaj, kar je ne le temeljno, determinirajoče, temveč neizbrisno, česar ni moči zapustiti, primarno, kot nekaj, kar je več od: biti znanstvenik, biti oče, biti delavec, biti ta ali ona funkcija. Biti Slovenec ni vloga, temveč KRI, SRCE, STIGMA, DUŠA. Znanstvenik se mora odpovedati svoji potrebi po znanstvenem napredovanju, delu, uspehih, odkritjih, če ga ti odvrčajo od slovenstva. Ljubiti dekle tujega naroda in oditi z njo, tudi to je — enak — zločin (kakršnega je naša literatura tudi pogosto opisovala). V območju čiste empirije lahko morda marsikaj storimo, tam imamo najbrž do neke mere svobodno voljo. V območju slovenstva je nimamo. Tu moramo zgolj izpolnjevati, kar nam je bilo naloženo (kot onstranski zakon). »Zakaj narava ni šala: narava v vsem razponu svoje suverene domene, od nacionalnosti do kontracepcijske tablete. Narava je več kot vsota naših znanstvenih pogruntacij.« Svoje nezvestobo naravi »tako ali drugače, prej ali slej, plačaš. Če ne drugače, da se počutiš cunja tam, kjer je tvoj rojak značaj.« Praktično to pomeni: nezmožni, intrigantski kvaziznanstvenik, ki je ostal doma (ker si je tu toplo postlal in na vse kriplje brani svoj nezasluzeno zasedeni prostor), je ZNAČAJ, ker je

SLOVENECE, Dežman in nešteto drugih, ki v velikem svetu ne bi mogli uspeti, če ne bi pokazali zares zvrhane mere znanja, volje, osebne trdnosti, disciplin, vere v lastno zmoglost, odpovedi, vztrajnosti, spretnosti, zvitosti, moči, iznajdljivosti in še marsičesa, pa so neznačajneži, cunje, izdajavci, ubijavci.

Ne, takšne — zame sado-mazohistične, infernalne — logike ne sprejemam, srdito jo odklanjam. Zato zahtevam — kot prvo dejanje — našo vsesplošno rehabilitacijo Karla Deschmana.

Obenem pa seveda menim, da je za to logiko kriva tista slovenska tradicionalistična usmerjenost, ki ji je danes pokorna še znatna množina Slovencev, ki jo hočejo nekateri obuditi (mislim povsem konkretno, med drugim tudi na prizadevanja časopisa **Prostor in čas**), ki nas — po mojem globokem prepričanju — strahovito devira, deformira, spravlja v shizofreno situacijo (ali pa v divji poenostavljajoči aktivizem — tudi ta različica bi bila ali bo mogoča), usmerjenost, ki tako nazorno izvira iz Rebulovih besed. Recimo — odnos do naše slovenske zemlje, »kjer je združeno na kupu prav vse, ravnina, ki je nima Švica, alpski ledeniki, ki jih nima Madžarska, morje, ki ga nima Avstrija. Slovenija v svoji svatovski obleki, v svojih ponosnih smrečinah in v svojih svetlih vinogradih — kakšen vrt je bil razgrnjen za človeka v njej! Takšni domovini bi bili njeni sinovi dolžni ljubezen, tudi če bi morali živeti v njej od samega zraka.« Zadnja konsekvence ni pesniška, pisca ni zaneslo v pretirano in prazno retoriko; povsem neogibno sledi iz celotne njegove pozicije. To je pravo tradicionalno pojmovanje Domovine, na kakršnega naletimo v vseh sto ali dvesto petdesetih letih svojega nacionalnega obstoja. Ali nas danes vendarle ne zgrozi? Ali nas ne sili, da pojem Domovine znova premislimo in ga temeljito in temeljno preobrnemo?

Ali lahko pristanem na trditev, kakršna je tale: »Kot narod imamo za seboj zgodovinsko nemoč, ki pa je obenem tudi zgodovinska neomadeževanost.« Ali je ta neomadeževanost sploh kaj vredna v tem našem realnem, manipulativnem svetu Moči in razmerij med Moči (razen seveda v religiozni perspektivi)? Ali ni zadnji čas, da pristanemo na svet Moči, da z njim ne računamo le kot z Zlom in Hudičem, ki bo v apokaliptični noči — od Boga — kaznovan, temveč kot z nečim, kar ne bo prav nič kaznovano (če ne bo pretiravalo — kot je na primer nacizem; bodimo si vendar že enkrat na jasnem, da ta svoje bitke ni izgubil zato, ker ni imel prav, ker je bil grd in protičloveški, ker je bil Moč kot taka, temveč zato, ker je bil premajhna Moč, premalo zvita, prebrutalna, premalo obvladujoča se moč; v nečlovečnosti pa so se z njim kosali — in se še kosajo — tudi drugi sistemi, ki so bili, so ostali za dolga obdobja in so še prav trdno zmagoviti)! Ali ne bi morali tudi v svojem slovenskem prostoru korigirati Cankarja s Tumo? Pesnike-vidce s politiki in gospodarstveniki? Ljudi čistih Idej z ljudmi »umazane prakse«? Telesa ne več podrežati Duhu? Organizacije Idej? Pristati na svet brez Temelja (transcendence),

na svet s tisoč pomeni? Na svet, v katerem socialna in politična promocija ni Zlo, na svet, v katerem ni edina Resnica ponižni ali ponižani, mali in zvesti človek, temveč je v njem normalno, da se ljudje v odprtem konfrontiranju z velikim svetom (ekonomijo, politiko...) čim ustrezneje nametšajo in umeščajo (na podlagi dela), imajo čim boljše možnosti za svojo akcijo in delovni program, torej za realno, normalno in banalno socialno življenje?

Rebula spreminja naš zgodovinski manko v prednost: »Tudi naš narodni značaj je morda vrednejši spoštovanja kot kompleksa. Naša tihotnost je lahko tudi zanesljivost, naša vezanost... zvestoba, naša introvertnost... poglobljenost, naša sramežljivost... avtentičnost, naša nepolitičnost... nadzgodovinska zazrtost.« Ne glede na to, da se v analizi značaja, osebnosti, temperamenta današnjega — sodobnega — Slovenca z Rebulo niti najmanj ne strinjam in sem prepričan ravno o nasprotnem, o tem, da je današnji Slovenec — kot tip, kot poprečje — iznajdljiv, zviti, brezobziren, brutalen, nasilen, glasen, ekstrovertiran, nezanesljiv, prav nič sramežljiv in prav nič nadzgodovinsko zazrt, pač pa podivjano pogolten na tisto, čemur rečemo potrošne dobrine in kar mu je bilo tako dolgo — predolgo — obljubljano, a ne dano; ne glede na to, da je po moji oceni Rebula označil le tradicionalnega Slovenca, pa tudi o tem tradicionalnem Slovencu ne mislim prav posebno dobro. Ali ni Morala — ta dika ljudi in ljudstev, ki v realnem svetu Moči nič ne morejo — le samomistificirajoča se obramba tistih, ki so manipulirani? In še: Ali nam ne kažejo naše skušnje še kar preveč razvidno, kam nas je pripeljalo posledno, moralistično Jakobinstvo (v Teror, v Smrt, v skrajno manipulacijo v imenu sakrosantne in nedotakljive Ideje)?

Ali se res moramo zapirati v naše meje? Ali res od sveta nismo nič prejeli? Ali nismo bili ves čas predvsem porabniki tega, kar so drugi skuhal in pridelali? Ali ni pretakanje Dežmanov iz naše gore listja v tujo kri navsezadnje naravno? Ali s tem, da dajemo ljudi (tudi najboljše) ne vračamo dolga Evropi in svetu, ki sta nam dala ideje, sredstva za delo in skoraj vse ostalo (da se vsaj imamo s čim ponašati pred našimi tako zaostalimi južnimi komajše ali komajže »brati«)? (In ne glede na to, da smo vse te Dežmane in druge »izdajavce« sami — najbolj slovenski, najbolj odločilni, na najbolj slovenskih institucijah kot za utrdkami slovenstva zakopani Slovenci — pognali po širnem svetu in jih naredili za pojivce drugih narodov.) Ali ni naše samoograjevanje popolna samoprevara, beg v samozadovoljstvo nemočnih (poprečnih, manj nadarjenih, a pohlepni, borečih se za Moč, a to prikrivajočih pod plaščem Svetih idej), samozadovoljevanje (v katerem so bili enaki Levstik in Cigler in Jeran in vsi tisti današnji Slovenci, ki bi radi sezidali ogromne moralne planke, ki bi nas oddelili od velikega, ostudnega sveta, od smrdčega Konkordata)? Ali ne gre za našo tragično izročilo, ki deluje še danes, saj ni bil edini Stritar, ki se je iz najpo-

memnejšega oplojevalca slovenske zavesti (ker je inteligentno prenašal evropska odkritja k nam domov — a mu to ves čas zamerimo, medtem ko Levstikova panslovska in različna druga — milo rečeno — »čudaštva« ne le toleriramo, temveč se v njih trudimo videti njegovega moralnega, izrednega, ker neuspešnega duha!), pri manj kot petdesetih letih svojega življenja spremenil v moralno ogroženega Samoslovca, ki svari pred modnim naturalizmom, pred sprejemanjem nam — poštenim, poprečnim, slovenskim Slovencem — tujih idej; ali ni podoben primer s Kocbekom, ki je bil brez dvoma osrednja figura slovenske kulturne zgodovine okrog sredine stoletja, s človekom, katerega eminentna in izredna zasluga je bil smiseln, smotrni, premišljen, »ustvarjalni« prenos svetovne filozofske in esejistične misli na naše nedolžne loge, zadnjih nekaj let pa je to svojo vplivno, pomembno, oplajajočo pozicijo opustil in se predal zelo zelo znanemu, zares preprostemu, njegovo prejšnje delo pravzaprav zanikajočemu sentimentalnemu, hoté naivnemu, igranemu, idiličnemu samoslovenstvu in antievropstvu (glej posebno njegov spominski članek ob Slodnjakovi sedemdesetletnici, za katerega človek ne bi verjel, da ga je napisal Kocbek, če ne bi bil podpisan in če ne bi izžareval tistega posebnega žara, ki se je včasih vezal na vznemirljivo zanimive reči, danes pa na...).

Ali ne bi morali korigirati našega nekdanjega navduševanja za Gemeinschaft nasproti Gesellschaft (posebno vprašanje pa je: koliko s svojim narodnostnim hiperrazburjenjem in zagledanostjo v zemljo, v »naravo« in naravnost, zdravje, jezik, nacionalno izvirnost in čistost, s svojim tako histeričnim odklanjanjem vsega modnega kot izrojenega, vsega umetnega, dekadentnega ipd. — glej posebno sestavek **O modi, Prostor in čas**, ista številka, v katerem piše, naj »bi mlado dekle pustilo govoriti svoji naravni lepoti, naj »bi skušalo najti tako pričesko, nositi takšno obleko, ki se najbolj poda njenemu telesu«, ne pa da »neiznajdljivo posnema nekaj modnih idolov, ki sta jih uveljavili dobičkoželjnost in reklama«; kot da bi sploh katera koli obleka ne bi nekoč obleka po modi in kot da je samo zastarela moda »naravna« obleka? — ne posnemamo, in povrh vsega še na nenavadno neizvirni način, ravno nemške ideologije; ali je en sam od pojmov, ki jih reklamirajo naši Samoslovenci, tak, da ga niso že uporabili in temeljito izrabili ravno naši tisočletni sovražniki Parci in Švabi)? Ali ne bi morali nekoliko bolj previdno ravnati s pojmi, kot so: zemlja, narod, ljudstvo, zvestoba, odločitev, Ideja, Gibanje, dinamika, Revolucija, čistost, naravnost, izvirnost in njim podobnimi? Ali se ne bi morali nekoliko pozorneje ozreti po angleškem empirizmu in utilitarizmu? Po francoski državljanski usmerjenosti, po kartezijanski mehaniki in racionalizmu? Po holbachovskem cinizmu in epikurejstvu? Po Dantonu (in pustiti pri miru Robespierrea, Terezo Avilsko, Simone Weil in češkoslovaške fantaste, ki so si morda v odločilni meri sami krivi za svoj polom, saj so od sveta izsiljevali

nekaj, kar še za Miklavža ne dobimo)? Po Lutru in ne po Münzerju? Po Erazmu in ne po Savonaroli? Po tridentizmu in ne samo po Husu (ta nam imponira zato, ker so ga zažgali: ker ni uspel in ker bi bil zato prav lahko Slovenec)? Po »slavni revoluciji«, ne pa po Cromwellovi?

Ali se ne bi že enkrat odselili iz cvetličnjaka Smrti in povabili k sebi v gosti vsakdanje, normalno, sicer hudo problematično, a navsezadnje prav prijazno življenje?

ANDREJ MEDVED

O biti

Bit. Sein, être, essere, be, bytie, ... ens, ... tu-bit, eksistenca, ...

Kaj »je« bit? Ena od eksistencialij bivanja? Fenomen določenega ideologema? Enakovredni SEGMENT med mnogimi drugimi (zgodbina, tehnika, narod, smisel, volja do moči, oblast, ... igra, človek, ... sled, struktura, ...), ki nas opredeljujejo, določajo naš obstoj, so/pogojujejo našo eksistenco?

Bit interpretirajo različno. Pozitivisti jo odklanjajo kot VIDEZ, kot »Scheinproblem«, kot »Scheinphänomen«. Zanje je bit metafizičen pojav. Drugi jo skušajo preinterpretirati v onto-teološkem smislu: v biti vidijo »skritega« boga. Tretji spet jo skušajo razložiti zgolj iz ekonomsko/socialnih predispozicij časa, v katerem je sodobno »mišljenje biti« nastaja, in jo na ta način tudi »ukinjajo« kot dejansko.

Treba je seveda ločiti med kategorijo biti v njeni tradicionalni razsežnosti in med »besedo« BIT, kot se javlja v post-metafizičnih filozofemih, na primer prvotno (in ponovno) pri eksistencialistih. Še več: upoštevati moramo celo razlikovanje (posebnosti) v razumevanju njenega »bistva« in »pomena« med samimi eksistencialističnimi misleci. (Drugačno je pojmovanje biti pri Sartru, ki jo »zapiše« v tradicionalno zasnovan kontekst mišljenja in jo torej konstituira na način tradicionalnih filozofemov, drugače doumevata njene dimenzije Heidegger ali Jaspers). Prav tako moramo razlikovati med IZVORNO (k izvoru-se-vračajočo) heideggerjansko mislijo o biti, vezano in za vezano čisto določenim eksistencialom (»v« katerih in »iz« katerih se bit izkazuje) in med nadaljevalci Heideggerjevega mišljenja: naj pri Francozih omenim le Jacquesa Derrida in Kostasa Axelosa, pri Nemcih pa Jüngerja, Finka, Gadamerja, Schiucka, Scheuerla, Rahnerja, Buytendijka.

Bit se pri teh mislecih po-javlja v zvezi z novimi pojmi, ki so/pogojujejo njeno **novodobnost**, njeno prisotnost v problematiki našega časa, v **STISKI** (»drsenju«) naše **zdajšnje** zavesti: v zvezi s fenomenom TEHNIKE, DIFERANCE, IGRE.

Mišljenje biti je bilo aplicirano na področje umetnosti in umetnostne (literarne) kritike. O biti in »s pomočjo« biti so bile napisane disertacije in knjige. Beseda bit se »uveljavlja« celo v publicistiki in novinarstvu. (Tudi pri nas je »ontološko mišljenje« vplivalo na srednjo in mlajšo generacijo filozofov in kritikov. Literarna teorija se je prav z ontološko kritiko, vezano na nekatere

re impulze iz fenomenologije (Husserl, Ingarden) in v novejšem času iz strukturalizma (teksti skupine TEL QUEL) poglobila, okrepila in dosegla svoj vrh.))

BIT postavljajo v mogoče in ne/mogoče zveze, biti skušajo odvzeti njen pomen za ekzistenco sodobnega (planetarnega) človeka; najrazličnejše vede in ne-vede se biti dobesedno »polaščajo«, jo poenostavljajo, zamenjujejo različne nivoje in aspekte biti itd. Bit jemljejo dogmatsko, »heretično«, **verno**. Z bitjo manipulirajo, ustvarjajo, filozofsko (in ideološko) »zmedo« (?), bit »uporabljajo« in zlorabljajo...

Najbrže ni bila še nikoli nobena terminologija (bolj od-sotna kot) prisotna v tako različnem prostoru človekovega »udejstvovanja«.

BIT in njen »pomen« sta skozi mišljenje in raz-um »zasečena«, preigra(va)na in izigra(va)na.

KAJ torej bit sploh »je« KAKO »je«? Ali je bit temeljna, je morda celo temelj sam? Bit je breztemeljna, čeprav sta bit in temelj isto. BIT je temelj »dajajoča«, vendar nima temelja. Bit ni nikaka stvar ali substanca. Bit torej »ni«? Je bit nič? Ali nič kot nič/bit ne more »biti«? (Ali pa je nič sama bit?) Toda: ali je mogoče, da bi bila nič in bit v določenem horizontu ISTO? Ali je mogoče, da je bit tako malo kot nič, s tako razliko, da bit »daje« oboje? JE bit nekaj očitnega? JE bit nekaj skritega? Ali pa je morda »NEKAJ« za-kritega: skrito/raz-kritega? In da zaostriamo nesmiselnost našega spraševanja: ali bit sploh more biti?

Ali potemtakem lahko govorimo o BITI, o njeni resnici, o »neskritosti« njenega bistva?

BIT je **pri-sotnost** (bit je igra), **BIT »je«**.

»Plaz« besed in pojmov se sprošča v njeni »bližini« in jo opredeljuje.

Bivajoče, ontološka razlika... difiranja, sled, pisava, jezik — govor (kot »hiša« biti)... usoda biti, temelj, izvor... prisotnost, do-godek, ... igra...

Da bomo o biti zvedeli kaj več, moramo izprašati njen izvir. Vrniti se moramo k njenemu novodobnemu IZVORU. Prisluhni moramo mislecu, ki nam (in kaj nam) ima povedati o BITI. Vprašati moramo misleca, ki je prvi radikalno zastavil vprašanje o njenem pomenu. Prisluhnimo M. Heideggerju in njegovi »razlagi« biti.

»Govorili bomo o pretekli filozofiji. To lahko koristi: seveda samo takrat, ko je čut za izročilo še buden.

Prav to pa se še komaj kdaj pripeti, najmanj tam, kjer se ravna po sporočilu tega / (podčrtali mi), kar nas ljudi še od nekdaj in povsod skrbi, kar pa vendar nenamerno čuvamo. **Le-to** (podčrtali mi) imenujemo z besedo »BIT«. Ime označuje **tisto** (podčrtali mi), kar imamo v mislih, ko rečemo »je« in »je bil« in »bo«. Vse, kar nas dosega in kamor segamo, gre skozi izgovorjeni ali neizgovorjeni »je«. Temu, da je tako, ne moremo nikamor in nikoli ubežati. »Je« nam ostaja poznan v vseh svojih očitnih in skritih pregibih. In vendarle, brž ko beseda »BIT« udari na naše uho, smo prepričani, da si pod tem ni mogoče ničesar predstavljati niti misliti. Po vsej verjetnosti je ta prenapljena ugotovitev pravilna: daje nam pravico, da se jezimo na govor — ne pa na **govorjenje** (podčrtali mi) — o »BITI«, in to v takšni meri, da začnemo »BIT« zasmehovati (zum Gespött machen.). Ne da bi o »BITI« razmišljali in preudarjali, ne da bi (si) domislili miselne poti, se drznemo biti instanca, ki razsoja in odloča, pa če beseda »BIT« govori ali ne. Redkokdaj se pri tem trudi, da bi takšno brezsmiselnost dvignil v princip.

Ce je prišlo tako daleč, da je **to**, kar (podčrtali mi) je bilo nekoč izvir našega bivanja, izgubljeno v zasmehovanju, sme biti koristno, da ga enostavno premislimo in preudariamo.

Pri besedi »BIT« si ne moremo misliti ničesar. Kako bi bilo z domnevo, da je to potem stvar oziroma predmet misleca, ki naj bi o tem, kaj »BIT« pomeni, dal sporočilo?

Ce je takšno sporočilo celo mislecem dovolj težko, lahko ostane najmanj njihov predmet (podčrtali mi), lahko »BIT« vedno znova prikazujejo kot znamenitost (Denkwürdiges), in sicer tako, da ta znamenitost kot taka ostane v območju ljudi.«

* (V zvezi s Kantovo tezo o biti, v tekstu KANTS THESE ÜBER DAS SEIN. Sonderdruck aus der Festschrift für Erik Wolf »Existenz und Ordnung«, Vlt. Klostermann V., Fr/aM 1962, 1963, str. 3/6)

O navzkrižjih običajnega pluralizma

DIMITRIJ RUPEL

Taras Kermauner mi je ljubeznivo »dokazal«, da moja kritika navideznega pluralizma, kakršen se mi razodeva v različnih kongresnih resolucijah in političnih dokumentih zadnjega časa, ni v sosledju z mojo kritiko »pluralizma« kot političnega sistema, nato pa je še svetoval, naj se raje zavzemam za »realizacijo in formalizacijo več centrov moči«, naj prisluhnem »modernej Evropi«, kjer se je razvil poseben tip političnega življenja, ki »temelji na laizaciji sveta«. Na koncu je pouk: »dinamični, vitalni, vznemirljivi, nadarjeni, a površni, lahkotni, svojevoljni« Dimitrij Rupe sploh ni noben kritik ali teoretik, ampak nekdo, ki se »s tem svetom — seveda samovoljno — igra, ker bi rad bolj živahno predstavlo«.

Preden pričnem pojasnjevati svoje »samovoljno« ravnanje, ki spominja na komedijantstvo ali celo na shizofrenijo, bi rad odkril še osnovno nalogo, ki si jo je zastavil moj sogovornik Taras Kermauner. Zdi se, da je naklonjen takšnemu sociološkemu premišljevanju, ki predpostavlja, da je mogoče človeške odnose demokratizirati predvsem z **institucionalizacijo** že obstoječih ideoloških projektov. Takšna institucionalizirana svoboda se je po Kermaunerju udomačila predvsem v območju moderne Evrope. Tam so spoznali, da je pluralizem **edini** možni in edini pravični socialno politični sistem (saj izključevanje kritikov pluralizma ni nič drugega kakor trdna afirmacija pluralizma kot izključujočega političnega sistema). Torej Kermaunerju ne gre za pluralizem, kjer bi našla prostor tudi kritika pluralizma, ampak za brezpogojni pluralizem brez kritike, brez omahovanja, brez dvojnosti in »samovoljnega« nasprotovanja. S tem v bistvu priznava, da sta njegova resnica in njegov prav vendarle Resnica in Prav, da je tip, ki ga predlaga, enak tipu, ki ga zavrača. Oglejmo si Kermaunerjevo shemo:

»Posamezniki se združujejo v grupe glede na skupne potrebe, interese, s kompromisi med individualnimi resnicami, ustvarjajo si platforme, za katere se domenijo in jih skušajo s skupnimi akcijami udejaniti. Vsaka teh akcij, ki skuša v boju zmagati, pa temelji na predpostavki: da ni edino Resnična, da nima pravice odpraviti drugo kot laž in zlo, da zatorej — aktivno — priznava skupni prostor vsem resnicam (močem) kot prostor, ki ni last nobene izmed njih. To je prostor pluralizma: prostor pravne in socialne ureditve nekega življenja, v katerem so formalno omogočene vse resnice in akcije.« Ta poetični opis politične organizacije je

sam na sebi sprejemljiv, prav gotovo pa je podobnejši idili Paula in Virginie kot pa političnemu sistemu »moderne Evrope«.

Priznati moram, da ne razumem optimizma, ki spremlja Kermaunerjevo mnenje o zahodnoevropski demokraciji (o tej je bržkone govoril), prav tako pa mi ni jasno, kako naj »zmaga v boju« tisti, ki je zgolj tolerant, ki priznava vse resnice in ki ne odpravlja zla in laži. Ali pa gre morda zgolj za **formalno** pravico da političnega glasu? Kritizirati je možno predvsem konkretni primer, ki ga je izbral Kermauner — **evropska pluralistična praksa** namreč ne ponuja bogvekak vznemirljivih rešitev za dejansko — **množično** distribucijo politične moči. Če pa je pluralizem, o katerem razmišlja Kermauner, predvsem **idealni pluralizem**, potem moramo premisliti, kaj se zgodi, ko ga politično mobiliziramo. O tem se pač lahko marsikaj »naučimo« na primeru »moderne Evrope«.

Ali je res, da moderna Evropa spoštuje vse resnice, da misli, da ni nič zlega in lažnega pod soncem? Ne samo da so v tej Evropi konkretne sile, ki obračunavajo z lažnivci in zločinci, bodisi na moralni (t. im. zavestne sile: tisk, intelektualci...) bodisi na formalno institucionalni način (policija, sodišča...), tam so celo (in to v večini) sile, ki obračunavajo med seboj na način navidezne kreposti in navidezne resnice. Katera moč je večja od **kapitala** v rokah buržoazije, v rokah zavetnikov — finančne oligarhije in militaristično-policijske birokracije, klerikalne kamarile in pokorne tehnokracije? Kdo je večji nasilnež od imperialista, ki opazuje neustavljivi prihod novega družbenega reda in ki ve, da zgolj s kapitalom in močjo lahko začasno zajezi naraščajočo reko proletariata? Kdo je revnejši z resnico in pravico od proletarca, ki brli v vlogi aspiranta na srednjemeščanski status? Kdo vpliva: volivec ali kapital? Kdo režira javno mnenje? Pisma bralcev ali partijski kolosi? Mar partije ponujajo radikalne rešitve, so to prave alternative ali so zgolj garniture na oblasti? Kateri sistem je represivnejši: totalitarni ruski ali pluralistični ameriški? Zdi se, da to ne morejo biti resnične dileme.

Neprijetno mi je, da moram kljub vsej svoji površnosti, lahkotnosti in samovoljnosti poučevati nadarjenega in in vznemirljivega Tarasa Kermaunerja. Seveda pa nikakor ne mislim, da je »vzhodni« tip »demokracije«, na katerega očitno cika Taras Kermauner v prvi točki svoje tipologije, kaj boljši od zapadnega. Na koncu kon-

cev nima nobenega smisla ocenjevati državne ureditve, saj bi prihranili delo zgodovini. Moj namen je bil slej ko prej spodbuditi razpravo o možnostih revolte in akcije in kritike in refleksij **znotraj** represivnih sistemov, bodisi da gre za vzhodni ali zahodni tip. Ko sem govoril o naraščanju navidezne, t. j. formalne demokracije pri nas, sem imel pred očmi — ne sovjetski sistem niti kakšno angleško parlamentarno demokracijo — ampak **revolucionarno**, kritično, dinamično situacijo brez opredeljenega institucionalnega prostora. Institucionalizacija in formalizacija je le aspekt splošnega obtoka konsumpcije. Akcija, kot si jo zamišljam, prebija ravno ta obtok.

Moja kritika v že omenjenem članku, ki je predmet razgovora, je naperjena zoper majhno proizvodnjo **novega** in zoper zaprta vrata, ki varujejo politične monopole pred novim. Z drugimi besedami: ni mi šlo za vprašanje borbe in nadvlade v prostoru starega, v polju že profiliranih doktrin in ideologij, sploh ne za ideološko pluralizacijo, ampak za zunajideološko, zunajstrankarsko iznajdbo, za akcijo v smislu **ustvarjanja**, za življenje z vizijo presenetljivega in očarljivega, za prisluškovanje skritim, komaj začetim pojmovanjem. To je akcija, ki, upošteva zgodovinski razvoj in ekonomske zakone, sintetizira izkušnje in dodaja iskanja v nepreverenem, revolucionira obstoječe in pripravlja projekte, ki združujejo nove informacije z novimi komunikacijami. Temu načinu političnega premišljevanja so vse bolj priprta vrata, vse bolj se upiramo eksperimentalnemu, revolucionarnemu duhu, vse bolj pristajamo v zavetrju manipulacije, trgovine, prestiža in vsesplošne konsumpcije. Primer je meščanska konsumpcija študentskih gibanj, celo konsumpcija znotraj teh gibanj. Postali smo družba, ki je potrošila svojo socialno revolucijo, pojedla načrte o sproščeni promociji avantgardnega. Če tedaj govorimo o **revolucionarnosti**, mislim na način življenja, na duhovno silo, ki se ne pusti ujeti oblastniškim shemam, ne pada v strukturo, ni predmet **polastitve**. Revolucije ni mogoče vključiti v strankarski sistem in in to je tudi eden od razlogov, zakaj pri nas doslej še nimamo strankarskega sistema. Revolucija je še preblizu in če se bo potrošila vsa, znamo res zabloditi v strankarstvo. In vendar: proizvodnja je že začela služiti kot opij in človek je postal člen v neuganjivi verigi trošenja in prodajanja, postal je tkalec lastne pajčevinaste kletke, nezaveden proizvajalec in sokrivec dezintegriranega, utrudljivega režima, ki ni več instrument političnega, ustvarjalnega — samouresničevalnega življenja, ampak nadpolitični in neresnični reprezentativni mehanizem brez revolucionarne refleksije in zgodovinske zavesti. Napredovanje **samoupravljanja** je prepočasno in premalo izpostavljeno kritiki.

Kaj je bistvo politike? Kermauner pravi — **moč**. Manipulacija — rokovanje brez temelja! Ali ni moč, ki je nedvomno spremljevalka politike, le navidezen temelj? Ali ni bistvo politike urejanje, organizacija, boljše izkoriščanje naravnih bogastev, spodbuja-

nje ustvarjalnih energij v družbi? Če je tako, potem bi igra moči, manipulacijska predstava le zavlekla, odložila prihod **sodelujočega sveta**, bila bi le prazno borjenje, šport. Čemu spodbujati nove politične oblike, če so to le telovadnice, kjer se politiki urijo, borijo, grizejo v zadnjico in utrujajo v praznem teku?

Seveda nisem noben podnajemnik v gradu iluzij. Vem, da je politika marsikdaj le prestižna borba, igra moči, nehasna manipulacija, umetna izzivalna nereda, da bi se lahko predstavila kot uspešna urejevalka. Vendar, kje je več priložnosti za rokovanje in polasčanje kot v svetu institucionaliziranih, aparatskih političnih oblik? Edinole akcija v smislu permanentne kritike, samoupravljanje v smislu permanentne revolucije bo lahko odpravilo manipulacijo in konsumacijo. Takšna politična aktivnost je prostor, v katerem živimo svoje talente, ambicije, načrte, v njej kujemo tovarištva, v njej preganjamo zavist in demoničnost, mite in bogove, cinizem in apatijo. Vse naokrog šumi, nastajajo nove pokrajine, nove misli, oblikuje se svet sodelovanja, ustvarjanja, kritike, vizije in konflikta. To je svet iskrenosti, svet **revolte**, svet spontanega prenašanja idej, svet porajanja, svet ekonomije kot tistega temeljnega procesa, ki pomaga človeku živeti v manj ponavljajočega se napora in več **domišljije**. To je svet, v katerem ni več mogoče reči, do tam sega moja meja, naprej ne, to zajemam v svoje polje, tu počivam in to je moje obzorje...

Zato lahko hkrati govorim o revoluciji, pa **zoper** pluralizem kot skrivanja in igro moči, a tudi o **pluralizmu** idej in domišljij, saj če se poglobljajo v probleme sodobne civilizacije z resnično zbranostjo in iskrenim hotenjem, pa z vednostjo o zgodovinskem procesu kot produktu družbenih bojov in z **zavestjo o stvarnih razmerjih** v sodobnem svetu — lahko dajo **en sam** rezultat: bolj ustvarjalno obdobje zgodovine in večjo svobodo človekovim talentom.

Tragični paradoks - da -! Tragični paradoks - ne -!

TARAS
KERMAUNER

1.

Razgovor z Ivanom Mrakom postaja lep razgovor. Če ga nadaljujem, ga ne zato, da bi mu »odgovarjal«, da bi skušal spregovoriti »zadnjo«, »odločilno« besedo, temveč iz povsem drugačne potrebe. Vse preveč me namreč strašijo grozljivo mučni primeri iz moje bližine in daljne okolice, ko hoče vsak avtor do kraja ubraniti in uveljaviti svoj »prav«. Zase priznam, da mi moj »prav« ni povsem jasen: da silovito rad živim, se rad pogovarjam, rad delujem, tudi rad nasprotujem, vem, zakaj nasprotujem, a hkrati ne vem. (Sem s tem na liniji Mrakovega »tragičnega paradoksa«?) In ko to »nedoslednost« opazim — večkrat, mnogokrat — ali je ne vržem skoz okno in se znova prisilim v svoj »vem«? A kako bi mogel drugače? Bi moral molčati? Ali ni molk najhujše, najbolj gnilo pristajanje na vse, kar je in kakor je? Ni beseda, pa naj bo kakršna koli, spreminjanje? Sem torej za spreminjanje?

Takoj ko zastavim eno trditev, ta trditev sproži vprašanje, to vprašanje novo trditev, ta novo vprašanje, vprašanja se cepijo, cepijo se trditve... in? Uživam torej v tem, da sem, da živim, da delujem, pa čeprav kakor koli? Gre za preprost aktivistični vitalizem nenehnega psihičnega ejakuliranja, agonalne histerije, brezupne potrebe po navzočnosti, strahu, da bi se kaj zgodilo brez mene, za privatno zabavo, ki ne bi smela zanimati nikogar razen mene in (eventualno) mojega psihiatra?

Razgovor z Ivanom Mrakom je zame lep razgovor, ker me vrača od Drugega k meni, od trditve k vprašanju, od ideologije k eksistenci, od odrešeniškega furorja (sem se mu kdaj zares odpovedal?) k poskusu strogega opisa lastne (ne?)pomembnosti. Vrača me k tisti nalogi, ki sem si jo zadal že v začetku, tedaj, ko sem se odločil, da odprem rubriko »Ideologija in eksistenca«: k razliki med obema terminoma-skušnjama, k soočanju obojega, k poskusu vračanja od ideologije (te ali one, zdajšnje ali pretekke ali jutrišnje) k eksistenci, ki je ena sama, koherentna (res?), a jo kljub temu viziram zdaj tako, zdaj drugače. Mrak je to intencijo razumel in jo podprl. Ta intencija je dialog. Ta dialog pa je monolog — a ne kot gluho petje divjega petelina samemu sebi, temveč kot dialog s sabo, gledanje in odkrivanje sebe v drugem, spreminjanje drugega vase, odkrivanje — med drugim in sabo — tiste intimne vezi, ki nas dela

za ljudi kot identiteto (se reče temu rod, generično bitje, človeštvo, bit Bog?).

Z Mrakom se poznavam že natančno sedemindvajset let. Ker se je dobro poznal z mojimi starši, posebno pa z mojo staro materjo (živela sva v isti ulici) in ker me je vsak dan videval na dijaškem stojišču, me je, ko je izvedel, da so me zaradi »komunističnega« prepričanja izključili iz šole, prišel obiskat in izraziti svojo solidarnost, me mladega, a ambicioznega fanta pri priči zapletel v tak pogovor, kakršen mi je bil ljub in sem si ga želel. Višji finančni svetnik dr. Savnik, me je redno, kadar koli je obiskal staro mater, po latinsko spraševal o mojih šolskih uspehih, jaz pa nisem ne znal ne hotel znati latinsko, pa tudi šolskih uspehov nisem imel in bi ga bil najraje brnil v piščal, tako mi je bil oduren; Ivan Mrak pa me je obravnaval kot sebi enakega, čeprav jih je imel petintrideset, jaz pa dvanajst. Je to tisti erotizem, o katerem govori? Pozneje sva vrsto let drugovala (lahko rečem, da je bil moj učitelj) in zato vem: redkokateri odrasel človek se je tako potrudil zame (za nekoga), kot se je on. Bil je pripravljen ure in ure sprehajati se po Rimski cesti gor in dol ter mi razlagati stvari, ki so me zanimale. Zakaj? Da se je izživljal pred občudujočim poslušavcem? Ker je rad poslušal sam sebe? Ker ni imel druge publike? Ker je imel rad učence? Morda je res eno ali drugo ali vse to, vendar — dejstvo je, da se je potrudil, medtem ko se drugi niso; dejstvo je, da me je izobraževal, medtem ko so me drugi gledali kot nebodigatreba; dejstvo je, da je bil prvi, ki me je vpeljal v svet eksistencialistične misli (posebno Jaspersa) in to v času, ko se je o njej na Slovenskem le malokomu sanjalo (pred letom 1950), ko je veljala tako rekoč za zločin, ki ga je treba policijsko — ne le ideološko — preganjati. Priznam, že od malega me je pri njem marsikatera stvar motila. Recimo: odnos do mačk. (Mačke so mi — telesno in psihološko — zoprne.) Ali: njegov okultizem — videnja, slutenja, sanje (to me je silovito odbijalo tudi pri drugem Mrakovem učencu — Jakobu Savinšku). Ko se je moj učitelj razvnel v tej smeri, sem vljudno molčal, a nestrpnost čakal, kdaj se bova vrnila na filozofske, psihološke probleme, pa na opazovanje konkretnega življenja (na dejstva iz literarnega življenja, ki sem si jih dobro zapomnil: recimo, kako je neki predvojni kristjan, a povojni ultrastalinist 1947. leta — ko sta oba s

Karlo živel skoraj dobesedno kot psa — vzkliknil pred pričami: »pa naj crknet« itn. — imam predobro spomin (in te stvari so me zanimala — ter me še; vem, da svet, ki ga živimo, ni sestavljen iz samih idej; morda se v tem kaže tudi moja nerazvita in neprebolna literarna — balzacovska, zolajevska — ambicija). Predvsem so bile čudovite Mrakove analize slovenskih literarnih, posebno dramatskih tekstov. Bil — mi — je izvrsten kritik in učitelj kritičnega mišljenja. In ta njegov dar sem znal ceniti — čeprav vrste stvari pri njem nisem maral. Recimo: spominjam se dramskih večerov v veliki sobi njegovega bornega stanovanja. Zopna mi je bila sakralna štimunga, poslušavstvo, sestavljeno iz ljubiteljev, oboževalcev, prijaznih starih gospa in komaj zrelih mladeničev, molk, ki je obvezno sledil predvajani drami (Mrak jo je prebral v enem zamahu), nekvalificiranost publike, nekritičnost odnosa — seveda se mi tedaj še sanjalo ni, kako težko je živeti sam in koliko pomeni samotnež, izgnancu, osmeščenju, izobčencu toplina malega kroga, njegova dobronamernost, simpatija, in kako je Mraku tak način življenja pomagal prebroditi dolga leta izolacije, ki se je kolikor toliko razbila šele pred nekaj leti. Bil sem pa ponosen, ko me je naprosil, naj mu iz rokopisa (ki je bil — tedaj mnogo bolj kot zdaj — milo rečeno — nenavaden) pretipkam (bilo je leto 1951) **Marijo Tudor**; še zdaj hranim en izvod tega tipkopisa z njegovim posvetilom.

Pozneje sva se razšla. Mrak je vztrajal pri svojem, razvijal, poglobljal, razširjal je svet, ki si ga je izdelal. Ostajal je sam pri sebi, želel, da pride svet (gora) k njemu (Mohamedu). Večkrat sem ga sumil, da je sila nadut, visok človek (samo takšni ljudje najdejo dovolj poguma, da so z vsakomer prijazni, zmerom (samo) disciplinirani, v svoji služnosti dejansko presegajoči svojega bližnjega, ki je očitno samoljuben in v tej očitni samovšečnosti tako prijazno-zoprno ubog). Sam sem si izbral povsem drugačno življenje. Skakal sem na glavo v vsako vodo, ki se je — kjer koli — pokazala pred mojimi očmi, vsak vrtnec me je privlačeval, vsaka ideja vzemirila, vsak boj premotil in omotil do norosti. Moj siloviti erotizem me je gnal počez in poprek (ali pa je bila to težnja po uveljavljanju, tisto znamenito polasčanje, ki smo ga pri Perspektivah strastno razkrinkavali, a ga — nezavedno — srdito gojili?), bil sem človek, na katerega piše svet svoja mala in komaj razumljiva znamenja. Mrak pa je obstal tam, kjer je bil, trden, napet, notranje do skrajnosti pozoren in osredotočen, nezmotljivo sledeč svoji stabilni Viziji, počasi sprehajajoč se na poti od Rimske do Figovca, od Rimske do Ria, od Rimske do Emone in do Kopra (tja je pravzaprav zahajala Karla), nepremagljiv, ne meneč se za pripombe, ponižanja, devanja v nič, materialno bedo. Bil je razsvetljen. Imel je svoj prav; prav ali Prav? Zmerom sem mislil, da svoj Prav. Razgovor, ki ga vodiva zdaj na straneh Problemov, pa mi govori, da morda le ne toliko Prav, čeprav kljub vsemu Prav...

Ta Mrak je pravzaprav svoje življenje čudovito prenesel. Ali ne vidim okrog sebe samih zlomljenih, povoznih, razobličnih, nesrečnih, fovšljivih, do besa slepih, pristranskih, nemočnih, nemočnih človeških kreatur? Kaj od tega je Mrak? Drugi so začeli visoko in nizko padli, pri štiridesetih večini uplahne elan, izgubijo se, življenje jih povozijo (to je čas, ko se uveljavijo naši otroci, prva dolžnost in početje teh otrok pa je, da nas zanikajo, osmešijo, zavrzajo kot slaboumne pomote, bebasto butce in brezobzirne nasilneže, ki s svojimi debelimi ritmi — zaslugami in mesti — oviramo njihovo mlado rast, vsrkamo ves zrak, držimo vrata zaprta; vendar — ali ni to res?), ta Mrak pa je pred leti hodil v dve gube, medtem ko dela danes — ko je čez šestdeset — vtis skorajda mladostnega gospoda, pred leti je imel stanovanje zares pretirano zanemarjeno, medtem ko je danes čisto, pospravljeno, urejeno, pred leti ni bil napravljen dosti bolje od Inchiostrija, danes je oblečen tako kot jaz ali ti, pred leti je bil znan po škandalih in ponesrečenih poskusih apartnega uveljavljanja, danes je to modrec, trdne moralne drže, jasnih spoznanj, ravne misli, čistega položaja (priznavati ga je začela tudi tista slovenska malomeščanska srenja, ki ga je toliko let motrila kar se da zviškam). Pred dvajsetimi leti sem cenil njegove ideje (bile so zame in za Slovence nove, napovedovale so nov čas), danes cenim preprosto njegovo življenje, njegovo življenjsko zmago, njegov pogum, da vztraja brez upa zmage, za grizenost nepredaje. Ali nam ne mora biti ravno ta drža zgled?

2.

Skušal bom še enkrat pregledati tiste pojme-kategorije, ki so se v dozdajšnjem pogovoru med Ivanom Mrakom in mano izoblikovali kot nasprotujoče si, morda celo (tako bi rekli Kierkegaard, Mrak in Rožanc) paradokсне dvojice; in jih preveriti na lastni eksistencialni in ideološki skušnji.

Eros (ljubezen) in misel.

Ali ni vse moje življenje en sam erotičen poskus priti v življenje, udeležiti se nečesa, kar nisem jaz, tisto pojaziti, pustiti se pojaziti od drugega, perforirati ta svet, se z njim presnoviti (ta oznaka je ustrežnejša od besede: preduhoviti; gre za skorajda čutno doživetje)? Ljubezen priznavam za temeljno eksistencialno svojega — in nasploh človeškega — življenja. A moja ideologija? Ali nisem leta in leta najbolj užival v tem, če sem lahko pobijal kakršno koli utemeljenost Ljubezni, jo mazohistično preganjal kot obseden profet (če sem samo zaslišal besedo »srce«, sem zgrabil za svoj intelektualni in voluntativni revolver; ko se je Žarko Petan vrnil iz svojega tako zlahka prisluženega, a trdo odsluženega zapora in je hotel pri Odru 57 na vsak način ustvariti kabaret, sem se pošteno trudil, da bi naštudiral večer parodične poezije z naslovom »Srce v omaki«)? Čemu sem to počel? Kaj me je motilo? Se mi je zamerila beseda ali kaj? Ali si nisem pod ljubeznijo predstavljal pravzaprav nečesa drugega, napačnega? Ali nisem predobro na lastni koži občutil, kaj pomeni agresija tvojih bližnjih, ki se te hočejo do kraja polastiti,

te zaslužiti, a vse v imenu Ljubezni? In si nisem znal predstavljati zveze med ljubeznijo in (samo)disciplino, med ljubeznijo in mero, med ljubeznijo na eni in razumom, koristjo na drugi strani? Pa je to še ljubezen? In je zaljubljenost v življenje prava ljubezen? A kaj je prava ljubezen? Se ne vrtimo v krogu in grabimo v prazno?

Tveganje in varnost.

Kako naj si upam do kraja spustiti se v neznanost? Ali si nisem tedaj, ko sem živel v neznanem, negotovem, nedoločnem (kot otrok), razdejal živce, omajal značaj, se notranje razcepil, oslabil svojo odpornost nasproti svetu — kar vse se mi pozna še danes? Spustiti se v neznanost, zares tvegati, ali se to ne pravi seči čez svoje — zgolj človeške — moči, prepustiti se viharju, ki te v najboljšem primeru samo raztrga? Si človek sploh sme dovoliti, da se tebi nič meni nič prepusti? In komu se prepusti? Svetu? In kdo je ta svet? Drugim? In kakaj bi bili ti drugi dolžni prenašati me, sprejeti me, mojo vsiljivost, mojo idejo (domisljico)?

Odgovornost in odgovornost.

Kaj je odgovornost? Ali ne ravnam neodgovorno, če se tako ljubezensko prepuščam, tako radikalno tvegam, če se vangoghovsko predam erotični norosti? Kaj nimam — kot preprost in poprečen človek — drugih dolžnosti? Vzdržati v zakonu (ki je institucija)? Čim ustrežnejše si ga urediti? Ga utemeljiti na ljubezni (ga z ljubeznijo nenehoma pojiti), a ga hkrati na vseh koncih in krajih podgraditi s premislekom, računom, interesom, skrbnim ustrežanjem potrebi? Je mogoče družino osnovati na golem tveganju in brezmejni aljoševski ljubezni? Ni potreben zanj denar, služba, premišljenost, zvijača, gibčnost, nekakšna družinska politika-diplomacija, ki ni na naveszadnje nič manj zamotana, prefinjena in obenem surova kot mednarodna?

Zdaj govorim v imenu poprečnega človeka, tistega, ki opravlja celo vrsto povsem banalnih, a vendar najvažnejših opravil: dela, pomaga držati skupaj človeško združbo, povečuje (ali vsaj vzdržuje) družbeni proizvod, rodi otroke. Se morda motim, ko ga postavljam za merilo? Mrak uveljavlja drugačno merilo: zgled človeka nad ljudmi, izvoljenca, genija, Van Gogha, Groharja, Kristusa, Jana Palacha, Kleista, Michelangela, človeka, ki se je odpovedal številnim vsakdanjim človeškim odnosom, da bi lahko osredotočil preostale energije (ekonomija ustvarjenja) in se tako približal Absolutu. Priznam, v mladosti sem bil tudi sam pod moralno presijo teh idealov (a kdo ni?). Vendar sem se jim v določenem trenutku (posebno pod vplivom Heglove dialektične, se pravi preraščajoče se, a hkrati na svet pristajajoče, svet ohranjajoče, po svoje sila konservativne, v vsem, kar je, razumnost iščoč filozofije) odpovedal. Odpovedal? Morda bi bilo natančnejše reči: skušal odpovedati? Ali niso bile devize, ki sem si jih zastavil v svoji postheglovski fazi (v času, ko sem bil na zunaj dober državljan, mož, oče, a pri tem imel — v svoji notrini — občutek, da sem skopljen pes — bil sem asistent na univerzi), ravno obratne? Na primer:

hodi po čim težji poti! Ali: če smatraš nekaj za pravilno, pa vidiš, da ljudje te pravilnosti ne uveljavljajo, uveljavi jo ti, ne glede na posledice! Ali ni ravno iz slabe vesti, da sem se pokoril varnosti, linearni misli in neki precej relativno in po svoje pojmovani odgovornosti, zraslo moje — kar se da aktivno — sodelovanje pri intenziviranju kriz okrog Besede, Revije 57 in Perspektiv, pri dejavnem uredništvu tveganja, pri telesnem nepristajanju na danost, pri spopadu z državo, univerzo, slovensko kulturo in drugimi institucionalnimi ter življenjskimi oblikami, s katerimi sem bil v stiku in ki so mi pomenile rodno posteljo? Dejansko sem tvegal do precejšnje, nadpovprečne (čeprav nikakor ne absolutne) mere: kot asistenta me zato niso več reelegirali, za leto in pol so me postavili v preiskavo po čl. 118 (slovračna propaganda), mi zaplenili prvič za dva kovčka spisov, od katerih sem dobil vrnenih samo nekaj, čez nekaj let pa spet izdatno količino, na katere vrnitev čakam zaman... Moje življenje je šlo gor in dol. Če sem dobil dober položaj, zasedel trdno mesto, me je čez čas prijelo, neodjenljivo me je zagrabil strah, da se me je svet (drugi) polastil, me zaslužnil, da je varnost, v kateri tičim, najgrozovitejša nevarnost, ki me lahko doleti... in že sem vrgel pridobljeno čez krov, padel na ničlo, na izhodiščno točko, na dno gore, da bi se spet lahko vzpenjal, da bi bil svoboden...

Da, svoboda in neogibnost.

Je moje ljubezensko nagnjenje moja svoboda, moja prosta (zares moralna, zaslužna) odločitev ali pa le neogibnost mojega značaja, psihofizične izoblikovanosti, hereditarnosti, otroštva, zgodovine? Priznam, nobena stvar mi ni tako ljuba kot svoboda, brez nje ne morem ne dihati ne hoteti živeti, vendar — ali ni pristanek na družino, na to, da si poprečen človek, izdelovalec nekakšne esejistične literature in esejizirane znanosti, vodja privatne obrtne delavnice, nekakšen dimajček, ki brez prenehanja fabricira za tržišče pravzaprav poprečno robo, ali ni to potrditve... česa? Tega, da je največ, kar je, neogibnost? Ali tega, da je največ, kar je, svoboda — saj sem se (mar se nisem?) svobodno odločil za ta pristanek na neogibnost in poprečnost (sem se?)?

Tragičnost in logičnost.

Ali res morem — načrtno — hoteti svojo tragičnost? Vidim jo okrog sebe, a zakaj bi še sam skočil v njen železni, hladni, ubijajoči objem? Ali ni moja dolžnost, da najdem ravno pot k cilju? Da uresničim svoje naloge? Da uspem? Čemu hoteti svojo smrt? Švojo podaljšano in v neskončnost podaljševano smrt? — A res je tudi obratno: ali ni ta ravna, ta vse preravna pot k uspešnem cilju ena sama gladka, brezupna, prazna smrt — smrt že vnaprej? Ali ni življenje v pristanku na svojo nemogućnost? Ne nemogućnost uspeti? Vendar — mar je mogoče kategorijo uspeha črtati iz našega življenja? Lahko je ne upoštevam, ne morem pa je odbiti. Van Gogh je uspel, Michelangelo je uspel, enako Grohar in Kleist in tudi Mrak je ravnokar na tem. Je sploh važno, kaj izjavljajo? Če pravijo, da jim je

to figo mar, jim gre verjeti? Saj nobeden od njih ne živi in ni živel tragične eksistence, tragičnega paradoksa pasivno, kot zgled, kot usoda, kot nedolžno jagnje; narobe, vsi so bili in so umetniki, se pravi podaniki neke neverjetno aktivne aktivnosti. Vsi — recimo, da to delajo vsi — kažejo »tragični življenjski paradoks«, čim bolj verno, učinkovito, zmožno ga skušajo upodobiti, ta paradoks je cilj njihovega življenja in dela: njihov Uspeh. V doseganju tega uspeha so prekleto logični, premišljeni, neodjenljivi. Res sledijo svoji usodi? Ali je ne skušajo prelisati? Ji vsiliti svojo svobodo, ki je morda svojevolja? Je uspešnost njihovih del-stvaritev dokaz, da ni šlo za samovoljo, temveč za dar, torej za neogibnost?

Ali ni dokaz čez vse nabuhle človekove napihnjenosti, če skuša doseči Brezpogojno? Kako sploh more? Kaj je Bog? Ali ni edino pošteno živeti tam, kamor so nas višje sile zavrgle? V kompromisu? V kotu? V malem? In ne na silo, zaradi slabe vesti, zaradi teh ali onih psihičnih neravnovesij zahtevati mejno situacijo, ki še vse prerada pride sama? A če pride, vzdržati jo? — Res, na to vprašanje moram odgovorjati z enim samim, povsem gotovim: Da. Tedaj, ko te življenje stisne za vrat, ko pride pred te hudič, te na eni strani smrtno prestraši, na drugi pa pade pred te in te moli in ti ponuja srebra in zlata, res, tedaj nimaš nobene možnosti: tedaj je pred tabo ena sama pot, nujna, jasna in pravzaprav svetla: ostati si zvest. Nezvest si si lahko (in si celo moraš biti, ne enkrat) takrat, ko to sam hočeš, ko te v to nihče ne poriva, ko rešuješ problem svojega razvoja. Ko pa si imenovan za hlapca in sužnja, takrat besede o »pokončni smrti« (življenju?) res niso napačne, čeprav jih Mrak citira v pretirano patetični monduri. Hipi te vrste odločitev niso hipi v »temelju«, temveč ponavadi skrajno banalni hipi na kakšnem sestanku, na policiji, v družinski kuhinji. Ali sploh smemo takšno odločitev, ki je, če dobro premislimo, pravzaprav odločitev zdravja, pameti, koristi, perspektive na daljši rok, imenovati brez-pogojno? Ali ne gre za preveliko besedo? Po svoje je brez-pogojna, vendar je uvod v celo vrsto kompromisov, ki jih bom zidal na njej kot na čistem, mitičnem, sakralnem temelju (a ta me bo za vse kompromise že vnaprej opravičil)? In spet — so ti kompromisi nekaj slabega? Ali človek brez adaptabilnosti sploh lahko živi? Ni vse, kar je, en sam kompromis? Je torej nujno, da imamo vsak kompromis za gnij?

Odprtost in funkcionalnost.

Smisel in neutemeljenost.

Vest in korist.

Palach in Defregger.

Smrt in življenje. Ali: življenje in smrt.

Vse te kategorije so se oglasile v pogovoru med Ivanom Mrakom in menoj. Med nama, vendar ne tako, da bi naju razdvajale in razdvajale. Oba jih čutiva, doživljava, misliva. Oba si življenja ne predstavljava brez njih. Jih znava razrešiti? Jih sploh znava postaviti na pravo mesto? In kaj to je, pravo mesto? — Nedvomno, cela vrsta poudarkov je različnih. Marsikaj, o če-

mer piše Mrak, mi je tuje. Čutim potrebo, da rečem ne, da se opredelim, da se borim, da nastopam kot ideolog, da — recimo kot refleksivna resonanca — skušam »razkrinkati« njegovo ideologijo, vlečem za nit, ki se mi zdi prava, in pravim, drži se je, morda te bo privedla kam. Kam? Do Mrakove neposredne eksistence? Do izmenjave avtentičnih izkušenj? Ali pa je vsa ta moja zgodba o lepem pogovoru moja sanja, moja igra, moja vloga, ki sem si jo omislil za ta primer? Je v njej sploh kak otipljiv dokaz ljubezni, tak, ki ima težo in ki drži? Ali pa je vse skupaj retorska vaja, takšna — morda malo svobodnejša in bolj ironična — kakršno poznamo iz sladkih časov sentimentalnega humanizma? Vendar — ali se mora ljubezen res potrjevati vsak hip? In na vsakem predmetu (predmetu)? Ali ni napuh, če si sploh drznemo pripisati človeku takšne zmožnosti? Tako lahkotno potiskati ga v bližino Brezpogojnega, Absolutnega, Neznane, Nadnaravnega?

Kaj sem pravzaprav povedal? Facit? Kaj bi pravzaprav sploh lahko povedal?

Kaj se pravzaprav sploh da povedati?

In storiti?

Gre za kulturniške igrice ali za pristno srečanje?

Sta Mrakova in moja izpoved (garnirani z ljubeznivo kritiko in samokritiko) javna ekshibicija, za katero bi moral poskrbeti javni tožilec, ali pa kar najbolj primerna snov tistega početja, ki se ga greva oba in ki mu pravimo kultura-literatura?

S čim bova dokazala to, kar je vprašanje, če sploh je dokazljivo? S svojim življenjem ali s svojo mislijo?

Ali ni to zadnje vprašanje, okrog katerega se nebogljeno motam, najino prvo vprašanje in nisva z vso množino strani prav ničesar razrešila?

Ali pa?

Raziskovanje igralca (gledališkega)

SAMO SIMČIČ

Igre ni, če ni akt igre v zvezi s podobo, z iluzijo, z imaginarnim, irealnim. Igralčeva aktivnost je neproduktivna, če jo primerjamo z dejavnostmi v proizvodnji, z aktivnostmi, ki proizvajajo otipljive in samoumevno potrošne izdelke. Lov na primer ni več (za našo družbo) produktivna aktivnost, ker ne živimo več od lova; lov lahko povzroča tudi velike izgube, ker je igra lova draga, a se z njo vseeno ukvarjamo. Vendar pa je lov za nekoga potreben in koristen; čeprav deficiten, je celo produktiven, ker mu je igra lova eksistenčna potreba po sprostitvi, po rekreaciji, po obliki zabave in druženja določenega sloja ljudi. Tudi igra v gledališču je produktivna na poseben način. Na to nas opozarja že samo dejstvo, da igri v gledališču, ki je iluzija in torej nekaj imaginarnega, lahko povsem verjamemo. Igra nas prepriča, na njej participiramo; v času, ko se igra odvija, verjamemo v njeno resničnost. Če nas prepriča, če verjamemo, da bi se v resnici mogla zgoditi (ne glede na to, ali je realistična ali nerealistična), potem pušča v nas posledice, ki so psihofizične, refleksne ali racionalne narave, odvisno od plasti našega bitja, s katero smo najintenzivneje sprejemali igro. Doživimo neko izkušnjo. Zavemo se neke izkušnje. Tako produktivna igra je že pogosto služila deklarativnim agitacijam.

Podoba, ki jo igralec kreira, je znamenje, ki ga uporablja ali ki ga zmore razumeti uporabnik igralčevih podob. Igralec in gledalec morata imeti možnost skupnega jezika. Igralec črpa podobe iz resnično obstoječega in jih igra, kot da so resnične. To pomeni, da mora imeti stik z vsem, kar nam je nenehno prisotno. Intenzivno mora sprejemati vse in reagirati na vse, kar ga obdaja, ter na tem graditi podobe, svojo imaginacijo, ki je material za ustvarjalni proces. Vsaka podoba temelji na realno obstoječem, če pa igralec ne spremlja tega, kar realno obstaja, izgubi stik z resničnim; njegove podobe se zdijo publiki neresnične ali zastarele in jih razume le tisti sloj ljudi, ki je v svojem stiku z resničnim ravno tako inerten.

Človek ustvarja v stiku z resničnim svoje reakcije, svoje obrambne akcije zoper to, kar ga ogroža, in reakcije na to, kar lahko sam obvlada in oblikuje. V kontaktih ustvarja celoten (fizičen, psihičen, refleksen in racionalen) sistem reagiranja. Zaključen celosten sistem reagiranja je osebnost, karakter. Najbolj intenzivni stiki se dogajajo v človekovi mladosti, ko človek

oblikuje svojo osebnost ali karakter. Celosten, to je psihofizičen, refleksen in racionalen sistem reagiranja se lahko tudi zapre, preneha biti intenziven; resničnost se takšnemu suverenemu (= zaprtemu) sistemu reagiranja upira, v kritični točki razhajanja pa ga zruši. Suverena osebnost ali suveren karakter je v spreminjajoči se stvarnosti zavora, se je ne dotika, je nedotakljiva, indiferentna, inertna. V trenutku spremembe je neprilagodljiva in represivna.

Igralčeva dejavnost je stalno spreminjanje podob, in to tako, da ga preplavljajo, ter tudi stalno reagiranje nanje. Intenzivnost igralčevih stikov ne sme popustiti. Reakcije na vse obstoječe spreminjajo tudi igralčevo osebnost, ki zato ne more in ne sme biti suverena. Če torej igralec kot nesuverena in nezaključena osebnost na vse obstoječe reagira in po reakcijah tvori oziroma ustvarja podobe, je njegov pristop k resničnosti nujno ustvarjalen. S kreacijami podob, iluzij, imaginarnega, nujno kreira sebe v istovetnosti z vsem obstoječim in hkrati **kreira tudi resničnost samo**.

Eksistenca igralca je tako nujno vezana na spremembo, ki ne poteka samo v igralcu, marveč v vsem prisotnem, v obstoječem. Ta sprememba, ki jo izžareva igralčeva kreacija pred publiko, je tisto produktivno v gledališki igri, je tisto, kar ustvarja vznemirjenost in spreminljivost v publiku. V sodobnem življenju, kjer je med vsem obstoječim najbolj splošno družba, je tako igralčev akt, to je akt izžarevanja spremembe ter kreativnega stika z vsem resničnim, **socialen akt, akt kreacije kolektivnega življenja**.

Sodobna industrijska in funkcionalistična družba je spreminljiva. Mnogi aktivnosti, ki jih implicira, preprečijo kreira v njej efervescentne situacije, ki porajajo nove povode za kolektivno življenje, nove kolektivne usmeritve vseh dejavnosti, nove usmeritve družbe in oblike sociabilnosti. Kreacija bistva družbe preplavlja tudi kreacijo bivanja družbe. Povod, bistvo družbe je nerazumljena, nedefinirana sila, ki obvladuje človeka in ki tira ljudi v kolektivno življenje, v kolektivno premagovanje, spoznavanje, razumevanje in obvladovanje te sile, da se ji človek iztrga, da se osvobaja in da producira samega sebe, da ni podvržen silam zunaj sebe in da teh sil ne divinizira, da v svetu, v katerem eksistira, ravna istovetno z vsem eksistirajočim. V kolektivnem življenju, v obliki sociabilnosti, delujejo vse aktivnosti tako, da

premagujejo bistvo družbe, da izpolnjujejo cilj družbe, kolektivno usmeritev, hkrati pa njihovo delovanje (vsako dejavnost s svojo notranjo logiko) odkriva nova področja neznanega, neobvladanega, nedefiniranega in tako implicira tudi nove možnosti družbenega življenja. Sodobna spreminljiva družba ne obstaja samo v svojih realnih okvirih, marveč tudi v okvirih, ki so možni, ki so efervescentni, ki morejo spremeniti obliko družbenega življenja in ki usmerjajo kolektivno življenje k realnim in možnim družbenim ciljem. Socialnost dejavnosti ni le v njenem impliciranem cilju, ki je istoveten z intencijo družbe, marveč tudi v kreaciji družbenega življenja, v aktiviranju možnih oblik sociabilnosti. Dejavnost je produktivna v realnem (v realni intenciji družbe) in v možnem (v možni, nerealni intenciji družbe).

Igralčeva dejavnost v spreminljivi družbi aktivno sodeluje kot socialno produktivna dejavnost v družbenih spremembah, to je v kreacijah kolektivne usmeritve, v kreacijah kolektivne usmeritve, v kreacijah intencije družbe. V stalnih stikih z vsem prisotnim na svoj način, to je z logiko igre, ne le, da reproducira logiko in intencijo realnega, ampak tudi usmerja realnost v možnost realnega, v možnost družbene usmeritve. Ne gre za deklarativno razglašanje možnega; možno se razkriva v igralčevi podobi, ki jo igralec kreira s svojo celostjo, s svojo celostno izkušnjo možnega. Ker je njegova eksistenca vezana na publiko, to je na ljudi iz realnih socialnih okolij, je gledališče efervescentni prostor, v katerem se dogajata kolektivna družbena usmeritev in kolektivno družbeno usmerjanje, to je **totalen socialni akt**. To pa še ne pomeni, da je gledališče prostor razbijanja družbe ali deklarativnega in manifestativnega oponiranja družbi. Gledališče je tak prostor le tedaj, kadar represivna družba s svojo nasilnostjo povzroča enako nasilno reakcijo, enako nasilno kreacijo intencije družbe. V funkcionalistični ali v sodobni industrijski družbi pa gledališče producira družbo kot vse druge aktivnosti, jo usmerja k cilju, ki je istoveten s celoto družbe, in k možni intenciji družbe in je torej to realna družbena funkcija gledališča.

Logika igre, ki jo izvaja igralec, je torej logika realnega in možnega. Zato ima igralec pogosto težave z gledalci, ki hočejo ohraniti družbo inertno in ki nikjer ne dopuščajo možnega, saj tudi od gledališča zahtevajo isto inertnost. Podoba, ki jo igralec kreira, je znamenje za resničnost in možnost, je govorica resničnosti in možnega socialnega okolja. Če igra na velikem odru ljubljanske Drame izgublja svojo publiko, pomeni, da izginja oziroma da se diferencira družbeno okolje, ki mu je govorica igre na velikem odru ljubljanske Drame namenjena, da teh okolij to gledališče ne more kreirati, ker nima več razpoznavnih znakov zanj. Potrebna je torej igralčeva zavest vsega eksistirajočega, zavest spreminljivosti, ki ne bo naletela na zaprt in suveren, marveč na odprt, gibek in eksteriorizirajoč sistem reagiranja. Igralec naj izgubi svojo dnevno in zasebno masko; ves naj bo zavzet s kreacijo podobe, ki je tudi kreacija kolektivne

usmeritve, torej zavzet in nedeljiv v svoji dejavnosti, pri čemer mora biti v nenehnem stiku z vsem prisotnim, z vsem obstoječim. Predvsem ne more biti anarhično, marveč samega sebe in kolektivne eksistence zavedajoče se bitje, ki se ureja, kakor se ureja človekovo prilagajanje in istovetenje z vsem, kar ga obdaja in kar eksistira. Ne zanimajo nas Kurent, Slodnjak, Homar, Souček, Miklavc, Sever in vsi drugi igralci v gledaliških podobah, zanima nas, kako more živeti neka realna in možna eksistenca.

Potreben je torej celosten, ne le psihološki in tehničen, pač pa tudi socialen, filozofski, biološki itd. pristop igralca k izdelovanju podobe, temu primerno pa mora biti celostno tudi proučevanje igralca, to je teamsko sodelovanje raziskovalnih disciplin z jasnimi raziskovalnimi funkcijami in igralca, s katerim so v nenehnih stimulativnih stikih.

Zakaj je bila umorjena Sharon Tate?

MARJAN ROŽANC

Moje doživetje filma »Rožamarijin otrok« se precej razlikuje od vsega, kar so v tej umetnini Romana Polanskega videli slovenski filmski publicisti, ki so iz bistvoslovnih globin tega filma izluščili predvsem socialne in politične dimenzije in jih skušali razviti do znanstveno poglobljenih, trdnih stališč do modernega sveta. Film po moje še malo ne služi tej človekovi potrebi po moči, ampak je veliko bolj splošne narave in se zadržuje v ontoloških razsežnostih. S to svojo trditvijo se seveda ne odrekam svojemu subjektivnemu pogledu na umetnino, ki je torej le eden od možnih pogledov, in tudi ne svojemu nekoliko ustaljenemu odnosu do Romana Polanskega, ki ga uvrščam med ljudi z neizbrisnim pečatom krščanskega verovanja in globoko vsajenim dvomom, skratka med vernike in nihiliste, kakršna sta bila Soeren Kierkegaard in Miguel de Unamuno, in kakršni so Ingmar Bergman, Federico Fellini itd. (Ali ni že naslov filma »Rožamarijin otrok« dovolj zgovorna aluzija na Marijino dete, na Jezusa Kristusa?) Kljub temu pa si upam trditi tudi to, da moje doživetje tega filma le izhaja iz samega »Rožamarijinega otroka«, se pravi iz objektivne razpoložljivosti filma kot takega; in da bi bilo moje doživetje morebiti res ideološko, če bi povsem kapitulantsko ne priznaval, da je ta film umetnost in da mi kot tak ni mogel dati nič novega, nič kritičnega, racionalno trdnega ali politično koristnega, temveč da me je le zvabil v nekaj trajno danega, kar že od vsega začetka kratko in malo je in v čemer sta tudi krščansko verovanje in ateistični nihilizem le dve komponenti te neodtujljive in vedno že prisotne danosti v začaranem krogu ponavljanja večno istega.

Rožamarija si v svojem komfortnem in srečnem zakonskem življenju neizmerno želi otroka. To seveda pomeni, da kljub idiličnemu razumevanju in ljubezni ne more najti ravnotežja in zadoščenja ne v sebi ne v svojem možu in ne v njeni srečni medsebojni zvezi, v zakonu, v katerem je še vedno nekaj razdruženega in pomanjkljivega. Resnično harmonijo pričakuje od nekoga tretjega in popolnejšega od nje same in moža, od otroka. Otrok torej že v njeni prvi želji po njem ni čisto realno človeško bitje, temveč težnja po preseganju vsega danega in ontološki spremembi sveta, po absolutni harmoniji in ravnotežju, skratka po nečem nadnaravnem in posvečenem. Tako ni seveda nič čudnega, da Rožamarija tako, kakršna je, nezadoščena in naravnana onkraj vsega zemeljskega, že

ljubezenski akt spočetja doživlja kot nekaj, kar ni povsem v skladu z njenim hrepenjenjem in namenom: spričo njene svetniške naravnosti je ta akt preveč nasilen in mesen, njen ljubezenski partner pa preveč zverinski. Prav ta Rožamarijin osebni, svetniški odnos do spočetja in otroka pa je hkrati tudi ključ za razumevanje celotnega filma. Vse, kar se dogaja okrog nje in z njo, ni objektivna stvarnost, temveč le svet, kakršen se Rožamariji prikazuje iz njene verniške, poduhovljene in svetniške intencije, torej nujno nekaj zlohotnega in zarotniško prikazanskega. Rožamarija je zdaj noseča, izvoljena od svetega duha ali — kakor temu pravijo kristjani — blagoslovljena, saj bo dete, ki ga nosi pod svojim srcem, spremenilo temeljni položaj človeka v svetu in ga povzdignilo v božansko bitje. Svet in ljudje okrog nje pa se seveda kljub temu še kar naprej vedejo posvetno in ne kažejo niti najmanjše pripravljenosti na veliko Rojstvo. Povsem naravno je torej, da Rožamarija v svoji blagoslovljenosti doživlja vse težje in težje pretrese, da se ji zdijo ljudje požrešni in malenkostni in da se ji celo njen lastni mož, ki živi s tem nepripravljenim svetom v neskaljenem prijateljstvu, prikazuje kot izdajalec. In kar jo pri tem navdaja z najhujšo tesnobo, je dejstvo, da so vse moči okrog nje izključno človeške. Sebe sicer še vedno istoveti s podobo Matere božje v izložbi, vendar tistega dobrega človeka, ki bi jo zanesljivo popeljal na oni breg, ni od nikoder, nikjer pa ni tudi najmanjšega znamenja ali namiga nadnaravnega. Vse tisto, kar se prične poslej tako strašljivo razraščati okrog nje, nekakšna usodna izročnost čarovništvu in magiji, prične torej rasti iz njene lastne ujetosti v svetu in njenega lastnega dvoma. Spričo tega in takega sveta — do kraja počlovečenega — namreč že slutiti, da njen otrok ne bo mogel postati to, kar od njega želi in pričakuje, Odrješnik; vsaj ne po čudežu ali nadnaravnem posegu, ki bi bil zanesljiv znak milosti, temveč kvečjemu po čarovniji in magiji, se pravi po človeški zvezi z nadnaravnim, ki pa je seveda povsem relativna, tako dobra kot zla. Tako se Rožamarija s svojim zadnjim upanjem, da bo morebiti le rodila Sinu človekovega in Odrješnika, in sicer po čarovniji, le do kraja izroči človeškim silam, ki se obrnejo zoper njo in samo še zaostrijo njen konflikt s svetom.

V resnici pa seveda ni ta svet prav nič zlohoten. Ta svet je pač tak, kakršen je, saj se ves čas dogaja v okvirih možnega in po železni logiki usta-

ljenih medčloveških odnosov, le Rožamarija deluje v njem s svojo svetniško pretencioznostjo vse bolj izjemno in nevrotično. Prav ta železna logika realnega sveta tudi narekuje, da ljudje slednjič pričnejo ravnati z njo kot s težkim in nevarnim bolnikom. In ko Rožamarija slednjič rodi, jim ne preostane drugega, kot da ji otroka ukradejo in skrijejo, zakaj Rožamarijin otrok ni dete božje, ki odjemlje grehe sveta in spreminja ontološki status človeka, temveč le človeški otrok, torej v nekem smislu tudi hudič. Tako ji zadnji udarec, ki ga more doživeti Rožamarija, prinese tudi iztreznjenje in ozdravljenje: razpeta med svojim odrešeniškim pričakovanjem in otrokom v zibki, med svojim verskim zanosom in stvarnostjo, se slednjič le približa otroku in ga prične zibati. S tem sprejme svoje dete takšno, kakršno je, ne kot Človeka-Boga, temveč kot realno bitje, ki je razpeta med Bogom in Hudičem, kakor je razpeta med Bogom in Hudičem tudi ona sama.

Ni torej izvoljenca božjega in Človeka-Boga, temveč je samo človek, razpet med dve silnici svoje neodtujljive in nespremenljive Usode, v okviru katere se ti dve silnici prepletata in spodbijata, prikrivata in razkrivata kot dve silnici že danega in večno istega. In zameetek takega človeka, Boga in Hudiča, je nosila pod svojim srcem tudi Sharon Tate, kar je v svetu verskega fanatizma več kot pohujšljivo. Ni torej izključena tudi pojava fanatika, ki je hotel prav ob tej nosečnici dokazati, da je človek vendarle Človek-Bog, a se je pri tem sprl s svojim lastnim verovanjem in postal za kratek hip Hudič. Vse to bi samo potrdilo človekovo nespremenljivo protislovno Usodo.

VIZUALNE UMETNOSTI

Nedonošeni Michelangelo

Ljudska umetnost na Slovenskem je postala neke vrste poligon za najrazličnejše in največkrat povsem nemogoče teorije o samobitnosti, barbarski prvinskosti in nedosegljivih višinah (tudi globinah) duha slovenskega naroda, ali sramežljiveje — ljudstva. S primeri iz ljudske umetnosti (ki so se prav radi vtihotapljali tudi v našo moderno umetnost) bi radi dokazali našo originalnost in neodvisnost od Evrope, ki nas obdaja že od legendarnega leta 568. Slamnate strehe na lesenih, z blatom ometanih hišicah in nemogoče higienske razmere v »etnografskih spomenikih« v Pomurju naj bi bile neuničljiva vez s praslovansko skupnostjo. V duši Slovenca naj bi se bolj kot kjerkoli drugje ohranili pradačni običaji. Mi smo dežela, kjer se danes plešejo poganski Koranti (deloma tudi kot turistična atrakcija) — vrh vsega skušamo biti še ponosni, da se nam je posrečilo sredi najburnejših dogajanj, ki so gnetla staro Evropo, ohraniti prazne glave. Po domoznanstvenih teorijah je naše ljubo slovensko ljudstvo (ali točneje: pridni in pobožni, seveda silno ubožni kmetje) živel v prijetnem idiličnem rezervatu — slikalo je panjske končnice, sredi 19. stoletja je vrezovalo pradačne simbole na loške kruhke (romb — vulva — plodnost), molilo pred (uvoženimi) slikami na steklo, peklo preste, zažigalo škope, se šemilo v Jurije in Korante ter seveda barvalo pisnice. Obenem pa se je to izvoljeno ljudstvo modro umikalo vsem kvarnim vplivom (zlasti seveda z zahoda), z mestom in fevdalno gosposko ga ni vezalo prav nič (razen davkov, desetine itd.). Čemelo je v zapečku in prepevalo pri idiličnem oranju in najrazličnejših, za meščana tako prijetnih opravilih, kot so košnja, mlačev, setev, kopanje poljščin itd. Srečno je plesalo in rajalo ob živahnih svatovskih obredih in ceremonijah, napilo se ga je na sedmini in ob porodu, peklo je nakolenčiče in se izživljalo ob bosmanih. Posamezni samouki (ali po nekaterih teorijah kar vsi) so veselo rezljali lipove Bohke in Marije, drugi pa so gradili lesene hišice in jih lastnoročno krasili z rezljanim okrasjem. V to idilo, ki bi morala trajati najmanj še nekaj stoletij, pa je zlobni demon grdega industrijskega napredka (revolucije) v drugi polovici 19. stoletja vnesel zmedo. Stare vrednote so pričele razpadati. Kmet se je (na veliko žalost poklicnih folkloristov) pričel oblačiti v konfekcijske cunje, dekleta so začela nositi svilene nogavice (kakšno pohujšanje), na hišah so se začela pojavljati spodobno

IVAN SEDEJ

velika okna (kakšen kvadratni greh proti čudovitim proporcem kvadratnega čevlja), fantje so začeli množično odhajati v fabrike (kakšna zaslepljenost) — vedno več mladih se je požvižgalo na idiliko kmečkega življenja (kako nespametno) in kar je še huje — tudi s parom konj jih ne bi več pritegnili nazaj.

Recepti, kako bi neukega in neinformiranega kmeta podučili, da ne dela prav, so bili prav različni — od prepričevanja do trkanja na nacionalne prsi in priseganja na steber naroda — pobožnega in v tradicijo zaverovanega kmeta. Kot zadnja konsekvence klika »nazaj v lepo idilo prazgodovinskih rezervatov« se je do neke mere pojavilo celo spomeniško varstvo (vendar o tem drugič). Dejstvo je, da je vsa ta kmečka idila zrasla na mestnem zeljniku in da je imela tudi določene politične posledice, (kar ni seveda prav nič grdo), zlasti pa ozadja (Lenin: O partijnosti itd.). Slovenska nacionalna tragedija in manjvrednostni kompleksi, primitivna reakcija na svetovljanstvo in nehoteno pristajanje na velikomestne teorije o »narodu-geniju-tvorcu« so rodili to popačeno podobo, ki se razrašča in zamegljuje z vsakim novim rodom. Obenem pa je ta »teorija« še obremenjena s predsodkom majhnosti, suženjske preteklosti itd., kar vse seveda izhaja iz nepoznavanja zgodovinskih dejstev, kaj šele zgodovinskih zakonitosti. Skorajda povsem odveč bi bilo trditi, da kmečke idile ni bilo nikoli (oboževalcem te idilike predlagam štirinajst dni dela na polju, tistega pravega — ne uživanja ob pogledu na delo!). Vendar to niti ni tako pomembno — bolj nas zanimajo prazgodovinske ureditve in prazgodovinska kultura našega, tako lepo v rezervatu (žal samo do 19. stoletja) varovanega ljudstva, zlasti pa še kvaliteta te izolirane, iz lastnih sil in moči rastoče oblike ljudske (morda celo nacionalne) kulture. Kaj so panjske končnice? To je slikarstvo na najnižji tehnični ravni, ki se je pojavilo, kot v najnižjih socialnih plasteh zrasla in ničica evropskega baročnega slikarstva (in umetnosti). Tu ni nobenih skrivnosti in skritih pomenov. Kaj so slike na steklo? To so serijske, v velikih glažurah fabricirane podobe, ki so jih od 18. stoletja dalje prodajali v velikanskih količinah (na sejnih) po vsej srednji in deloma tudi vzhodni Evropi. Torej gre spet za poljudno ali ljudsko in nič baročnega oblikovnega izročila (čeprav srečujemo na podobah tudi »gotske« in »renesančne« motive). Torej spet nobenih skrivnosti. Samo omejen aktivist bi lahko trdil, da se za

grobo primitivno plastiko Križanega (recimo iz 18. stoletja) skrivajo podzavestni spomini na stara prazgodovinska božanstva in da je ta plastika neposreden potomec oblikovnega izročila starih Slovanov. Kaj pa kmečka renesančna hiša s polkrožnimi portali in kamnoseško obdelanimi okni v tradicionalni srednje evropski (alpski) formalni shemi; pa oboki, pa profili lesenih stropov in končno tudi oblika pečnic, pa noša itd? Vse te oblike nam ob površni ali poglobljeni analizi pokažejo en sam koren — Evropo z vsemi mogočimi stilnimi izrazi in hotenji; vendar ne vrhunec evropske kulture in umetnosti niti ne njenih najbolj oddaljenih odmevov — marveč preprosto kmečko interpretacijo.

Mimogrede lahko pripomnimo, da slovenski kmet ni živel v rezervatu. Aktivno je deloval in soddločal pri oblikovanju družbe seveda na nižji ravni in na svoj način. Ugotovimo pa lahko celo, da je v 16. stoletju nastopal z gesli, ki so bila mnogo naprednejša od sočasne miselnosti in hotenj slovenskega meščanstva, zaverovanega v majhne in nebojlene cehovske privilegije. Glavna zahteva v velikem slovensko-hrvatskem upor (ki se je ponavljala nato še skoraj dve stoletji) je bila SVOBODNA TRGOVINA (torej malodane »reformsko« geslo). V 16. in 17. stoletju je bila najpomembnejša naloga vrlih kranjskih meščanov tožarjenje bogatih kmetov, ki se nelojalno odjedali kruh cehovskim mojstrom s trgovino in obrtjo.

Že teh nekaj nametanih podatkov določa tezo o idiličnem rezervatu. Podoben rezultat bi nam dala tudi formalna analiza. V končni posledici lahko ugotovimo, da ljudske umetnosti kot oblikovne ali stilne kategorije sploh ni, da gre le za kvaliteto graditve v kompleksni umetnostni in kulturni situaciji na določenem prostoru; in če je to slovenski prostor — potem je to inačica določenih zahodnoevropskih stilnih nazorov. Zato so pogosto uporabljani izrazi »ljudski stil« ali celo »ljudska kvaliteta« (v umetnosti) nesmisel in orožje brez streliva v rokah romantikov v tričetrtinskem taktu narodnozabavljiskega prebudništva. Hočemo reči, da celo socialno opredeljena kategorija umetnosti na tako primitivni oblikovni (in do neke mere tudi nazorski) stopnji, kot je kmečka umetnost, nedvoumno priča o pripadnosti evropskemu prostoru. V skromnem prispevku kmečkega življa k evropski kulturi pa seveda ne moremo iskati formule, ki bi nas kar mimogrede konstituirala kot narod, ki je dal od sebe kopico »biserov«, mu pa zlobni možje onkraj meja tega ne priznajo. S tem se bo pač treba sprijazniti in ugotoviti, da nam sestavljenci širših umetnostnih pregledov ne delajo nikakršne krivice, če večino naše umetnosti do impresionizma uvrščajo v lju-beznivo kategorijo »arte popolare« (ki je mimogrede tudi hudo modna in iskana). Resnične kvalitete in prispevek naše umetnosti Evropi bo treba pokazati na drugi ravni — vendar spet brez bolečin, če bomo ugotovili, da nas nočejo in nočejo ceniti kot narod nedonošenih Michelangelov.

Položaj ohojevcev

Od razstave v zagrebški Galeriji suvremene umjetnosti, to je od razstave Pradedje, lahko v proizvodnji skupine OHO-Katalog opazujemo nekakšen nov odhod na prosto, podoben tistemu, ki smo ga lahko opazovali leta 1968 po razstavah v galerijskih prostorih. Opazovanje pa nam tudi pove, da se je ta odhod na prosto vsakič zgodil na drugem nivoju in z drugačnimi strukturnimi implikacijami. Prvič je to bila izpostavitve formuliranega objekta vizualnemu in semantičnemu učinkovanju okolja, zdaj je to organizacija odprtega okolja.

Prav v zvezi s to organizacijo okolja lahko govorim o dveh splošnih koncepcijah, ki sta simptom diferenciacije formativnih konceptov skupine, to pa seveda ne pomeni diferenciacije formulacijskih ciljev. Te različnosti se predvsem nanašajo na pot formuliranja, torej na samo proizvajanje, ne pa toliko na izdelke. Kakšne posledice ima lahko takšna diferenciacija čez nekaj časa, seveda ni mogoče predvideti. Trenutno ni mogoče ugotoviti bistvene razpoke v formativnem trendu. Ta trend je purističen in radikalen, diferenciacija formulacijskih konceptov pa je utemeljena na različni izbiri faktorja naključja in z njim povezanega presenečenja kot posebne forme informacije. Pri prvi usmeritvi, ki jo zastopajo Andraž in Tomaž Šalamun ter Milenko Matanović, gre za podrejanje proizvodnega procesa temu faktorju, kar omogoča njegovo maksimalno izrabljanje. Toda toleranca naključja ni neomejena, kot bi lahko pričakovali po povedanem, ampak je omejena z danimi elementi. Ali z drugimi besedami: dani so elementi potencialne formulacije s svojimi čutno semantičnimi lastnostmi, faktor naključja pa je obenem faktor distribucije teh elementov v konkretna razmerja, ki omogočajo interakcijo elementov in s tem koherentno strukturo formulacije. Zaradi kriterijev, ki so temu principu imanentni — to so kriteriji koherentnosti in kriterij vizualno-semantične selekcije elementov formulacije, ki izhaja iz prvega — lahko trdimo, da je nivo formulacije predviden, čeprav njen definitivni učinek ni detajliran. Zato je formulacija do določene mere presenečenje tako za publiko kot za avtorje in se avtorji sami na ta način znajdejo med publiko. To je vsekakor fenomen, ki bi ga pri najnovejši umetnosti še morali tematizirati in raziskati njegove razsežnosti.

Drugo konceptijsko varianto v grobem zastopata Marko Pogačnik in David Nez, ki sistematično raziskujeta materiale, njihove semiotične lastnosti

BRACO ROTAR

in diapazon njihovih možnih interakcij. Tako lahko rečem, da so njune formulacije utemeljene na bolj ali manj eksaktnem programiranju učinka, pri čemer pa ta učinek, oziroma končna formulacija ostaja jasno omejena neznanca in lahko torej z enakim poudarkom govorim o faktorju presenečenja kot pri prvih treh avtorjih.

Sprememba oziroma razvoj formulacijske koncepcije skupine, kakršna se je zgodila po formulacijah v 1968. letu, je predvsem v novi radikalnejši interakciji okolja in vnesenih oblikovanih materialov oziroma organiziranih posegov v dani urbani ali naravni ambient. Takšna organizacija oziroma formulacija ambienta, na primer gozda, poteka po urejeni, na primer numerični distribuciji elementov, ki so v dani ambient vneseni kot skelet semiotičnega prestrukturiranja ambienta, kar omogoča estetsko intencioniranost ambienta kot specifične formulacije. Variante tega environmentalskega formuliranja ustrezajo skicirani diferenciaciji proizvodnje te skupine. Možnost za organizacijo ambienta so neizčrpane: programirana ali naključna distribucija dodatnih elementov — na primer svetleči kovinski obroči okrog debel v gozdu, distribuirani po numeričnem programu (Marko Pogačnik) ali ozke svetle deske, povezane med seboj kot gibljiva plastika na površini Ljubljane, ali pa enake deske, pritrjene na drevesa v različnih položajih (Milenko Matanović), ali napeta vrva, ki v ravni črti premakne žitna stebela na polju (David Nez), ali distribucija vode v vodi in zraka v zraku, pri čemer je oboje zaprt v plastične vrečke, ki vizualno definirajo neko samoumevno dejstvo (Marko Pogačnik) itd.

Razlika med produkcijo leta 1968 in leta 1969 je torej precej globoka. Na eni strani imamo ekspozicijo formuliranega vizualno taktilnega objekta, torej že izvršeno formulacijo v odprtem okolju, torej razstavo v naravi v pravem pomenu besede, pri čemer je interakcija omejena na interakcijo med dvema danima informacijskima količinama: med vizualnim objektom in danim okoljem. Pradedje, Atelje 69, poketni projekti, Prapradedje (Novi Sad) in zadnja prireditve v Beogradu pa pomenijo organizacijo in aktivno semiotično eksploatacijo okolja, formulacija je pravzaprav prireditve, je spektakel, v katerem so razlike med naravnim in umetnim, danim in vnesenim nebstvene, vrednost posameznih elementov pa so enake.

Kot sem povedal že ob drugi priložnosti, se predmet z ekspozicijo spremeni v znak s polivalentnim pomenje-

njem, katerega semantična vrednost je odvisna od strukture konteksta drugih znakov, ki interagirajo v formulaciji, ki so torej v semiotično aktivnem razmerju do našega znaka. Kot tak predmet — znak se v likovni produkciji OHO-Katalog vede vse, kar lahko povežemo v formulacijo, torej vse, kar v prostoru formulacije zaznamo, od panorame, naravnega oziroma urbanege ambience do usmerjevalnih posegov avtorjev, čiste percepcije, asociacij in občutkov. To zadnje nakazuje posebno problematiko informacijske indukcije, o kateri bo treba še posebej spregovoriti.

Spored elementov, ki lahko tvorijo formulacije te vrste, je torej izredno širok, strukturna zahteva oziroma kriterij formulacij tega tipa pa je v določeni smeri popolnoma ekskluziven in radikalen: pomenske relacije formulacij namreč nikakor ne morejo vsebovati nobenega nedegradiranega iluzionizma in nobene nedegradirane mistifikacije. Oboje, iluzionizmi in mistifikacije, so v interakcijskem razmerju do drugih elementov in so tako samo kvantificirani elementi formulacij. So torej informacijske enote v razmerju do drugih, ne pa namen oziroma smisel formuliranja kakor pri nekaterih drugih tipih formulacij.

Razumljivo je torej, da ima skupina OHO-Katalog izjemen položaj v slovenski likovni kulturi, saj je navsezadnje njena produkcija edina slovenska produkcija, ki ni utemeljena na semantični (iluzionistični oziroma mistifikatorski), ampak na eksplicitni semiotični transparentnosti. Hkrati pa je to prva skupinska produkcija, ki izvira izključno iz urbanege okolja in ne kaže pseudorousseaujevske nostalgije po naravi in ruralnem življenju, kar je najpogostejša mistifikacija v slovenskem in jugoslovanskem ambientu. Skupini se ni treba bati, da bo kdaj zdrknila v polurbane ali polintelektualne relacije te vrste, saj so člani skupine najbrž eni redkih avtorjev, ki natančno vedo, kaj pravzaprav delajo, in o svojem početju ne gojijo nikakršnih misionarskih iluzij. Nevarnosti, ki jih lahko prizadenejo, izvirajo iz nacionalne kulturne politike, toda o tem bi raje spregovorili ob drugi priložnosti.

Revija Problemi

Tribuna »Estetski programi revij« na tretjem programu radia Beograd

Pri tribuni so sodelovali člani uredniškega odbora: Milan Pintar, Niko Grafenauer, Rastko Močnik in Dušan Jovanović.

Milan Pintar:

Zdi se mi, da moram predvsem opozoriti na tole: pod tem naslovom ne moremo povedati vsega, kar želimo, kajti pri nas nastaja neki specifičen problem. Ker imamo sedaj tematsko urejene številke in razdeljene na štiri področja, ne moremo začeti s pogovorom o estetskem programu celotne redakcije. Zaradi tega menim, da bi bilo mnogo bolje povedati tole: novo uredništvo, v katerem so Iztok Geister, Niko Grafenauer, Spomenka Hribar, Ivan Hvala, Dušan Jovanović, Taras Kermauner, Marko Kerševan, Lado Kralj, Andrej Medved, Rastko Močnik, Milan Pintar, Rudi Rizman, Mitja Rotovnik, Marjan Tavčar, Ivo Urbančič, Saša Vegri in Franci Zagoričnik ter tehnični urednik Marjan Rožanc, je do sedaj uredilo dvanajst števil. Tako se mi zdi, ker so te številke deljene na štiri področja, da moramo najprej spregovoriti o estetskem programu vsakega področja posebej, zato bi želel, da spregovori Grafenauer o tem, kako se oblikuje sedaj estetski program na literarnem področju in kakšni so programi na tem področju.

Niko Grafenauer:

Svet po mojem mnenju ni več kanoonično urejen svet, kakršnega hoče in terja eshatološki humanizem, ki razpolaga z najrazličnejšimi hierarhijami vrednot, v katerih imajo smisel — nesmisel, lepota — grdota, dobro — zlo in tako naprej svoja določena mesta. Glede na to vsekakor obstajajo tudi neki kriteriji, ki izhajajo prav iz teh kategorij, a so v bistvu utemeljeni v subjektu. Takšen svet je prosojen in jasen. V času, ko so smisel in nesmisel, lepota in grdota, dobro in zlo izgubili svoj apriorni moralni pomen, v tem času niso več možni apriorni kriteriji in koncepti in tudi ne apriorni programi. Ti nastajajo v procesu vsakega dela. Vsiljuje jih sama materija dela. Če te ugotovitve prenesem na področje literature in literarnega ustvarjanja, ki se pojavlja na straneh Problemov, tedaj moram posebej poudariti tole dejstvo:

Uredništvo nikakor nima nekih apriornih in nepremakljivih kriterijev za izbiranje materiala, ki prihaja k nam, ker so, kakor sem že povedal, tako smisel kot lepota in druge podobne kategorije izgubile svojo tisočletno funkcijo. Zaradi tega tudi ni mogoče

govoriti o nekih višjih estetskih načelih, ki bi nas usmerjala v našem uredniškem delu. Tisto, kar se vsaj meni zdi najpomembnejše pri objavljanju poezije, proze in dramskih tekstov, je vitalnost, s katero posamezna literarno delo nastopa. To pomeni, da prinaša nekaj novega, nekaj, kar še ni preverjeno z določenimi kriteriji, ampak šele prinaša s seboj tudi svojo mero. Takšno stališče zavzema uredništvo predvsem nasproti naši najmlajši literaturi, ki šele pričinja določati svoj socialni odmev in svojo socialno vlogo. Pri tekstih starejših avtorjev, pri katerih so že vzpostavljeni implicitni kriteriji v njihovem lastnem delu, je odločitev veliko lažja in manj tvegana. Samo na ta način more po mojem mišljenju neka revija realizirati tisti ustvarjalni pluralizem, katerega bistvo ni v tem, da je revija nekakšen monument, ampak nasprotno od tega, trajni eksperiment in tveganje. Revija ne sme negirati in izločati, pač pa evidentirati vse tisto, kar so Slovenci danes zmožni ustvariti na pesniškem področju. Namreč, samo na ta način se lahko vitalnost, ki jo sicer samo slutimo, izrazi in pokaže svojo realno življenjsko moč ali nemoč. Šele v širšem socialnem kontekstu, kot je recimo neka posamezna ustvarjalna skupina, lahko posamezen ustvarjalni akt doseže bodisi svojo potrditev ali negacijo, in s tem, da se po docela normalni poti razkrije njegov realni status in vloga v dani družbi. To sem imel povedati jaz.

To je, mislim, docela funkcionalistični koncept revialnega delovanja in o tem bi imel verjetno dosti povedati kolega v uredništvu, Rastko Močnik.

Rastko Močnik:

Očitno je, da so Problemi s svojim funkcionalizmom socialni promotor neke poezije in neke misli, ki se ne more integrirati v obstoječo družbo drugače kakor na način subverzije obstoječega družbenega sistema. Tako se Problemi vsaj v načelu konstituirajo kot operator permanentne družbene subvencije in tako izpolnjujejo nalogo, ki v obstoječi družbi sodi intelektualcem. Če parafraziram Rolanda Barthesa, so Problemi kakor tudi intelektualci v sodobni družbi funkcija komplemenarnosti, žarišče tako imenovanih novih iniciativ, a te so nove glede na institucionalizirani ratio, žarišče nekega nemira ali družbene bolezni, ki je nujno potrebna za kolektivno ekonomijo zdravlja. Na ta način ostaja mit vitalitete intelektualistični aksiom sodobnega funkcionalizma.

Kot uredniški odbor stojimo pred ustvarjalnimi iniciativami, ki se nam kažejo docela spontane. Zdaj se moramo odločiti, katere iniciative bomo socializirali. To pomeni: omogočiti jim širše objavljanje. V praksi se to kaže tako, da skušamo najbolj koherentne in najbolj konsekvantne ustvarjalne strukture v Sloveniji integrirati v naše delo ter da jih koherentno, kakor se pojavljajo, predstavljamo javnosti. Tako predstavljamo neko skupino ali neko akcijo, akcijo v sociologiji ali filozofiji v eni številki, in tako je mogoče trditi, da se pojavlja naša revija kot diskontinuirana vrsta specializiranih ali specialnih števil. Mi ne priznavamo mita kontinuiranega ustvarjanja. Toda ker smo utemeljeni na aksiomu, ki je v tej družbi legalen in legaliziran, na aksiomu spontanosti, moramo pristati na diskontinuiteto, ki se realizira kot zelo šokantna in mogoče ekonomske učinkovitosti.

Dušan Jovanovič:

Delitev na štiri osnovna področja, in sicer na sociologijo, filozofijo, literaturo in publicistiko, se je po našem mnenju v glavnem ugodno odrazila, saj je revija kot celota izgubila svoj tradicionalistični pomen in je prišla funkcionalizirani v prostoru na koherentnejši način. To načelo tematskih števil je po eni strani naletelo v javnosti na ugoden odziv. Toda pojavil se je tudi neki nov dejavnik, ki je v glavnem karakterističen za literaturo. Posameznim številkam, kot je bil Katalog in deloma tudi številka skupine 442, je na neki drugi ravni, na ravni politične, ideološke provokacije uspelo v nekem pogledu vznemiriti javnost, posledica tega pa je bila zelo neugodna konfrontacija našega uredništva z vrsto javnih institucij.

Milan Pintar:

In organizaciji.

Dušan Jovanovič:

In organizaciji, seveda.

Niko Grafenauer:

Orientacija, ki so jo razkrili tovariši, ni nekaj naključnega, ampak je vkomponirana v celoten kompleks teoretičnega prizadevanja za skupno stališče. To moram podrobneje opredeliti. Na primer, težko je govoriti o kakšnih estetskih problemih v filozofiji ali celo o esteticizmu v filozofiji. Toda ravno filozofija mora ustvariti podlago, ki bo omogočila, da bomo videli celotno literarno ustvarjalnost, o kateri so govorili tovariši, v nekem novem kontekstu. Seveda, sedaj se vprašujemo, v kakšnem kontekstu ali kaj je bistveno za tisto, kar imenujemo za novo literarno ustvarjalnost.

Vrnili bi se k številki, ki jo je omenil tovariš Jovanovič. To je številka, ki se imenuje 442. To je skupina mladih literatov, lahko rečem celo najmlajših literatov, katerih povprečna starost znaša okrog sedemnajst, osemnajst, mogoče devetnajst let, ki se je v Sloveniji oblikovala v preteklem obdobju in ima skupno literaturo v tem pogledu, da skuša svojo ustvarjalnost usmeriti po čisto novi poti in s to potjo vznemiriti tradicionalistične oblike ne samo v kulturi, ampak tudi v življenju, v organizaciji družbe, znotraj svoje literature pa išče pot k drugačnemu ustvarjanju. Postavljeno je bilo vprašanje, ali lahko uredništvo, kot so Problemi, posveti

celo številko tej skupini. Rekel bi samo to, da smo se odločili omogočiti jim, da se afirmirajo kot skupina. To kaže na stališče revije Problemi do odkrivanja nove literarne ustvarjalnosti in na stališče, da vztrajamo pri kvalitativnem in bistvenem v novi literaturi. To je tisto, kar se kaže tudi iz celotne teoretične ustvarjalnosti v Problemih, o čemer je govoril Močnik kot o funkcionalizmu, to je isto, kar lahko odkrijemo skozi vse tematske številke, v filozofiji, sociologiji in posebno v številki, ki smo jo imenovali Dvojna literarnoteoretična številka.

O tej številki bi povedal nekaj več. Prvič v Sloveniji je neka revija v celoti posvetila tolikšno število strani enemu samemu problemu, ne samo enemu področju, ampak določeni orientaciji na tem področju. Uvodnik v tej številki, imenovan Uvod in vprašanje o znanstvenem raziskovanju umetnosti, postavlja to vprašanje takole: zakaj je moral na lepem velik del slovenske literarne teorije poiskati za objavljanje pot, ki ni več normalna, ki se ogiblje tradicionalnim institucijam in tradicionalni možnosti objavljanja na Slovenskem. V odgovoru na to vprašanje je rečeno, da to ni običajna literarna kritika, običajna literarna znanost. Kajti pred nami je, da poizkušamo tudi v literarni teoriji povedati, da nam literarna kritika in literarna znanost več ne zadoščata. Tista kritika, ki terja interpretacijo literarnega dela, ki skuša za vsakim literarnim delom najti tudi njegov namen, predstavlja po mojem reinterpretacijo. Trudimo se, da osvobodimo literarno delo izpod klasičnega pritiska, da literature ne vrednotimo več v kontekstu političnih ali kulturnih institucij, ki obstajajo v našem prostoru. To pomeni, da literaturi odpisujemo tiste namene, zaradi katerih je bila pri nas v preteklosti toliko cenjena in toliko preganjana, ter da jo skušamo razvideti kot čisto literaturo, v nekem pogledu kot čisto provokacijo. Kadar mislimo na literaturo v literarni kritiki, tedaj ne mislimo na njene strukture, pač pa na bistvene temelje sveta, iz katerih ta literatura izhaja.

Rastko Močnik:

Naslovi v tej številki, naj jih preberem: Krst pri Savici, Pesmi 1854, potem Pesniški svet Hansa Magnusa Enzensbergerja in esej Dušana Pirjevca o Malrauxu, o Malrauxovem delu, očitno napovedujejo, da je ta številka po eni strani revizija slovenske literarne preteklosti in to z nekega novega znanstvenega stališča, ki bi ga lahko označili kot prvi izraziti prodor strukturalistične metode na Slovenskem. Ta številka uvaja tudi aktualne probleme sodobne literarne znanosti in umetnosti, kot je na primer konec umetnosti v evropskem ali nasploh v zahodnem svetu, in hkrati tudi konec tradicionalne znanosti o umetnosti. Če se ozremo na to številko z neke časovne distance, tedaj se nam kaže kot ne povsem uspel poskus, vendar pa kot poskus, ki bo dokaj pomemben v zgodovini slovenske kritike in literarne znanosti, poskus definiranja nove pozicije, s katere kažeta znanost in literatura novo enotnost, če se izrazim nekoliko metaforično: bralni stroj kot neskončni tekst, ki se zapisuje in ponovno redigira, čigar vsako branje pomeni novo redak-

cijo, novo pisanje tega neskončnega teksta.

Zdaj pripravljamo novo literarno-teoretično številko, ki je nadaljevanje te iste naloge, ki pa temelji na izkušnji, in morda bomo presegli pomanjkljivost prvega poskusa, ki so zdaj že razvidne.

Kot največjo pomanjkljivost bi pri naši dosednji analizi slovenske literarne preteklosti lahko navedel to, da je bila bolj ali manj ideološka in da nismo upoštevali dejstva, da se ideologija v literaturi proizvaja s sredstvi, ki so lastna literarnemu delu. To pomeni, da smo, povedano v terminih strukturalistične znanosti, govorili samo oziroma mnogo bolj o »significi«, o tem, kar je označeno, ne da bi razmišljali o produkcijskem procesu, ki omogoča pojavljanje tega označenega oziroma ideologije.

Niko Grafenauer:

To, kar je poveda Močnik je načeloma vsekakor točno. V praksi je to verjetno drugače. Se vedno imamo opravka, tako v kritiki kakor literarni publicistiki, z ostanki, rekel bi, ideološkega, z označenim ideološkim modelom; tako pri literarni preteklosti na ideološki način interpretiramo določene stvari, jih ne postavljamo na neko drugo raven, na kateri dobivajo te stvari, ti problemi, s katerimi se bavimo, neki drug kontekst, v katerem bi ideologija izgubila svojo vlogo. Upati je, da takšna možnost obstaja, vendar pa iz tega, kar je napisano, to še ni razvidno.

Milan Pintar:

Ko je govoril Močnik o strukturalizmu in funkcionalizmu, je bilo mogoče dobiti vtis, da velja ta koncept samo za področje literarne kritike.

Povedati želim, da se skušamo na vsakem področju ogniti starih oblikam. Pri organiziranju dela v uredništvu se skušamo ogniti ideološki danosti, tako da objavljammo dela na način, ki negira našo ideološko dimenzijo, ki jo vendar nosimo s seboj. Naj povem bolj naravnost. Nam ni do tega, da bi izvajali kritiko vsega obstoječega v tej politični dimenziji, ni nam do tega, da bi bili konstruktivni in revolucionarni v politično-ideološki dimenziji. Do tega nam je, da skušamo odpreti pota za vse tisto, kar prihaja na vseh področjih, za tisto, kar je imanentno na teh področjih, a ni ravno tako imanentno organizaciji družbe v celoti.

Naj se vrnem k programu uredništva, to je k programu vsakega teh področij, vsake revije, saj lahko trdimo, da imamo v Problemih štiri revije, ki jih organiziramo v eno samo. V tem je program uredništva: omogočiti, da obstaja vsako teh področij samo zase in hkrati z ostalimi področji, s svojimi lastnimi problemi in v kontekstu s problemi vseh področij, da skupno nastopa kot organizirano področje, kot področje, ki more povedati nekaj novega, ne samo iz sebe in samo o sebi ampak tudi za celotni prostor, v katerega vstopa. Zdi se mi, da je to bistveno. Zdaj, ko se odpirajo na Slovenskem možnosti za izhajanje nove revije Prostor in čas in ko se druga revija Sodobnost prebujata in pomlajuje, se mi zdi, da imamo večjo možnost obdržati te koncepte in jih razvijati naprej.

Niko Grafenauer:

Problemi so kot revija v specifični situaciji. Tudi Prostor in čas ter Sodobnost namreč predstavljata srednjo kategorijo, če tako rečem, slovenskih kulturnih delavcev, pisateljev in tako naprej, katerih temeljne pozicije so izrazito tradicionalistične v humanističnem pogledu. To pomeni, da je temeljni položaj teh revij v nadaljevanju humanističnega, ideološkega procesa v slovenski kulturi, s tem pa omogočajo Problemom, da se otresejo ideoloških modelov, da se celotno delo in dogajanje v okviru revije prevede na neko drugo, strukturalistično eksistencialno raven, na kateri bi prišlo do izraza moderno, sodobno stališče do družbe in sveta. Ti dve reviji bosta verjetno otežkočali ta proces, s tem ko bosta prav tako vplivali na slovenski kulturni prostor. Vendar bosta s tem Probleme tudi spodbujali v naporih za realizacijo tega, kar hočejo.

Milan Pintar:

Pričakujemo, da bosta ti dve reviji vsrkali tisto tradicionalistično, kar še obstaja med najmlajšimi pesniki. Takšno vsrkavanje pri teh revijah, takšna možnost za mlade tradicionalistične pisatelje nas odvezuje od tega, da bi jih objavljali mi, to pa nam daje več možnosti, prostora, časa, in če tako rečem, moči za realizacijo in nadaljnje razvijanje našega koncepta. Po drugi strani prinaša to vsrkavanje neko nevarnost: nevarnost za celotni prostor revialnega ustvarjanja, če se namreč tema revijama posreči s stališč neke kritike vsega obstoječega, s stališč neke politične opozicije zbrati mlade in z njimi ustvariti nekakšen videz, ne morem reči, da bi bila to lahko resnica, ampak resnično videz kritičnega in revolucionarnega. Tedaj literatura, ki noče biti politično definirana ne kot pozicija in ne kot opozicija, ne kot konstruktivizem in ne kot nihilizem in tudi ne kot negacija vsega obstoječega, tako je vsaj videti, lahko pade v prazen prostor. In mogoče bodo, politično gledano, Problemi tedaj težje realizirali svoj koncept ravno v tistem oziru, o katerem sem govoril — v razmerjih produkcije, v strukturah naše družbe. Tedaj bi ostali samo dve možnosti: pozicija in opozicija v političnem pogledu. Naši koncepti, ki prehajajo ideologijo in dualizem, bi ostali ob strani. To nas ne usmerja v reformiranje koncepta, nasprotno, realizirati skušamo ta koncept do zadnjih možnosti, celotno delo še naprej radikaliziramo, zato da vrnemo teoriji in spekulaciji dostojanstvo misli, da spekulacija ne bo več preganjana beseda na Slovenskem, v literaturi pa skušamo močneje uveljaviti tista dela, ki resnično ne zahajajo v politični prostor kot politična literatura in z namenom, da bi bila politična.

Estetski programi revij

IVAN FOCHT

Ta naslov, pod katerim so razpravljali člani uredništva naših revij in katerih mišljenja smo z živim zanimanjem spremljali na tretjem programu že nekaj mesecev, najpogostejše razumejo kot estetske kriterije revij in ne program. Kajti ko bi to formulacijo razumeli v smislu programov, tedaj bi bili udeleženci diskusij prisiljeni govoriti o objavljenih delih s področja estetike, toda takšnih ali sploh niso imeli ali v največ primerih zelo poredko. To dejstvo ne govori o nenaklonjenosti urednikov do te zvrsti prispevkov in tudi ne o pomanjkanju potrebe po njih, pač pa enostavno v pomanjkanju avtorjev, sposobnih za takšno pisanje. O tem je dobro govoril tovariš Lazar Trifunović iz **Umetnosti**.

Sicer pa, tako ni samo na estetskem področju. Pomanjkanje kvalitetnih del na vseh področjih, tudi beletrističnih, občutijo naši uredniki nenehno in z bolečino. Postavljeni pred naval kobilic, ki odjedajo besedam brstje in jih uničujejo, namesto da bi na njih gradile, spuščajo naši uredniki vedno pogostejše dela skozi prste z vedno blažjimi kriteriji in so srečni, če jim pride na mizo kolikor toliko sprejemljiv prispevek. Tudi njihovi kolegi v inozemstvu seveda nimajo več sreče. In kadar prebiramo večino tega bera, se slabe volje vprašamo: kako je mogoče, da so to objavili? Puščava raste, bi rekel Nietzsche. Zato se mi zdi, da imamo revij preveč, ker se še tako maloštevilne moči vedno bolj razsipljejo.

Tako o estetskih programih, če se vrnemo na temo, ni niti govora. In redko imamo možnost govoriti o estetskih kriterijih. To poslednje ne samo zaradi tega, ker postajajo kriteriji pod pritiskom razmer vedno bolj puhli in popustljivi, ampak ker v večini primerov niso estetski. In estetski spet niso ne le zato, ker včasih sodimo o prispevkih z vidikov, ki so zunaj umetniškega dosega, ampak tudi zato, ker še večkrat ne vemo, kaj je estetsko. Vsi se sklicujejo na to, da je njihov osnovni kriterij kvaliteta, toda samo nekateri skušajo povedati tudi to, kaj mislijo s kvaliteto in v čem mislijo, da je recimo kvaliteta neke pesmi. Kakor da bi bilo to kaj samo po sebi umljivega! Zato je velika škoda, ker nam na primer uredniki revije **Hid**, potem ko so ugotovili, kakor pravijo, da se »na podlagi kriterijev«, ki so jih že zgradili, za določena dela izkaže, da niso umetniška, niso odkrili, kakšni so ti kriteriji, ki jih imajo v svoji oblasti. Estetski program bi bil ravno v tem, da bi skozi daljše obdobje objavljali dela, ki bi odgovarjala na vprašanje,

kakršno je zgornje, in se tako previdno približali tej veliki skrivnosti umetnosti. Največ del s področja estetike je objavil in jih še objavlja sarajevski **Izraz**. Estetski program bi moral razreševati prav to uganko, kaj je umetniško v umetnosti, a estetski kriterij bi moral rabiti za to, da bi glede na pojmovanje, ki je nastalo ob tem delu o umetnosti, pretehtali prispevke, ki so prispeli na uredniško mizo. Kako pa naj zahtevamo od ljudi, ki sploh ne vedo in tudi ne čutijo, kaj je umetnost, kako moremo od njih pričakovati, da bodo vedeli, ali imajo v konkretnem primeru opravka s tekstom, ki je umetniški? Seveda ne bi želeli, da bi to sodbo imeli za generalno. Ta se nanaša samo na večino udeležencev v tej akciji, ki jo je sprožil Radio Beograd. Ti se sploh niso lotili teme ali pa so pod estetskim programom razumeli uredniško politiko v najširšem pomenu. Ne pravim, da se uredniki ne spopadajo tudi z drugimi, enako pomembnimi in mogoče tudi pomembnejšimi problemi, tudi ne, da se lahko izvaja estetska politika čisto in izolirano iz celotne politike vodenja publikacije. Toda menim, da se moramo predvsem držati teme, ki nam jo sugerira sam naslov oddaje. Preden podam pregled tistih pojmovanj, ki so se mi v teh oddajah zdela po nečem bodisi resnična ali tipična, bi rad pripomnil samo še tole:

V Jugoslaviji nimamo razvite nobene estetske šole, ki bi temeljila na filozofiji, zato tudi nimamo možnosti govoriti o tako imenovani splošni estetiki. Pri nas so se razvijale samo tako imenovane uporabne estetike, to je nauki, ki se nanašajo na posamezne umetniške panoge (na primer estetika književnosti, estetika likovnih umetnosti, glasbe), in še to v glavnem samo na specialne kategorije, kot je stil, književni jezik, vsebina in tako naprej. Zaman bi iskali estetiko, katere glavna preokupacija bi bila v iskanju odgovora na vprašanje, kaj je literatura. Zato lahko na ta način, brez tradicij, razumemo težave, ki pestijo naše urednike. Nekateri med njimi si prav v najnovejšem času prizadevajo popraviti te napake preteklosti ter končno premakniti teoretično osvetljevanje in osvetljevanje umetnosti. Vzporedno s tem se trudijo, da bi pri vrednotenju umetnosti abstrahirali ideološke dimenzije in vmešavanja v umetnost s strani. Jasno mi je, da je to prvi pogoj za izgradnjo nekega kriterija, ki se bo ustrezno približal samemu fenomenu, to je, v umetnosti predvsem iskal samo umetnost. Ko sem omenjal preteklost, sem mislil tudi na daljno, ne samo na razdobje po vojni. Tudi prej nismo

imeli estetike, kakršno bi potrebovali, to je filozofsko sistematično. Kar za deva povojno obdobje, razlikujejo številni diskutanti po pravici več faz. Nekateri dve, nekateri tri.

V prvi fazi je prevladovala dilema, ki so jo najpogostejše izražali z besedami realizem ali modernizem, ki je izzvala včasih tudi estetsko indiferentno, še bolj pa zunaj estetske diskusije v obliki: konzervativno ali novo oziroma stari ali mladi. To je bil, kakor je rekel neki diskutant, začetek osvoboditve od normativne estetike. Vendar mislim, da je šlo pri tem pravzaprav samo za normativno in ne tudi za estetiko. Kajti resnično normativna estetika je vendar kot estetika izdelana. Tu pa ni šlo za nobeno sistematsko mišljenje, temveč za kodeks prepovedi in nekompetentno vmešavanje v ustvarjalni proces. Za spopadom starih in mladih, kolikor ni temeljil na nesporazumih, se je porajalo nekaj koristnega tako za eno kot za drugo stran: proces osveščanja o predpostavkah lastnega dela. Za pojmovnim parom konzervativno in novo so se porajale številne lažne dileme: spontano ali refleksivno, zvest odraz stvarnosti ali fantazijska podoba, teme vzete iz življenja ali kreativna umetnost, utrte poti ali eksperimenti in temu podobno.

Za dilemo realizem-modernizem je bilo največje priložnosti za korak na področje gnoseologije umetnosti. Vsiljevala so se vprašanja o posebnem karakterju umetniških spoznanj in resnice. Diskusija o teoriji odraza Todorja Pavlova je pritegnila mnogo udeležencev in je pokazala, da tako aktivistična, kakršna je, ne ustreza duhu marksizma. Tedaj so veliko govorili o kreativnem v umetnosti in to dejstvo napadno postavljali nasproti realističnemu v umetnosti. Napačno, pravim, ker je tudi realistična umetnost ustvarjalna, zato ker ni neustvarjalne umetnosti; medtem ko po drugi strani, spet napačno, mnogo neumetniških tekstov imenujemo realistične. Pod realizmom je razumel nasprotni, modernistični tablor literaturo, ki jo je teorija odraza jemala kot svojo in jo priporočala kot edino pravo. In obratno, tako imenovani realisti so pod tako imenovanimi modernisti mislili samo na tiste, ki pišejo tekste brez vsakršnega smisla ali izkrivljajo podobo stvarnosti do nespoznavnosti. Tako je v tem času ogromno nesporazumov temeljilo na dejstvu, da polemiki največkrat niso ugotavljali, kaj s kakim pojmom mislijo. Vseeno je bilo doseženih nekaj, kakor sem rekel, koristnih rezultatov, posebno zavest, da umetniške resnice ni v vzdrževanju stvarnosti, dasiravno njena specifičnost za razliko od znanstvene ni niti približno zadosti osvetljena.

Drugo fazo od 1956 do danes lahko označimo kot pot v nadaljnje prizadevanje za avtonomijo umetnosti, spricho katere je postalo jasno, da ima lahko teoretično tudi moderna umetnost svojo vrednost, kakor tudi to, da ni nekaj, kar bi bilo treba apriori postavljati nasproti realizmu.

Na to naše najbližje obdobje so se govorniki v glavnem tudi opirali. Nekateri menijo, podobno kakor Primož Kozak, da je nemogoče govoriti o

estetskem konceptu revije tam, kjer estetike sploh ni. Drugi, kakor Boško Petrovič, da je to preozko vprašanje, ali kakor Bruno Popović, da se z estetskimi problemi sploh nima pomena ukvarjati, kadar pomenijo zapiranje oči pred eksistencialnim vprašanjem današnjega dne. Tretji, kakor Miodrag Bogičević, da se urejanje revije ne sme podvreči nadvladi zunajestetskih kategorij in da je torej estetsko delo pri oblikovanju lastnih kriterijev neogibno. In končno meni četrta in najštevilnejša skupina, da estetskega kriterija bodisi sploh ni mogoče uporabiti, bodisi da je nepotreben, ker je treba dopustiti, da cvete tisoč cvetov, da mora biti revija, kakor pravijo, odprta vsem tokovom in pojmovanjem. Tak je v okviru te ankete razpon v stališčih glede same estetike. Bilo bi napak, če bi s svojega stališča, torej od zunaj, odklanjal nekatera mnenja in druga sprejemal. Pomagal si bom s preizkušnim in po mojem mnenju edino opravičljivim imanentnim razmišljanjem. Pri tem nisem mogel upoštevati vseh predstavnikov, ki imajo nedvomno neke svoje posebne in originalne rešitve in dopuščam možnost, da se mi je lahko marsikaj izmuznilo, kajti poslušalce moram spomniti, gradiva je ogromno in v diskusiji je sodelovalo 51 urednikov iz 18 revij in časopisov. Razen tega ni treba jemati načina pojasnjevanja posameznih diskutantov preveč dobesedno, ker je bila govorjena beseda tu in tam improvizirana.

Tovariši iz revije **Razlog** so postavili samo estetiko kot disciplino radikalno pod vprašaj. To samo po sebi ni novost. Postalo je celo popularno med sodobnimi filozofi, in tudi uredniki **Razloga** navajajo filozofske argumente. Toda v tem primeru je argumentacija toliko clare et distincte, da jo je vredno omeniti.

Milan Mirić poudarja nedvomno dejstvo, da živi današnji svet v duhovni krizi (mislim sicer, da je človeštvo vedno živelo tako daleč od duha), vendar pa vsak program, tudi estetski, to krizo samo še pogloblja. Njegove predpostavke so torej, da vodi vsak parcialni program v paralizacijo in parceliranje človeških zmognosti, da je samo vsestransko in harmonično razvit človek hkrati tudi človek duha, dalje, da je estetski program parcialen, se pravi, da ne skrbi za razvoj vseh duhovnih moči in da glede na to podpira stanje, v katerem je človek odtujen. In naprej, ne citiram, ampak povzemam predpostavke tega stališča, za Mirića tako ni mogoče in tudi ne bi bilo zaželeno živeti v Kierkegaardovem smislu, to je po umetnosti in zaradi umetnosti. Pesniška resnica bi bila danes neresna, ker ne bi upoštevala krute in neusmiljene resničnosti. Zadnja konsekvence tega stališča bi bila v verovanju, da je mogoče v realni zgodovini doseči z angažiranostjo človeški smisel in prebroditi duhovno krizo in da rečimo pesnik Tin Ujević nima prav, ko izstopa iz te zgodovine z verzom: »Ej, ne bo me več, ne bo, zapeljala nova zvezda na obzorju.«

Verovati v človeško zgodovino pomeni verovati še v eno, nemara šele zdaj pravo, dvatisočinprvo zvezdo, ki jo bodo ljudje razobesili na svojem

nebu idealov. Tudi njegove kolege iz redakcije nosi ta vera v človeka. Bruno Popović ravno na tem mestu vprašuje: kako je sploh mogoče imeti zaupanje v umetnost kot umetnost, kadar upoštevamo, da »za njo stoji esteticizem, reducirano stališče, ki več ne zadeva življenjske polnosti duha, ker nima poguma soočiti se z odprtimi vprašanji časa, ampak se zapira za lepimi oblikami« in tako naprej. Gre za to, poudarja Popović na drugem mestu, da se »človek sooči z disharmoničnimi trenutki svojega življenja in da se nekako vsaj malo polepša sam svet, v katerem živimo, in ne toliko naše besede o njem«. Tako postavlja nasproti esteticizmu kot zapiranju v lepe oblike ontološko orientacijo in torej veruje, da je življenje in svet mogoče vsebinsko olepšati. Vse se torej reducira na vprašanje zaupanja in verovanja.

Ante Stamač prav tako zelo natančno in dosledno zagovarja to ontološko orientacijo heideggerjskega tipa; le da nekaj dodaja: »Estetska oblika je samo izhodišče in gre za to, da iz nje reflektiramo nazaj svetu, če je to mogoče«. V tem reflektiranju je estetska misel, razumevanje bitja, dejanje, etično dejanje v pravem pomenu besede. Na podlagi takšne orientacije je videti, da ima Stamač popolnoma prav, ko trdi, da so **Razlogu** nekateri napačno pripisovali, da je politično angažiran. Angažiran je samo do tiste mere, citiram, »do koder to zmora sama literatura«. Ta angažiranost ni ideološko obarvana. »Ona je,« lepo pravi Falout, »izključno skrb za nedoločljivi in nedoločeni smisel naše zgodovinske eksistence«. Temeljni koncept **Razloga** je izhajal iz tega, da je estetsko vprašanje predvsem zastopal v okviru naše zavesti o naši zgodovinski eksistenci.

Estetski koncept je torej za urednike **Razloga** preozek; prav tako tudi za urednika **Letopisa**, tovariša Boška Petroviča, le s to razliko, da nam tovariš Petrovič ni povedal, zakaj se mu zdi preozek. On ne pripelje estetike do problemske dimenzije, ne na neko platformo, ampak na »placformo« v časopisu: estetika je lokalizirana v obliki rubrike. Po njegovem leži v »umetniškem delu«, zraven drugih delov kakor kakšna stvar ob stvari, ti drugi deli pa so: »preteklost, zgodovina, beležke«.

Za tovariša Marijana Matkovića, urednika **Foruma**, estetski problemi v resnici niso povezani z delom revije, ampak z »izdajateljsko situacijo«. Razen tega nam ni hotel reči ničesar o svojem mišljenju, ampak samo o sodelavcih **Foruma**. Tovariš Ivo Frančič priznava »sodelavsko situacijo« in jo imenuje »estetska demokratična raven naše revije«. To demokratično širino kažejo tudi uredniki **Razgleda**, **Života** in **Stvaranja**, vendar s to razliko, da jo prvi omejujejo na »mladino« in »nove poglede«.

Tovariši iz **Književnosti** prav tako opažajo našo realno situacijo. Tako Ivan V. Lalić duhovito opaža, kako je že navadna pismenost v našem okolju še vedno estetski kvalitativ. Priporočajo tečaje za nepismene in Zoran Mišić upravičeno vprašuje: »Toda kaj naj storimo, ko ta val nepismenosti pljuska že po vseh množičnih občilih.

Naša dolžnost je, da ga skušamo zaustaviti vsaj na pragovih naših literarnih revij in časopisov.« Tako skromno, toda primerno omejuje nalogo svoje revije.

V **Kritiki** govorijo tudi o strpnosti vsem stremljenjem, a med temi sta, kakor omenja Dalibor Cvitan, urednik **Kritike**, »... v sodobni hrvaški literaturi vsekakor najdominantnejša dva tokova. Prvi je eksistencialno-ontološka in drugi strukturalno-pozitivistična kritika.«

Ne glede na to, da menim, da ni pri nas nobena kritika tako prevladujoča, tako impresionistična, se pravi takšna, ki brez sistema in kulture govori o svojih vtisih, ne pa o sami stvari, pri čemer se ti vtisi reducirajo na površnost ali na ljubezen na prvi pogled, torej ne glede na to, da sem se zavzemal, da s svojega stališča ne bom pobijal tuja, je treba opozoriti na dejstvo, da namreč eksistencialno-ontološka kritika ne le ne obstaja, ampak da sploh ni mogoča. Filozofija eksistence in ontologija eksistencialnega tipa, kakor sploh vse ontologije, je namreč teoretične narave in se kakor vsa filozofija ukvarja samo s pojmi in bistvi in ne z njihovimi individualizacijami, ukvarja se samo z abstraktnim in ne s konkretnim, glede na to pa, da po drugi strani nobena konkretna literarna stvaritev, in tudi ne hrvaška, ne ustvarja samega pojma ali vsebine česar koli, tudi ne same pesmi, eksistencialno-ontološke kritike sploh ne more biti. Tisto, kar pod njo tovariš Cvitan eventualno misli, bi lahko bila kritika izvenumetniške vsebine oziroma fabule literarnih del glede na vprašanje o eksistencialnih interesih, ogroženosti, strahu in skrbi človeka. Če misli na kaj takega, je našel napačno ime. (Za takšno kritiko imam jaz svoj, čisto privatni naziv: čenčarska kritika.) Ontologija umetnosti se ne ukvarja z bitjem in eksistenco človeka, tudi tistega ne, ki umetniška dela ustvarja, ne tistega, ki je v njih prikazan, gotovo tudi ne tistega, najštevilnejšega, ki za umetnost nima smisla, temveč raziskuje bitje in eksistenco samega umetniškega dela.

No, kaj šele naj počnemo, ko skuša Cvitanov tovariš Vlatko Pavletić ti dve v narekovaju dominantni kritiki, od katerih prve niti ni, izpeljati na skupni imenovalec? To bi pomenilo križati zmaja in bogomoljko.

Zdi se mi, da se ta hip največ doja na estetskem področju v Sloveniji. Tu so vsaj diskusije živahne, pa naj estetsko stališče negirajo ali branijo; navajajo teoretične obrazložitve. Zato ker stališča sploh so, obstajajo neso- glasja tudi znotraj posameznega uredništva. Tako na primer pri reviji **Prostor** in čas za enega urednika, Vladimirja Kavčiča, »osebno ne obstajajo čisti estetski problemi«, medtem ko vztraja drugi urednik, Janez Gradišnik, ravno pri čisto estetskih problemih: »Mislim, da obstaja pri nas zelo močna skupina, tudi če so to posamezniki, skupina kritikov, ki so ustvarili svoj sistem. Toda to je bolj ideološki, idejni sistem kakor pa estetski. In ti kritiki vam potem presojajo po svojih idejnih merilih in ničesar ne povedo o estetski vrednosti dela. Če nam bo na kakšen način uspelo vrniti estetska merila, ki

nekje vendar morajo obstajati, bomo uresničili eno svojih glavnih nalog.«

Zagovarjanje povsem umetniških kriterijev in estetskih načel se uveljavlja najbolj polno in najmočnejše v reviji **Problemi**. Uredniki te revije se zav- dajo, da se ta načela lahko ohranjajo samo pod pogojem, da ne nasedajo političnim in ideološkim provokacijam, samo tedaj, če postanejo docela apolitični; nedefinirani in neulovljivi z vi- dika političnega mišljenja in nesmisel- nosti v vseh smereh. Govorijo o tem, da v Ljubljani ustanavljajo novo re- vijo in da se neka druga reorganizira, zato izražajo upanje, da bosta ti dve reviji zadoščali za vse tiste pisatelje, ki se radi ukvarjajo z ideologijo, tako da tej vrsti sestavljalcev tekstov ne bo treba trkati na vrata **Problemov**. Toda pri tem izražajo tudi bojazen, da se bo tema dvema revijama posrečilo zbrati mlade pisatelje, kakor izjavlja Milan Pintar, »na podlagi neke kritike vsega obstoječega, na stališčih neke politične opozicije in z njimi ustvariti nekakšen videz, ne morem reči, da bo to resnica, ampak videz kritičnega in revolucionarnega; tedaj ta naša li- teratura, ki noče biti politično defini- rana, ne kot pozicija in ne kot opozi- cija, ne kot konstruktivizem in ne kot nihilizem in tudi ne kot negacija vsega obstoječega, tako je vsaj videti, lahko pade v prazen prostor. Tedaj bo težje realizirati program, ki je zunaj vsake ideologije in političnega dualizma po- zicije in opozicije.« Toda, tako upajo uredniki in z njimi tudi mi, »to nas ne bo prisililo k reformiranju našega knoepta, ampak si bomo prizadevali, da še naprej radikaliziramo«, ponovno citiram, »da teoriji in spekulaciji vrne- mo dostojanstvo misli in da spekulacija ne bo več preganjana beseda na Slo- venskem.«

Tako se nahajamo pred porajanjem novega estetskega programa v neki jugoslovanski reviji, ki se zavestno skuša utemeljiti v filozofiji, ostati pravičen nasproti specifični fenomena in upa, da ga ne bo prisiljen tolmačiti na način nečesa, kar mu je po naravi tuje. četudi bi to bile lepe ideje. Vsi mi upam, tudi iz drugih republik, bomo držali pesti za tovariše iz **Problemov** v želji, da bi vzdržali. Kajti heglovski predsodek je, da umetnost prikazuje ideje. Ne samo ideje; prava umetnost ne prikazuje ničesar, ampak ustvarja bitja, polna smisla, nova in v realnosti neuresničljiva. Govoriti o ideji nekega umetniškega dela in ga celo siliti v sistem idej, ki ga imenujemo ideolo- gija, pomeni zato temeljito in korenito zgrešiti stvar.

Žal mi je, ker sem prešel prek šte- vilnih drugih navržanih problemov. Vendar ne obžalujem, da sem šel prek nekaterih nacionalističnih, to sem storil zavestno. Kajti zame nacionalni pro- blem intimno ne obstaja. Na podlagi izjav različnih urednikov naših perio- dičnih publikacij, ki so v največ pri- merih posvečene literaturi (pri tem je bilo prav, da se je uredništvo tretjega programa Radia Beograd posvetovalo tudi z **Umetnostjo**, ki je posvečena likovnim umetnostim; vprašujemo se samo, zakaj ni izbralo tudi kaknega časopisa, ki bi bil posvečen glasbi), torej na podlagi teh izjav lahko naštejemo

naslednje odnose do estetike: ni zaže- lena, imajo jo za preozko, mislijo, da ni potrebna, jo preganjajo, je ne po- znajo, jo napačno poznajo, ali pa jo iščejo.

Jasno je, na kateri strani so naše simpatije.

Tretji program Radia Beograd, 11. ju- lija 1969.

KK Olympia

MILENKO
MATANOVIĆ

OLYMPIA : PARTIZAN

OLYMPIA : JUGOPLASTIKA

OLYMPIA : RABOTNIČKI

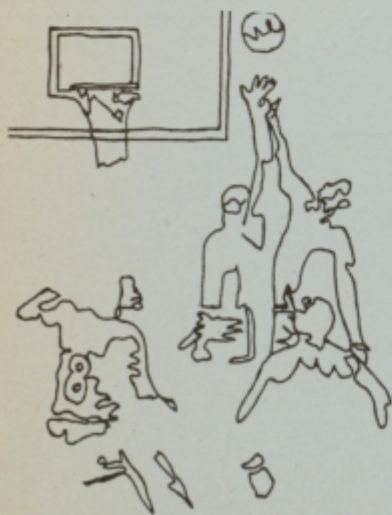
OLYMPIA : BORAC

OLYMPIA : ZADAR

OLYMPIA : LOKOMOTIVA

OLYMPIA : RADNIČKI

OLYMPIA : CRVENA ZVEZDA

OLYMPIA : SLOVAN

Sinice v kletki

Sinice skorajda ni mogoče držati v roki, tako kot vrabca ne. Vrabec je videti kot podgana. Sinica pa je prikupna ptičica — toda mar ni to sveta žival?

Odnos človeka do ptic je v strukturi slovenske zavesti čitljiv kar iz čitanke za drugi razred osnovne šole. Tam naletimo na znano Župančičevo pesem Siničja tožba in nedaleč stran na povest Lukec in njegov škorec. Medtem ko je za škorca rečeno, da je žalosten samo takrat, ko letijo njegovi bratrance na jug, sinica protestira, obtožuje in sodi. Škorčeva žalost je kvalificirana kot zasebno razpoloženje sicer krotke živali. Agresivni siničji naravi (gre za veliko sinico — *Parus maior*) pa je zaupana družbena vloga tožnika in sodnika, s čimer postane njen nastop moralno intencioniran. Nauk: škorca smeš gojiti, sinica pa je nedotakljiva.

Temu sklepu utegne vsakdo, ki pozna Župančičevo pesem, odrekati poštenost. »Pesem vendar govori o za-

sledovanju in preganjanju sinice ter o uničevanju njenega zaroda, ne pa o gojenju. Sicer pa je znano, da sinica ni primerna za gojenje, ker v ujetništvu zdrži le nekaj ur.« Mislím, da nam ta simulirani ugovor odkriva resnico stvari.

Preden spregovorimo nekaj besed o gojenju ptic nasploh in posebej o gojenju sinic, moramo priznati, da je neprimerno laže gojiti škorca kot sinico. Zato gotovo ni slučaj, da je Župančič izbral za svojo pesem ravno siničjo osebo, ne pa škorčevu, ki je motivno v marsičem podobna siničji. Ko bi bil izbral škorčevu osebo, bi z gotovostjo lahko zanikali zvezo med vzgojno intenco pesmi in gojenjem ptic. Pojmovno serijo zalezovati, preganjati in uničevati zarod bi bilo mogoče interpretirati izključno v dobesednem pomenu. Tako pa se prepoved iz tročine serije razteza na kompleksni človekov odnos do sinice. Ne smemo namreč pozabiti, da štejemo sinico med najkoristnejše ptice, škorec pa velja (zlasti v vinogradih) za precejšnjega škodljivca. Gospo-

IZTOK GEISTER

darski interes kot subjektivna okoliščina gotovo zasenči težavnost gojitve kot objektivno okoliščino. Po drugih dveh učinkovitih gojitelskih faktorjih — lepoti in glasu — sta sinica in škorec enaka. Tako bi, ne brez zlobe, lahko zapisali, da je moralno gojiti škorca, ker ga s tem odvrnemo od škode.

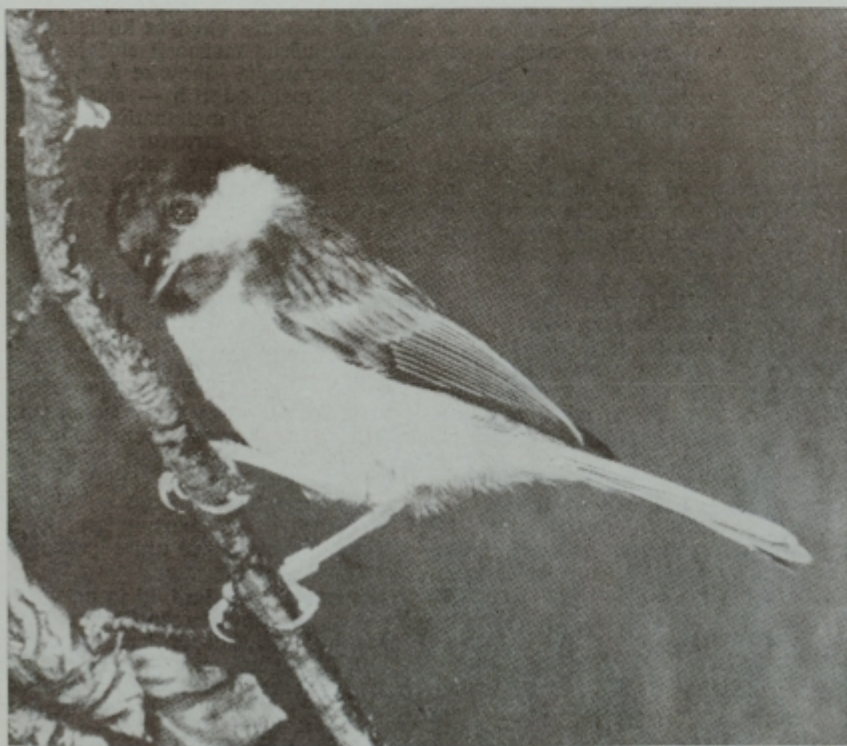
Za veliko večino ljudi je zapiranje ptic v kletke človeka nevredno dejanje. Zlasti velja to za naše domače ptice, medtem ko je z mitom o zlati svobodi za eksotične ptice dana moralna odveza. Tiha prepoved zapiranja ptic v kletke naraste v primeru sinice v najvišji moralni zakon, ki naj preprečuje blasfemijo. Dva statistična podatka: znano je, da doživi ptica v naravi povprečno starost 2 leti, v ujetništvu pa 5—6 let; na evropskih cestah najde smrt okoli 5 milijonov ptic letno!

Velika sinica je proklamirana kot sadjarjev največji prijatelj. Sodobni sadjar pa je dejansko njen največji sovražnik. V perspektivi naj bi se nič bolje ne godilo drugim sinicam, ki živijo pretežno v gozdovih. Sodobno sadjarstvo in gozdarstvo avtomatizirata uničevanje škodljivcev in odpuščata ptice. Šodobni sadjar in gozdar odstranjujeta bolna in odmrla drevesa, kjer so siničji domovi. Seveda je takšna usoda vseh ptic v boju z moderno tehnologijo. Resnica je torej ta, da sinic ne potrebujemo, vsaj v gospodarske namene ne, ker siničje delo neprimerno bolje opravijo druga sredstva. Vprašanje se tako umika v senco zgodovinske resnice — v kulturo. Ta je a priori dolžna zagotoviti obstoj sleherni živalski vrsti (tudi mrčesu). Če pa za sinice in druge ptice ne bo več prostora v gozdovih in sadovnjakih, je treba zanje najti mesto v rezervatih in voli-erah.

Tako dobiva gojenje ptic, v našem primeru sinic, do nedavna nepredviden pomen in nepričakovano odgovorno nalogo. Gojenje stoji danes, zavedno ali ne, v prvi bojni liniji široke fronte za varstvo narave. Angleškemu gojitelju P. Scottu je po večletnih prizadevanjih uspelo vzrediti havajsko gos (Branta sandvicensis), za katero je kazalo, da bo izumrla. Danes je njeno število spet toliko naraslo, da vrsta ni več ogrožena. Prav tako so angleški ljubitelji ptic vzredili vrsto formoškega fazana (*Lophura swinhoi*). Leta 1967 je deset ptic na tem otoku vstalo od mrtvih.

Strokovna revija Die Gefiederte Welt, ki že triindvetdeseto leto izhaja v Nemčiji, podeljuje zlate medalje tistim vzgojiteljem, ki se jim posreči prvič vzrediti določeno ptičjo vrsto. Tako je gojitelju K. Bauerju uspelo vzrediti dolgorepko, to najbolj nežno in občutljivo od vseh sinic. Seveda predstavlja gojenje katere koli sinice še vedno velik problem, ki za začetnika nikakor ni rešljiv. Ob tej priložnosti velja opozoriti, da je v tujini za gojenje domačih ptic potrebno posebno dovoljenje oblastnih organov.

Nedotaknjeno pa je ostalo temeljno vprašanje — vprašanje, na čem temelji naša zavzetost za ohranitev vseh obstoječih vrst ptic. Eno je gotovo: zavreči je treba frazo o koristnosti ptic kot najmočnejšem razlogu za njihovo ohranitev. V gozdarstvu, sadjarstvu in

Zalostna sinica (*Parus lugubris*)

poljedelstvu imamo na voljo celo vrsto učinkovitih sredstev, da vprašanje alternativne izbire sploh nikdar ni bilo postavljeno. O morebitni koristnosti ptic razpravlja danes le še futurologija in Pentagon. Tudi če se v Pentagonu posreči parcialno prevrednotenje simbola miru v simbol smrti, to ptic ne bo rešilo; prej nasprotno.

Očitno je, da so ptice po padcu ekonomskega temelja ogrožene. Naj si izmislimo še tako lepo dušni zagovor, estetika in statistika užikov nas ne moreta podpreti. Idejo o varstvu narave črpamo torej iz nekakšnega brezna. Tudi običajna predstava klasičnega intelektualca o svetosti boja za ohranitev naravnih vrednot vzbuja sum v obstoj kakršnega koli temelja, ki bi bil na nivoju verificiranega ekonomskega temelja.

Toda ali ni že sama strukturna situacija, ko je smisel pehanja za ohranitev narave enak nič, dovoljna spodbuda za akcijo? Ohranitev nečesa, kar zaradi odsotnosti temelja stoji morda le še od danes do jutri, je konec koncev lahko čisto konkretno programsko napotilo. Ljubezen do narave (kdo ve za resnejši izraz) so umetna pljuča njene usihajoče vitalnosti.

Takšen humanistični izvir pa je že danes mogoče zamenjati z idejo o potrebi afirmacije nesmiselnih stvari. To bi bila dalekovidna naložba za čas, ko med smislom in nesmisлом ne bo več usodne razlike. Dokaz za to, da se ta čas bliža, naj bo tokrat velika sinica (Parus maior), ki nič več ne toži, ampak sklepa z nami pogodbo. Naj dvigne roko, kdor ne verjame, da si tega hudičevega kontrakta nismo izmislili iz zlobe.

ŠPORT

Nogomet: antagonistična konfliktna situacija z »n« igralci

(Nekaj tez o športni igri)

Nogomet je antagonistična konfliktna situacija, zato ker ne moreta zmagati hkrati obe nasprotni moštvu. Zmaga ali ena ali druga skupina igralcev, ali pa se igra konča neodločeno. V nogometni situaciji nastopata torej dve skupini, ki svojega namena (zmage) ne moreta doseči istočasno.

V konfliktni situaciji nogometne igre igrajo igralci po določenih pravilih, po zakonitostih in REDU igre. Športna igra je neko »dogajanje«, ki ga določa in uravnava več igralcev, več skupin ali grupnih subjektov v okviru določenih pravil — in — dogovorov. Športno igro tako le redkokdaj vodi slučaj, kajti udeleženci igre — igralci so podrejeni grupnim interesom, ki so vnaprej jasni in gotovi in zato ne morejo biti slučajni, negotovi in navidezni. Obe moštvu skušata igrati tako, da bi čim prej in zagotovo dosegli svoj cilj: zmago, razliko v golih. Igralci torej igrajo »proti« bistvu igre, saj jo skušajo igrati RAZUMNO, z razumom: premišljeno. Igra pa v svojem temelju in izvoru ni nekaj razumnega, nekaj, kar je ujeto v zakon, red in sistem. IGRA je odprtost najrazličnejših možnosti, neprestana prisotnost slučajnosti in verjetnosti (nezavedni slučaj in ne-zavest: nezavednost). Igralci nočejo slučajne in neradne igre, ampak gotovo zmago. ZMAGA je končni namen in absolutni smisel sistematično (razumno) urejenih pravil nogometne igre.

Igralci skušajo »z« igro in »prek« igre doseči nekaj povsem drugega in različnega od nje same. Ne prepuščajo se slučajnim situacijam na terenu, ampak zavedno upoštevajo vse okoliščine, ki bi lahko vplivale na potek igre in posredno na njen namen. Igralci skušajo vselej izbrati tiste možnosti »igranja« (pre-igravanja), ki z večjo gotovostjo vodijo do nasprotnikovih vrat, k zmagi. Nogometna igra je tako ujeta v sistem pravil in v naprej določeni (razumno postavljeni) cilj, igralci se podrejajo namenu in s tem koristi igre. IGRA je na ta način zankana v svojem bistvu: v svoji brez/koristnosti in ne/namenskosti (brez/ciljnosti), kajti temelj in izvor igre je prav odsotnost vsakršnega namena, cilja in smisla, pa naj bo ta omejen (športne igre, ekonomske-socialne, ideološko-politične igre, ... torej: igre človeka) ali ne/omejen, »absoluten« (igra sveta: igra kot kozmična metafora). Udeleženci nogometne igre »igrajo« razumno, IGRA pa je proti-razumna, ne/razumna, iracionalna, slučajna.

Nogometna igra torej ni igra-na-srečo ali tako imenovana »hazardna« igra,

ANDREJ MEDVED

pri kateri so pravila dejansko odprta, odprtost možnosti-in-verjetnosti, oziroma sploh nima pravil ali pa so le-ta zreducirana na minimum. Le happening in sodobne tovrstne oblike igre (predvsem v okviru umetniškega izraza), ki skušajo izključiti vsakršno zakonitost, red in sistematično (razumno) urejenost, se približujejo čisti igri, igri-brez-pravil, idealni igri, ki pa ni možna niti v »svetovni« igri: v igri vse/svetovnih zakonitostih (pri tem mislimo na svet, ki je dosegljiv sodobnemu znanstveno-tehničnemu raziskovanju).

Ali potemtakem sploh še lahko govorimo o odprtosti nogometne igre, o nogometni igri?

Šah je na primer bolj zaprta igra kot nogomet. Pri šahu ne moremo govoriti o zunanjih vplivih, ki bi indirektno učinkovali na potek in izid igre (vremenski pogoji, konfiguracija tal — terena itd., ki lahko bistveno vplivajo na nogometno tekmo in njen rezultat, saj zmanjšujejo gotovost, povečujejo pa spremenljivost in SLUČAJNOST igre). Možnost »prodiranja« šahovskih figur v nasprotnikovo polje je omejena, prav tako tudi šahovska pravila in čas, v katerem mora biti igra končana. Zaradi izključene možnosti slučaja je izdelana strategija šahovske igre, ki dopušča le malo odprtih — slučajnih situacij. Obstoje matematične sheme, matematizirane strukture šahovske kombinatorike. Prav zato se število možnih potez (odprtost igre) že po nekaj premikih figur zmanjša na minimum, na »ozko« grlo nastale konfliktne situacije, ki jo je mogoče »preiti« le s pomočjo intenzivnega vedenja o možnostih nadaljnjega razpleta igre in o zakonitostih šahovske strukture, torej s pomočjo razmišljanja, razuma. Igralcu je treba le izbrati eno izmed možnosti, a že vnaprej določenih (premišljenih) potez. »Igralec« pri šahu ne stavi na slučaj, ampak na razum. (Slučajna je na primer izbira figur, vendar ta ne vpliva bistveno na potek ali celo na rezultat šahovske igre.)

Nogomet pa je športna igra, ki ni niti popolnoma zaprta niti odprta: »je« hkrati odprta/in/zaprta.

Nogomet ni niti igra, ki jo uravnava le slučaj, ni igra/na/srečo (le hazard — fr. naključje, slučaj) niti igra, ki je brez vsake slučajnosti, saj že samo število igralcev neprestano omogoča različne medsebojne odnose, trenutno spremenljivost igre in odprtost (odprto možnost najrazličnejših kombinacij) igranja (pre-igravanja). Nogometna igra ni igra, pri kateri bi bil rezultat, na-

men in cilj odvisen le od pripravljenosti in spretnosti igralcev, ampak **tudi** od igralcev. Zato jo seveda uvrščajo med tako imenovane strateške igre («čista» strateška igra je šah), vendar pa zakonitosti in pravil nogometne igre ne moremo — tako kot pri šahovski igri — formalizirati v matematično strukturo njenega funkcioniranja. Poteka nogometne igre tako ni mogoče izračunati. Verjetnost in slučajnost zmage še nista odpravljeni. Nogomet vključuje sicer le malo slučajnih situacij, ki lahko indirektno ali direktno vplivajo na razvoj in »dogajanje« (dogodek) igre, vendar kljub temu ni popolnoma zaprt (določen, izračunljiv). V celoti ni odvisen od igralcev, saj je kombinatorika igranja praktično neomejena. Lahko trdimo, da je nogomet v nekem smislu **neskončna igra**; v nasprotju s šahom, ki je končna igra, saj ima omejeno (končno) število potez in v vsaki potezi končno/omejeno število izbir.

Nogomet je še vedno odprta igra (ki je seveda tudi zaprta¹), ker je realizacija njegovih pravil vezana na skraj neomejeno IZBIRO, čeprav le-ta

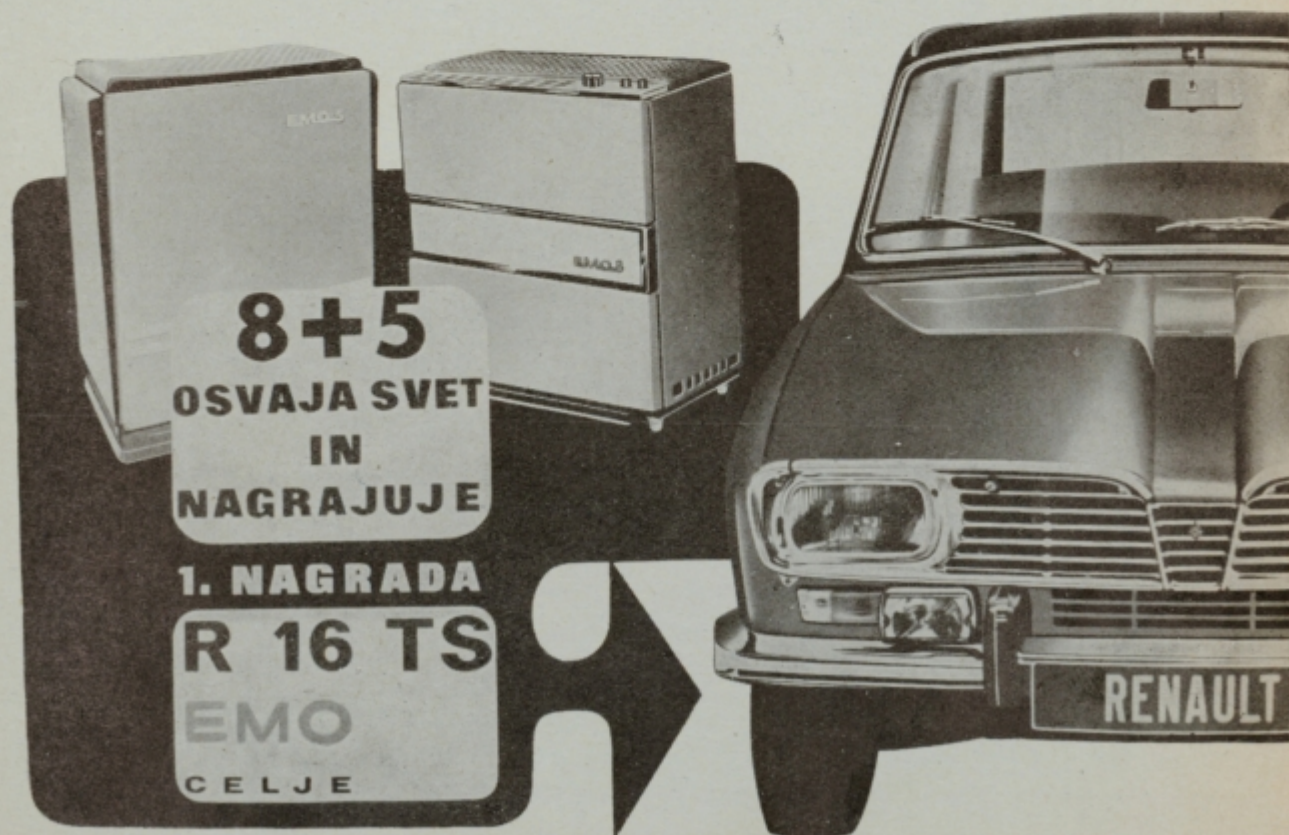
ni povsem slučajna, saj je »razumna«; premišljena. Nogomet ima lastnosti še/odprte igre: je na meji med zaprtimi in odprtimi športnimi igrami. Pri šahu lahko izdelamo matematični model konfliktnih situacij v vsoti možnih izbir/potez, pri nogometu takšna shematična struktura relacij (odnosov med igralci) ni mogoča. Od urejene strukture šaha se razlikuje nogomet tudi po **informaciji**, ki jo imajo udeleženci igre: igralci o izbirah nasprotnika in njegovih možnostih. Informacija je pri šahu skoraj popolna (celostna, zaprta), medtem ko v nogometu ostaja odprta. Slučajnost šaha je zmanjšana že z številčno omejitvijo igralcev, število igralcev v nogometu pa **odpravlja** možnost formalizacije njihovih medsebojnih odnosov. Zakaj?

Nogometna igra je zaradi svojega **namena** ne/igra, v **izvedbi** (poteku, »razvoju«) pa se vanjo vriva **slučaj**; vendar ne zaradi zunanjih okoliščin (ki jih sicer ni mogoče povsem predvideti, a le indirektno vplivajo na igro) niti zaradi »odprtega« števila igralcev. Nogomet je še/odprta športna igra zaradi nečesa povsem drugega; zaradi

temeljnega elementa nogometne igre: zaradi **žoge**. Prav žoga oziroma točneje: njena **ukrivljena površina** daje nogometu značaj na razvoj igre in seveda na njen rezultat: razliko v golih. Žoga in njeno »gibanje« je neizračunljivo (čeprav lahko ugotovimo njene delne (trenutne relacije); njene poti. njene sledi v ČASU (ki je potreben za dva pol/časa) in PROSTORU (nogometno igrišče) ni mogoče formalizirati. Lahko bi izdelali matematične sheme in metodo za reševanje nogometne kombinatorike, če ne bi bilo OKROGLE ŽOGE.

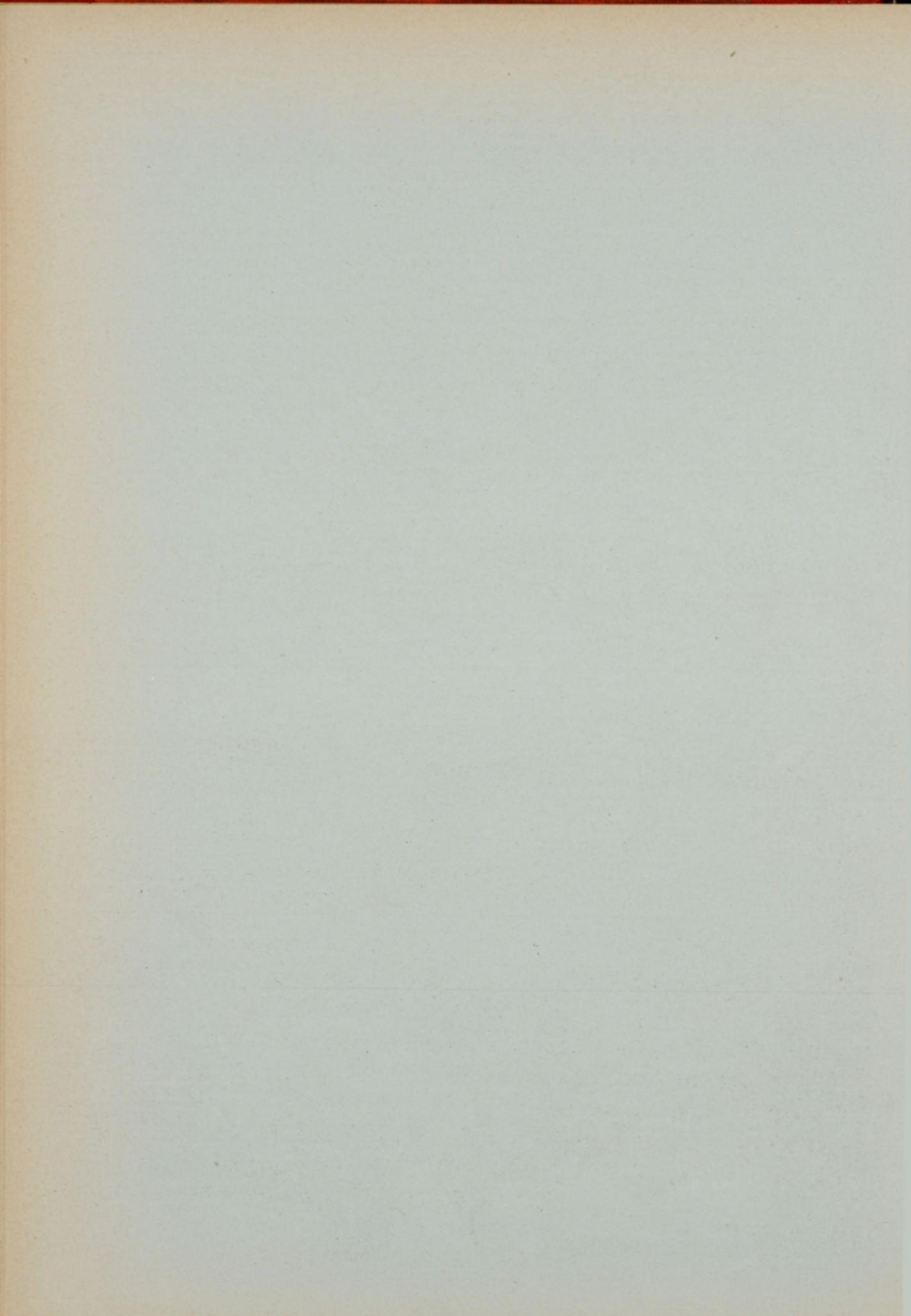
In v resnici so tiste igre, ki vključujejo okrogli »element« (še posebej hazardne igre, ruleta itd.), med najbolj odprtimi in slučajnimi. Tovrstne igre nimajo nič skupnega z matematičnimi modeli konfliktnih situacij — matematične teorije zaenkrat obravnavajo (formalizirajo) le strateške igre, na primer šah. ODPRTE IGRE še ostajajo zunaj tehnologije našega znanstveno-tehničnega časa.

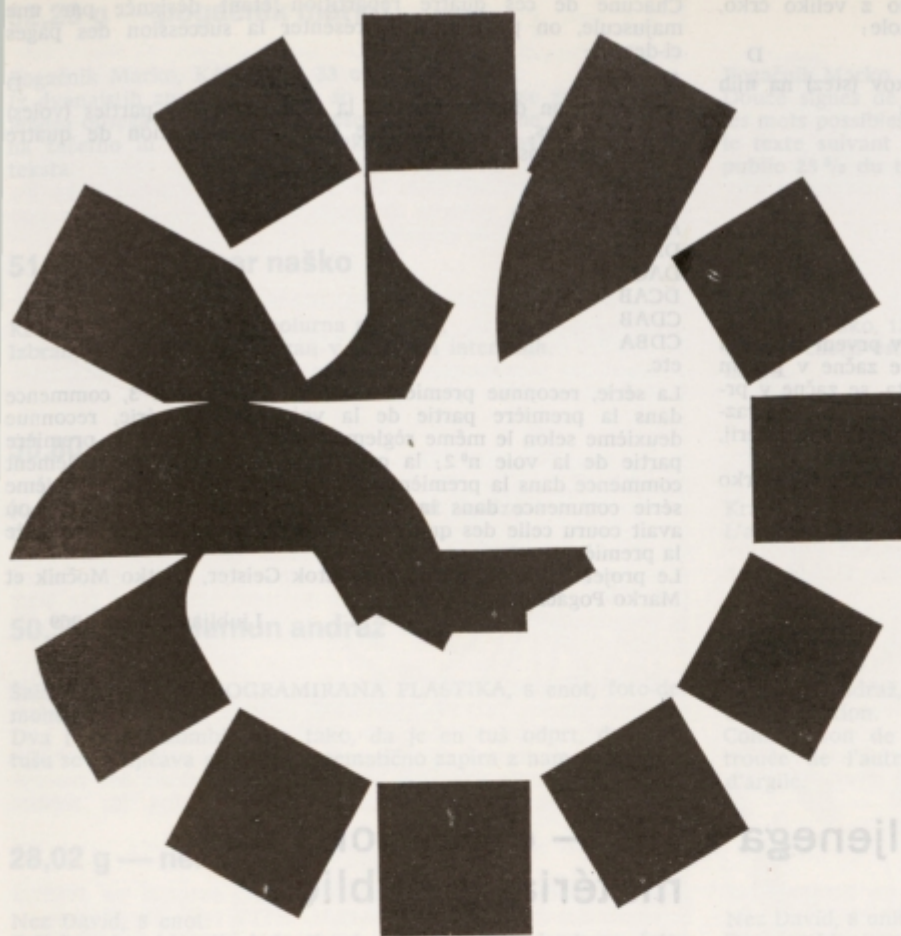
¹ Saj je značaj igre posameznih igralcev določen, sistematiziran in urejen; torej vezan na določen prostor igrišča (levi branilec, center, napad, obramba in tako dalje).

8+5
OSVAJA SVET
IN
NAGRAJUJE
1. NAGRADA
R 16 TS
EMO
CELJE

RENAULT

PU program za ureditev FU

Ureditev zvezka PU temelji na serijah, ki so proizvodna enota projekta (gl. razpis v Problemih št. 77):

1. enote iste serije so na zaporednih enotah knjižnega prostora;
2. serijske enote si sledijo v zaporedju, ki so ga določili sodelavci;
3. serije si sledijo v zaporedju po teži: od najlažje do najtežje (ali v. v.); težo serije določimo tako, da stehamo »rokopis«, ki ga je poslal sodelavec;
4. enote knjižnega prostora si sledijo v običajni knjižni smeri pisav, ki pišejo od leve proti desni, to je v smeri listanja od desne proti levi.

Knjižni prostor zvezka PU je razdeljen na štiri steze. Vsaka stran je razdeljena na štiri enake dele, ki ustrezajo štirim stezam knjižnega prostora.

Če vsako od štirih stez označimo z zaporedno številko od 1 do 4, lahko razdelitev strani na štiri razdelke ponazorimo takole:

1 2
3 4

Tako označeni razdelki se lahko v zvezku PU razporedijo po knjižni strani na štiri načine; štiri razporeditve stez na strani dobimo s permutacijo njihovih medsebojnih leg:

1 2 1 2 1 4 4 1
3 4 4 3 2 3 2 3

PU programme pour la mise en pages de PU

La mise en pages du cahier PU a pour base des séries qui représentent l'unité de production du projet (voir le concours publié dans le n° 77 de la revue «Problèmes»):

- 1° les unités de la même série se trouvent dans les unités successives de l'espace du livre;
- 2° les unités de séries se succèdent dans l'ordre déterminé par les collaborateurs;
- 3° les séries se succèdent selon leur poids: de la plus légère à la plus lourde (ou vice-versa); pour obtenir le poids de la série, on pèse le «manuscrit» envoyé par le collaborateur;
- 4° les unités de l'espace du livre se suivent dans le sens habituel des écritures, écrivent de gauche à droite, c'est à dire dans le sens de feuilleter de droite à gauche.

L'espace du livre du cahier PU est réparti en quatre voies. Chaque page est divisée en quatre parties égales qui correspondent aux quatre voies de l'espace du livre.

Chacune des quatre voies étant numérotée par des nombres successifs de 1 à 4, on peut ainsi représenter la division de la page en quatre parties:

1 2
3 4

Les parties ainsi numérotées peuvent être réparties sur la page du cahier PU de quatre manières; on obtient les quatre répartitions en question en permutant les positions des voies sur la page entre elles:

1 2 1 2 1 4 4 1
3 4 4 3 2 3 2 3

Če vsako od teh štirih razporeditev označimo z veliko črko, lahko zgornje zaporedje strani ponazorimo takole:

A B C D

Zaporedje strani glede na razporeditev razdelkov (stez) na njih določa permutacija štirih možnih razporeditev:

ABCD
ABDC
ADBC
DABC
DACB
DCAB
CDAB
CDBA
itd.

Serijska, ki je po določilih točke 3 prva, se začne v prvem razdelku steze 1; serijska, ki je po teh določilih druga, se začne v prvem razdelku steze 2; serijska, ki je po določilih četrta, se začne v prvem razdelku steze 4. Peta serijska se začne v prvem prostem razdelku tiste steze, po kateri je tekla tista od prvih štirih serij, ki se je prva končala.

Projekt PU so vodili: Iztok Geister, Rastko Močnik in Marko Pogačnik.

Ljubljana, avgusta 1969

Chacune de ces quatre répartition étant désignée par une majuscule, on peut ainsi représenter la succession des pages ci-dessus:

A B C D

La succession des pages, vue la répartition des parties (voies) sur les pages, est déterminée par la permutation de quatre répartitions possibles:

ABCD
ABDC
ADBC
DABC
DACB
DCAB
CDAB
CDBA
etc.

La série, reconnue première selon le règlement n° 3, commence dans la première partie de la voie n° 1; la série, reconnue deuxième selon le même règlement, commence dans la première partie de la voie n° 2; la quatrième série selon ce règlement commence dans la première partie de la voie n° 4. La cinquième série commence dans la première partie libre de la voie où avait couru celle des quatre premières séries qui était terminée la première.

Le projet PU a été dirigé par: Iztok Geister, Rastko Močnik et Marko Pogačnik.

Ljubljana, août 1969

PU — definicija objavljenega materiala

357,65 g — pogačnik marko

Pogačnik Marko STRIP DNEVA, 81 enot, program in utemeljitev. Devet gibov žene in devet gibov moža se kombinira po numeričnem programu, besedila se sestavljajo z risbami z žrebom. Risba je realizirana šablonsko.

215,50 g — hanžek matjaž

Hanžek Matjaž, 24 enot.

Šablone 24 znakov abecede se polagajo ena na drugo, tako da se izvedejo vse dvomestne kombinacije 24 znakov. Realizirano s foto postopkom.

101,34 g — marusic ziuko

Marusic Ziuko, 20 enot, program.

Dvojice odtisov rasterskih tiskarskih klišejev so korigirane z različnimi količinami temnih enot.

79,00 g — zagoričnik franci

Zagoričnik Franci, TAPETE, 20 enot, originalna dimenzija 21 × 21 cm.

Tapete so tipkane na pisalnem stroju s standardnimi znaki in različnimi koti med papirjem tapete in valjem pisalnega stroja.

57,75 g — švabić marko

Švabić Marko, 18 enot.

Fotokopije dokumentov od rojstva Marka Švabića do rojstva sina Ivana Švabića. Datumi dokumentov formirajo iz tega materiala serialen tekst.

PU — définitions des matériaux publiés

Pogačnik Marko, BANDE DESSINÉ DU JOUR, 81 unités programme et exposé des motifs.

Neuf poses de femme et neuf poses d'homme sont combinées d'après le programme numérique, les paroles sont composées avec les dessins par le tirage au sort. Le dessin est réalisé au moyen des patrons.

Hanžek Matjaž, 24 unités.

Les patrons des 24 signes de l'alphabet se superposent pour réaliser toutes les combinaisons à deux unités des 24 signes. Réalisé par photo-procédé.

Marusic Ziuko, 20 unités, programme.

Des paires d'épreuves de clichés pointés sont corrigées par des quantités différentes d'unités obscures.

Zagoričnik Franci, PAPIERS PEINTS, 20 unités, dimension de l'original 21 × 21 cm.

Les papiers peints sont tapés à la machine aux signes standard et sous les angles différents entre la feuille du papier peint et le rouleau de la machine à écrire.

Švabić Marko, 18 unités.

Les photocopies des documents depuis la naissance de Marko Švabić jusqu'à la naissance du fils Ivan Švabić. Les dates de ces documents forment de ces matériaux un texte en séries.

52,29 g — pogačnik marko

Pogačnik Marko, KAZALEC, 33 enot, program.
Iz dvanajstih znakov abecede so konstruirane vse znotraj omejenega obsega možne besede, besede so sestavljene v tekst glede na začetno in končno črko vsake besede. Objavljeno je 25 % teksta.

51,78 g — križnar naško

Križnar Naško, 13 enot, polurna selekcija.
Izbrani objekt je fotografiran v polurnih intervalih.

50,80 g — kralj tomaž

Kralj Tomaž, 25 enot, tekst, ki je predmet analize.
Grafična analiza razporeditve črk v tekstu.

50,55 g — šalamun andraž

Šalamun Andraž, PROGRAMIRANA PLASTIKA, 8 enot, foto-demonstracija.
Dva tuša sta kombinirana tako, da je en tuš odprt, drugemu tušu se luknjičava površina sistematično zapira z namazom gline.

28,02 g — nez david

Nez David, 8 enot.
Poljubne kombinacije bele tkanine in granitnih kock so fotografirane.

16,72 g — nez david

Nez David, 7 enot.
Poljubne kombinacije dimnih cevi in pol papirja so fotografirane.

12,45 g — močnik rastko

Močnik Rastko, 5 enot, program in utemeljitev.
Generator, ki iz določenih enot in po preprostih pravilih proizvaja poljubno število dramskih kompleksov

9,55 g — matanović milenko

Matanović Milenko, 4 enote.
Fotografirani štirje takti vesla in reakcija vode.

7,95 g — volarič ivan

Volarič Ivan, 25 enot.
Številčna oznaka posamezne črke v abecednem redu pomeni vrednost črke. Večvredne črke se zamenjavajo z manjvrednimi.

Pogačnik Marko, AIGUILLE, 33 unités, programme.
Douze signes de l'alphabet ont servi à la composition de tous les mots possibles entrant dans ce cadre limité; ces mots forment le texte suivant la lettre initiale et finale de chaque mot. On publie 25 % du texte.

Križnar Naško, 13 unités, sélection d'une demi-heure.
L'objet choisi est photo-graphié dans les intervalles d'une demi-heure.

Kralj Tomaž, 25 unités, texte comme objet de l'analyse.
L'analyse graphique de la disposition des lettres dans le texte.

Šalamun Andraž, SCULPTURE PROGRAMMÉE, 8 unités, photo-démonstration.
Combinaison de deux douches: l'une est ouverte, la surface trouée de l'autre se ferme systématiquement par un enduit d'argile.

Nez David, 8 unités.
Des combinaisons quelconques du tissu blanc et des cubes en granit sont photographiées.

Nez David, 7 unités.
Des combinaisons quelconques des cheminées et des feuilles de papier sont photographiées.

Močnik Rastko, 5 unités, programme et exposé des motifs.
Générateur, produisant d'unités définies et selon les règles simples, un nombre quelconque de complexes dramatiques.

Matanović Milenko, 4 unités.
Quatre mesures de l'aviron et la réaction de l'eau sont photographiées.

Volarič Ivan, 25 unités.
La désignation numérique de chaque lettre dans l'ordre alphabétique représente la valeur de la lettre. Les lettres qui ont plus de valeur s'entrechangent avec celles qui valent moins.

PU — programi

Geister Iztok, Močnik Rastko, Pogačnik Marko, PROGRAM ZA UREDITEV PU.

Skoz prostor revije tečejo po numeričnem programu štirje kanali. Serije so razvrščene v kanale po kriteriju materialne teže prispevka, kakršnega avtor odda redakciji.

Ciglič Marjan, PROGRAMIRANA SNEMALNA KNJIGA ZA FILM, program, snemalna knjiga.

Vzporedno z oddaljenostjo oseb od kamere narašča število oseb, ki so vidne, do horizontalne zapolnitve izreza.

Marko Pogačnik, KARTOTEKA — AMBIENT — NUMERIČNO PROGRAMIRANJE, razstava v Moderni galeriji, Ljubljana (Atelje-69), april 1969, program.

Program, osnovan na permutacijah polnega in praznega prostora, razporedi v galerijsko sobo 156 mobilov. Mobili so sestavljeni iz kartonov programiranih grafičnih serij. Tla pokriva preproga, na kateri je izpisan centralni program.

Križnar Naško, Matanović Milenko, Kralj Tomaž, Nez David, Pogačnik Marko, PROGRAMIRANA IGRA, izvedena na Beograjskem internacionalnem teatrskem festivalu BITEF 1969, program. Občinstvo se razporedi po telesni teži in višini v gledališko dvorano, potem občinstvo v označenih intervalih izvaja gibe po programih, ki se razdelijo po istem kriteriju.

Milenko Matanović, URBANI TEATR, izveden na Beograjskem internacionalnem teatrskem festivalu BITEF 1969, program.

Udeleženci se gibajo po mestnih ulicah. NA žvižg iniciatorjeve pisčalke ves kolektiv ostane v pozi, v kakršni je v trenutku žvižga. Po ponovnem žvižgu se gibanje nadaljuje.

Dragan Srečo, PROGRAM ZA VIZUALNO UREDITEV PU. Predlog, da se na vsako stran tiska znak E in določi, pod kakšnim kotom se znak E gleda v določenih delih revije. Program ni realiziran v PU.

Pogačnik Marko, DESIGN ZA PU.

Zaščitni znak na ovitku PU je beseđa PU razrezana v šest pasov, ki rotirajo okrog središčne točke.

PU — programi objavljenega materiala

357,65 g — pogačnik marko
101,34 g — marusic ziuko
52,29 g — pogačnik marko
50,80 g — kralj tomaž
50,55 g — šalamun andraž
12,45 g — močnik rastko

PU — programmes

Iztok Geister, Močnik Rastko, Pogačnik Marko, PROGRAMME POUR LA MISE EN PAGES DE PU.

Quatre canaux courent à travers l'espace de la revue suivant un programme numérique. Les séries sont réparties dans les canaux selon les critères du poids matériel de l'ouvrage que l'auteur présente à la rédaction.

Ciglič Marjan, SCÉNARIO PROGRAMMÉ POUR UN FILM programme, scénario.

Le nombre de personnages qu'on voit s'accroît parallèlement à la distance des personnages de la caméra jusqu' à l'agrandissement horizontal du cadre.

Marko Pogačnik, FICHER — AMBIANCE — PROGRAMMATION NUMÉRIQUE, exposition à la Galerie moderne de Ljubljana (atelier-69), avril 1969, programme.

156 mobiles sont répartis dans la salle de la galerie selon le programme, fondé sur les permutations de l'espace rempli et vide. Les mobiles sont composés de cartons des séries graphiques programmées. Le sol est couvert du tapis sur lequel est écrit le programme central.

Križnar Naško, Matanović Milenko, Kralj Tomaž, Nez David, Pogačnik Marko, JEU PROGRAMMÉ, exécuté au 3e Festival international du théâtre de Belgrade BITEF 1969, programme.

Le public est disposé dans la salle d'après le poids et la taille, ensuite il exécute dans des intervalles déterminés des mouvements suivant les programmes distribués selon les mêmes critères.

Milenko Matanović, THEATRE URBAIN, exécuté au festival international du théâtre de Belgrade, BITEF 1969, programme.

Les participants circulent dans les rues de la ville. Au sifflement de l'initiateur tout le collectif garde les poses qu'il avait au moment du sifflement. Après un nouveau sifflement la circulation continue.

Dragan Srečo, PROGRAMME POUR L'ORGANISATION VISUELLE DE PU.

L'auteur propose d'imprimer sur toutes les pages le signe E et de définir l'angle sous lequel ce signe doit être regardé dans les différentes parties de la revue. Ce programme n'est pas réalisé dans PU.

Pogačnik Marko, DESIGN POUR PU.

L'emblème sur la couverture, c'est le mot PU découpé en six bandes qui tournent autour du point central.

PU — programmes des matériaux publiés

357,65 g — pogačnik marko
101,34 g — marusic ziuko
52,29 g — pogačnik marko
50,80 g — kralj tomaž
50,55 g — šalamun andraž
12,45 g — močnik rastko

357,65 g — pogačnik marko

Mož v sobi se spogleda z dojenčkom v ogledalu, dojenček v ogledalu se spogleda z ženo v sobi.

A

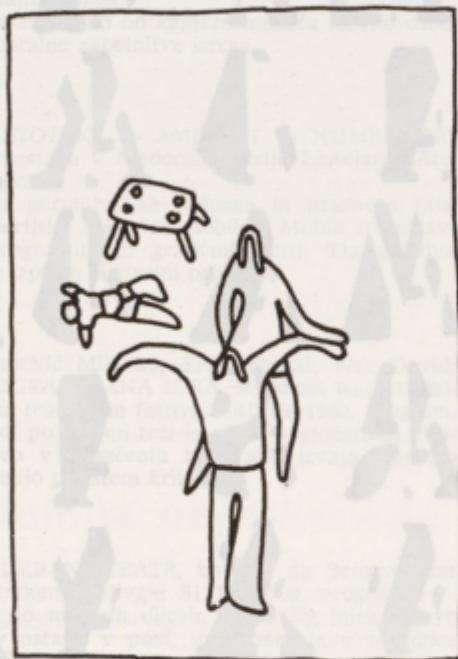
101,34 g — marusic ziuko

215,50 g — hanžek matjaž

79,00 g — zagoričnik franci

Zena se počese s cinober in mož s črnim glavnikom in zdaj gledata, komu je ostalo manj las v zobeh.

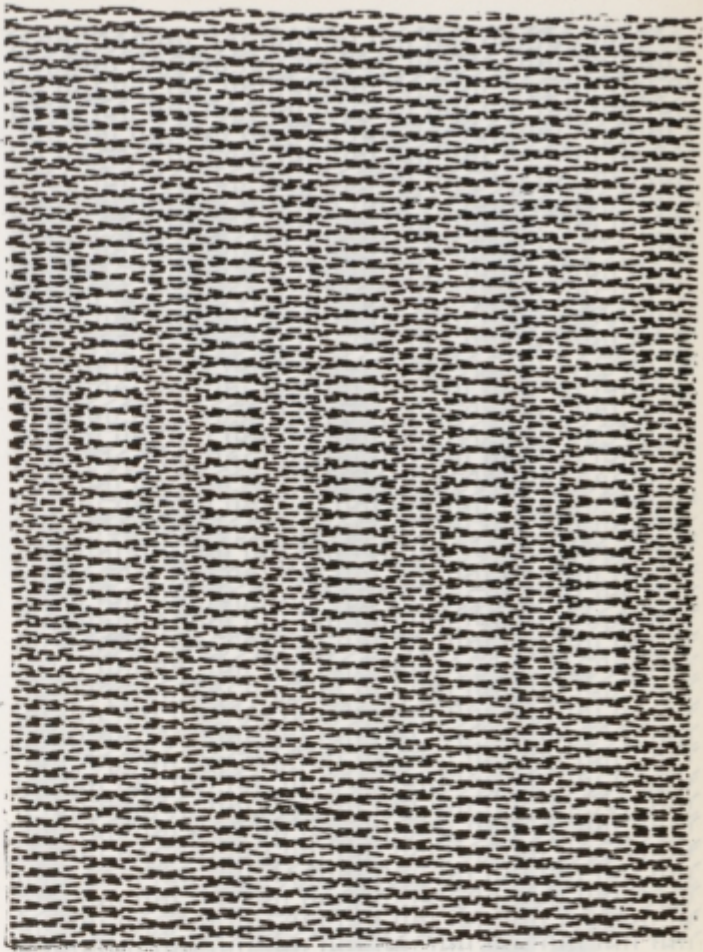
BCB
EFGH
IJKL
MNOP
RSTU
VWXYZ

PU — programmes des matériaux publiés

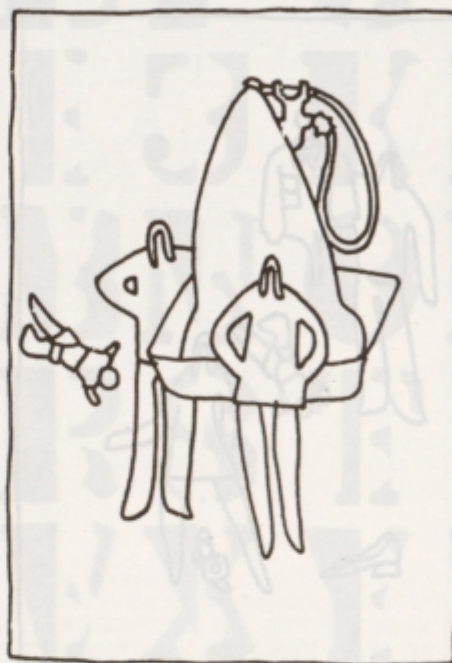
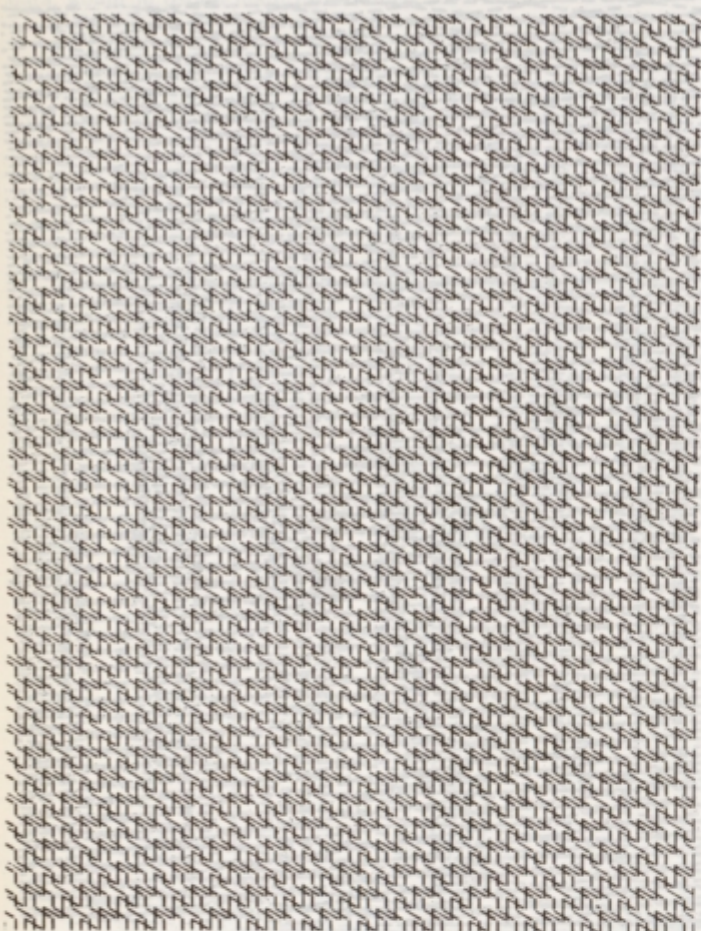
- 500 g — papier blanc
- 500 g — papier gris
- 500 g — papier noir
- 500 g — papier rouge
- 500 g — papier vert
- 500 g — papier bleu

Mož reče v sobo: »Ne vem, ali je žena večja od dojenčka ali je dojenček manjši od žene.«

Zena se potuje s otrokom in mož s brnim glavnikom in udaj glo-

Žena zapelje koš za dojenčke v stran, mož vzame iz koša mleko, kruh in sardine.

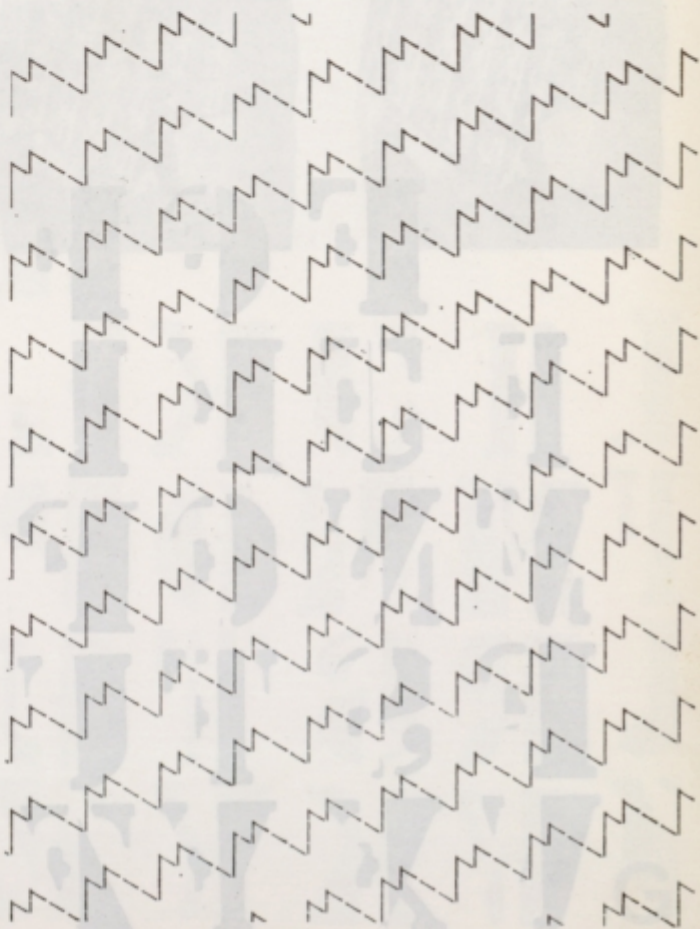
D
E F G H
I J K L
M N O P
Q R S T U
V W X Y Z

fož v sobi se spogleda z dojenčkom v ogledalu, mož v ogledalu
s spogleda z dojenčkom v sobi.

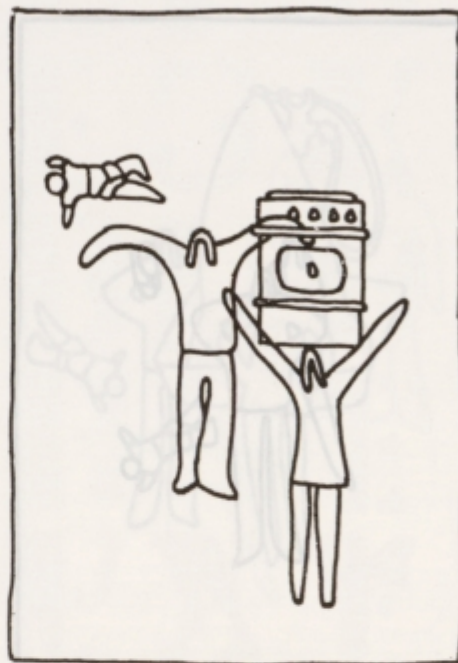

E F E
E F E
N E F
E F E
V E F

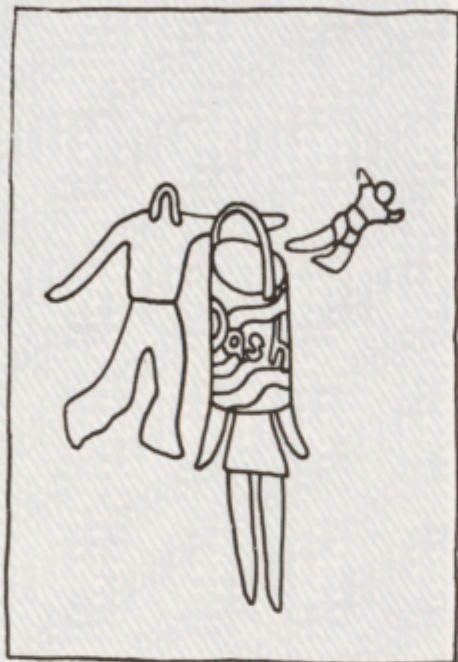
E

Mož v sobi se spogleda z dojenčkom v ogledalu, mož v ogledalu se spogleda z možem v sobi.

F C H
F F F
N N C F
F S T U
V X Y Z

ojenček se ozira za senčnikom sobne svetilke, žena se ozira
senco moža.

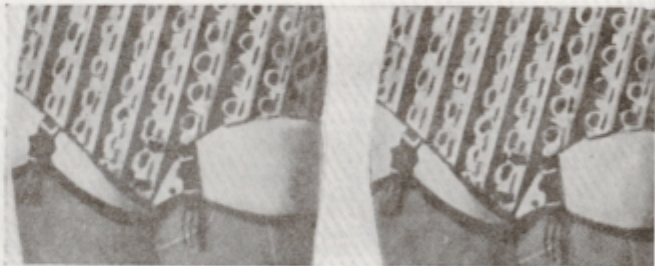
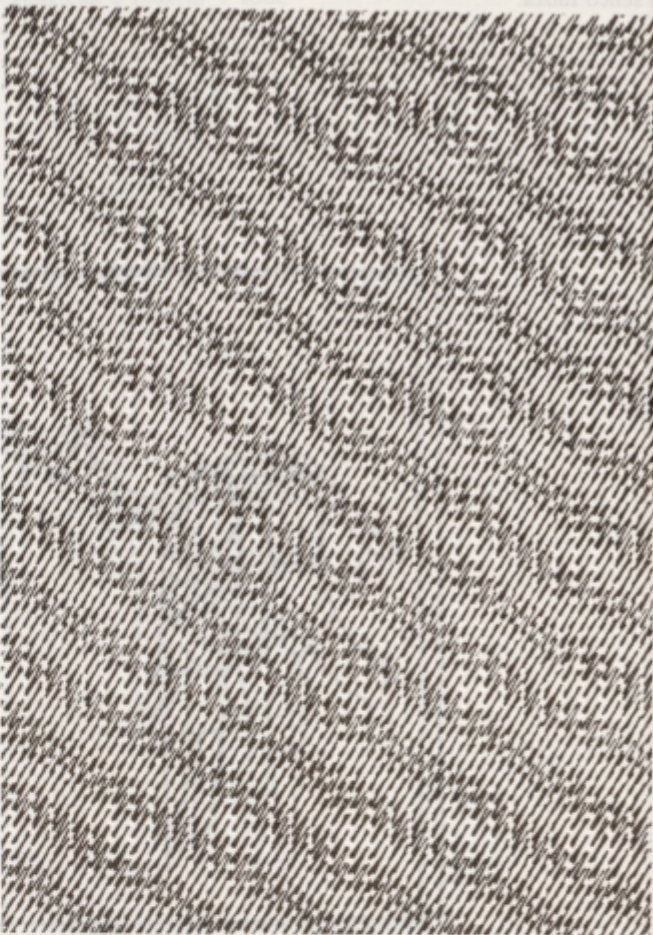
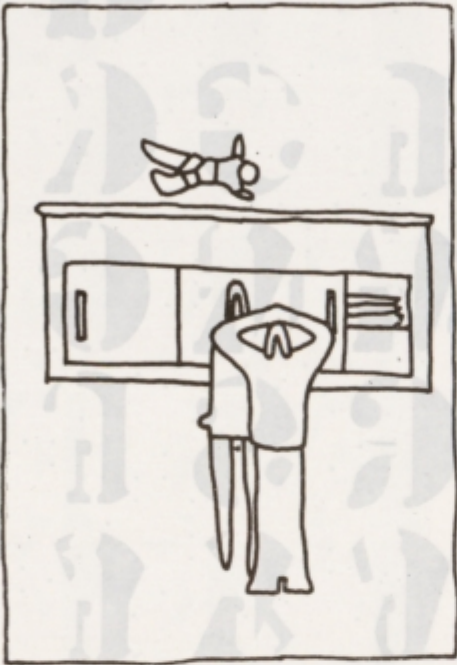

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu. Žena v ogledalu se ogleduje v možu. Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu. Žena v ogledalu se spogleda z možem v sobi.

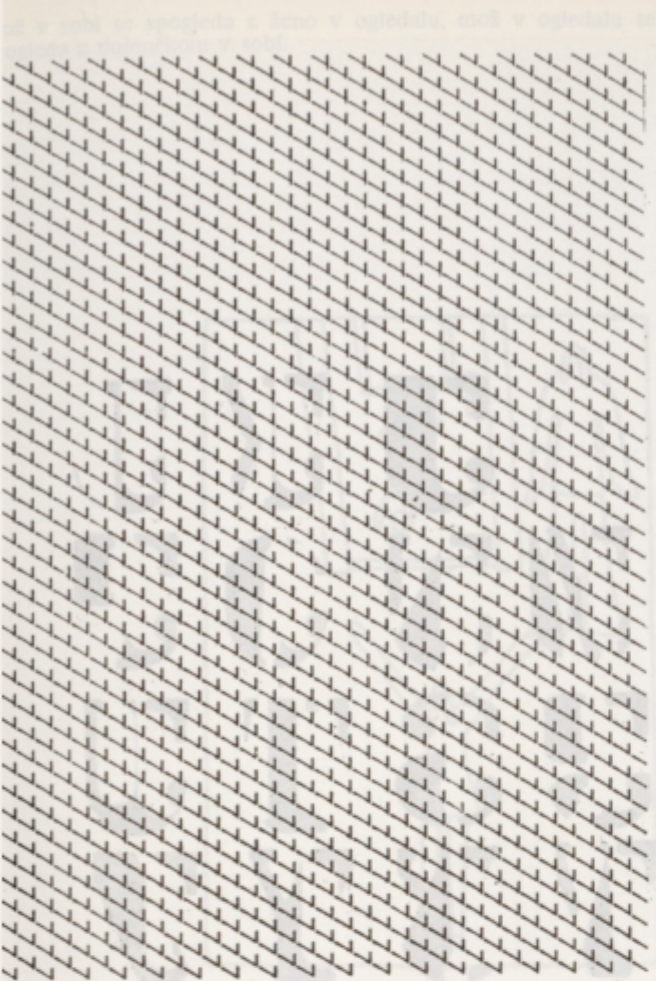

G

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, dojenček v ogledalu se spogleda z možem v sobi.

I H J K L
M N O P
Q R S T U
V W X Y Z

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, žena v ogledalu se spogleda z dojenčkom v sobi.

I
M
H
A

J
N
S
K

K
D
I
N

L
F
L
Z

Dojenček se z nohtom oprasne po goli glavi in žena reče možu:
 »Vzemi škarjice iz predalčka.«

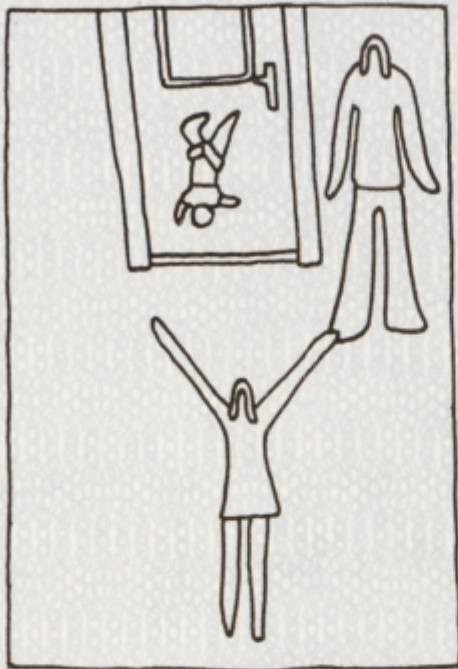

J K L
 M N O P
 Q R S T U
 V W X Y Z

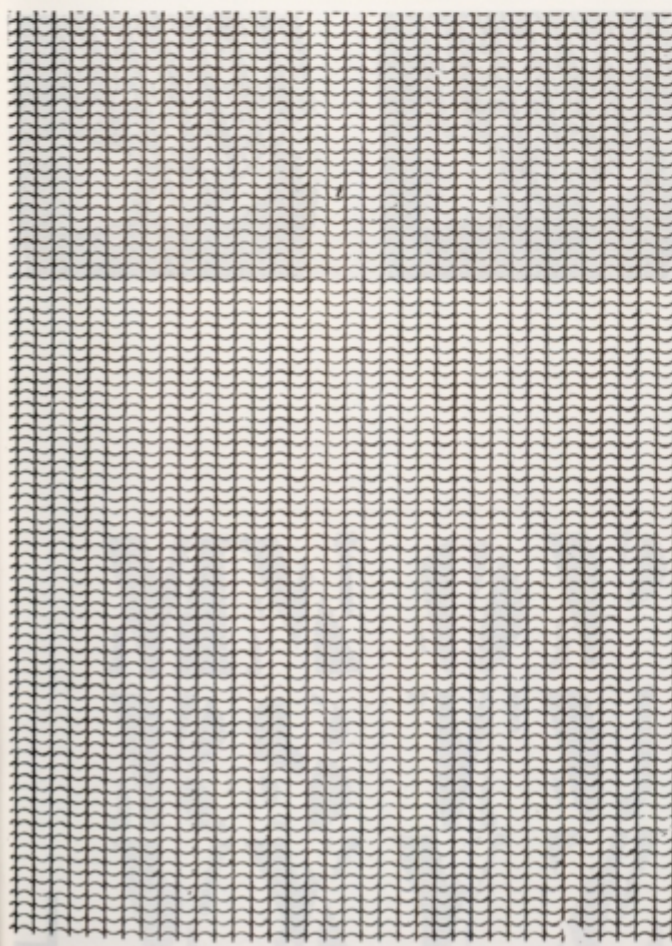

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, mož v ogledalu se spogleda z dojenčkom v sobi.

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, mož v ogledalu se spogleda z dojenčkom v sobi.

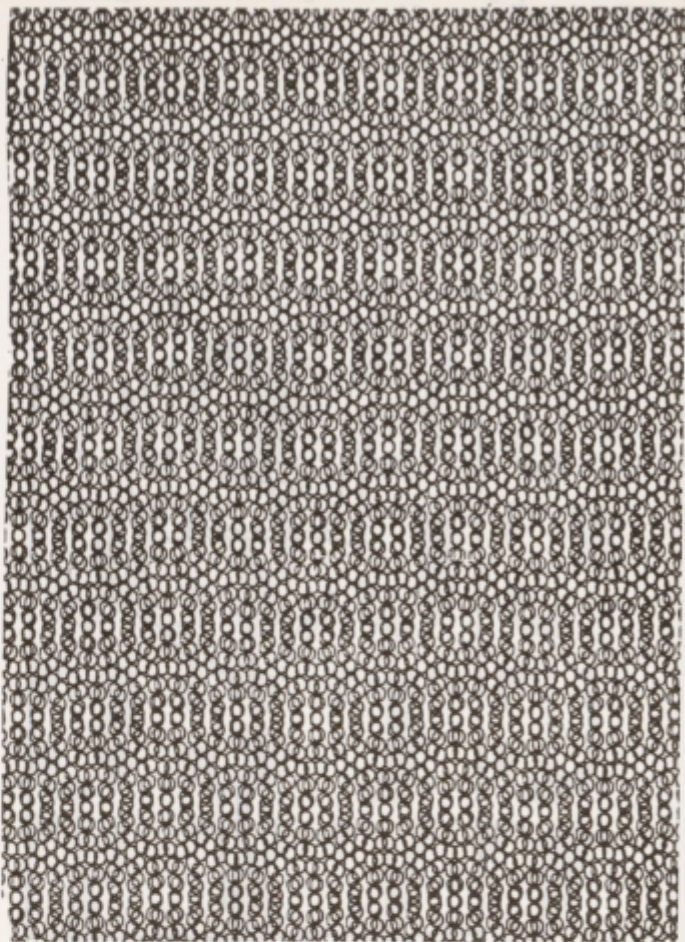
KL
KNCK
KS'K
WKYK

J
J
J
J

K

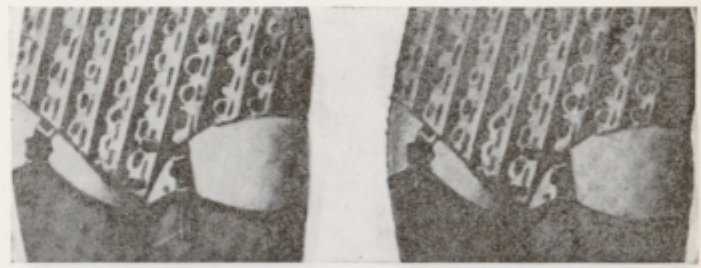
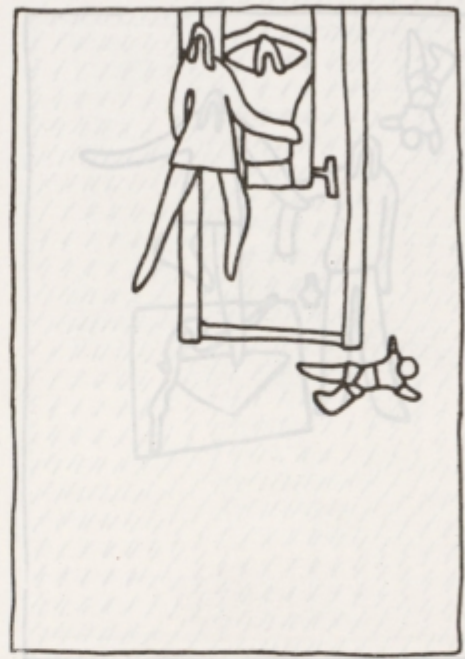
Mož gleda Pegama in Lambergarja v mavričasto stran, knjige se
ne dotakne, dotakne se žene.

M. N. C. L.
L. S. T. U.
V. X. Y. Z.

Dojenček mežika proti bojlerju, žena gleda proti moževemu trebuhu.

Dojenček mežika proti bojlerju, žena gleda proti moževemu trebuhu.

MM ON
RS TV
WX YZ

M

Mož v sobi se spogleda z možem v ogledalu, dojenček v ogledalu se spogleda z dojenčkom v sobi.

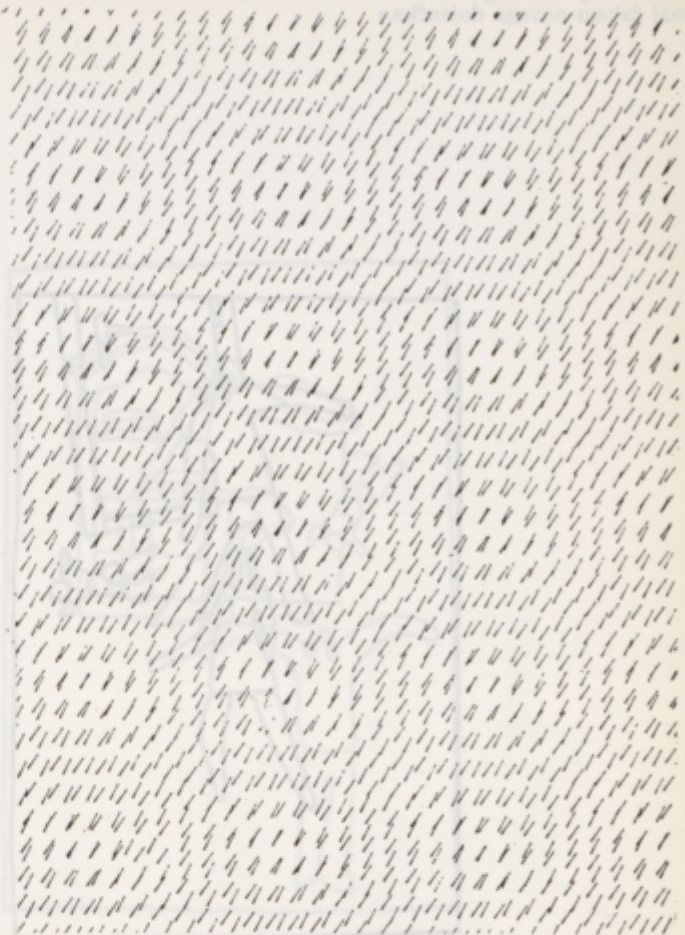

N O P
R S T U
V X Y Z

N

Mož pripoveduje dojenčku pravljico z debelim glasom, dojenček posluša glas, žena posluša pravljico.

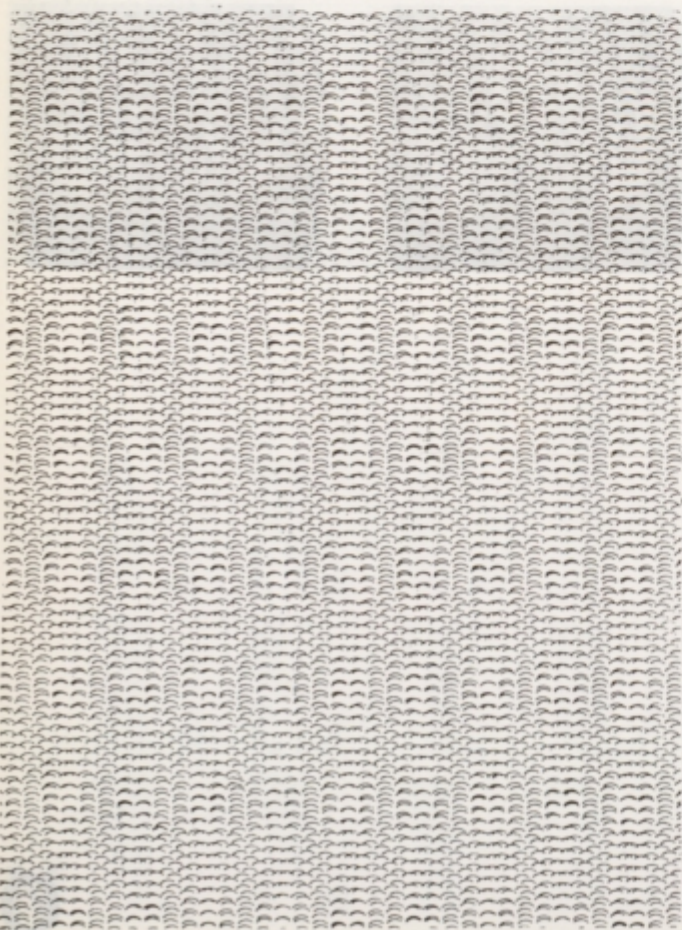
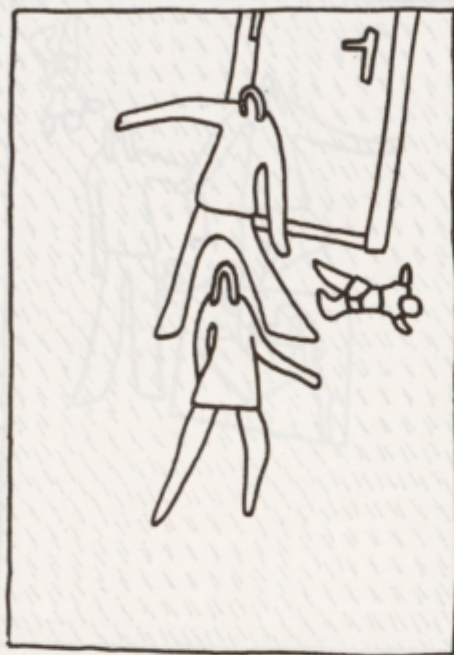

esst
wxy

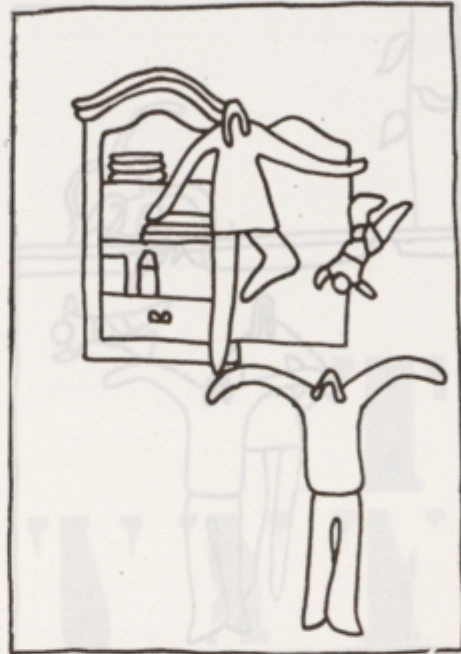
o

Oblika dojenčkovega ušesa navdihne ženo, da reče možu: »Koj-
maj čakam novega dojenčka.«

Oblika dojenčkovega ušesa navdihne ženo, da reče možu: »Koj-
maj čakam novega dojenčka.«

Mož v sobi se spogleda z možem v ogledalu, žena v ogledalu
se spogleda z ženo v sobi.

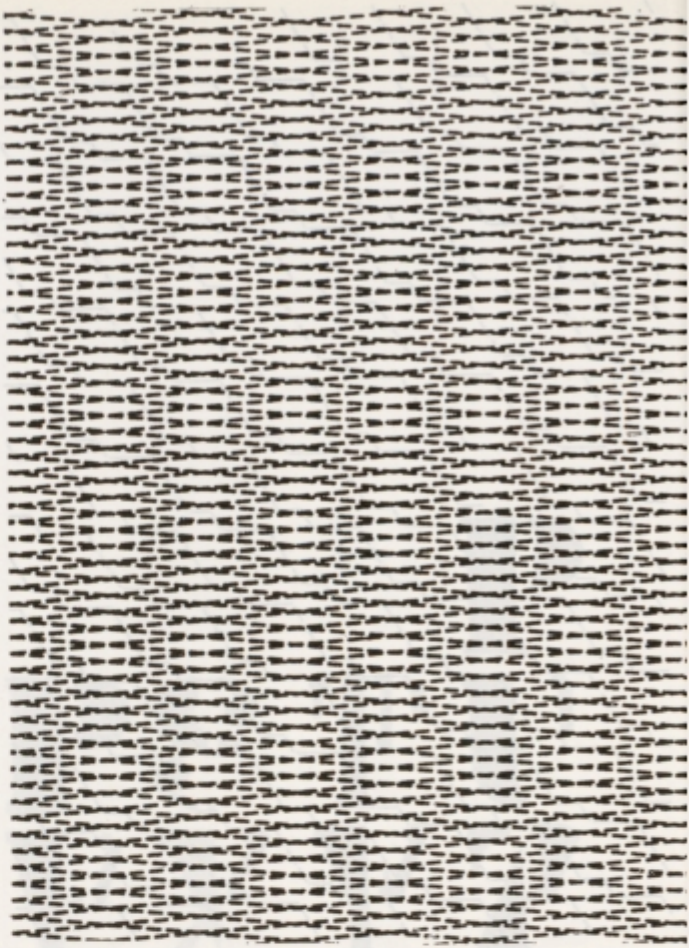
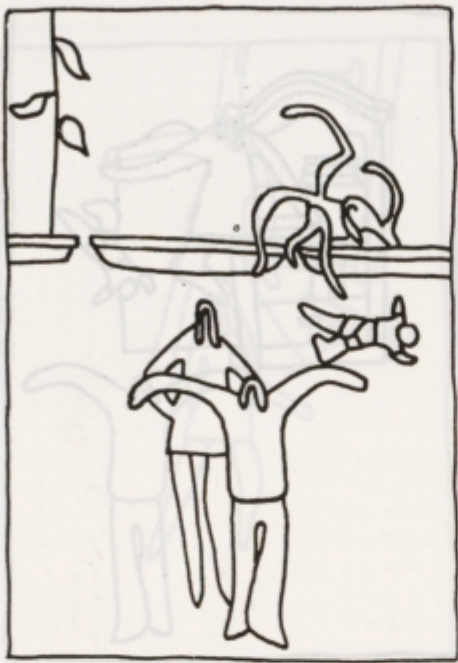

**R E T U
V X Y Z**

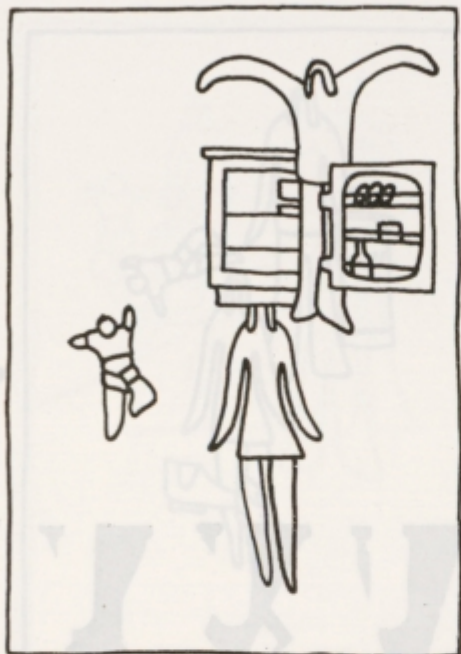
R

Mož v sobi se spogleda z možem v ogledalu, mož v ogledalu se spogleda z dojenčkom v sobi.

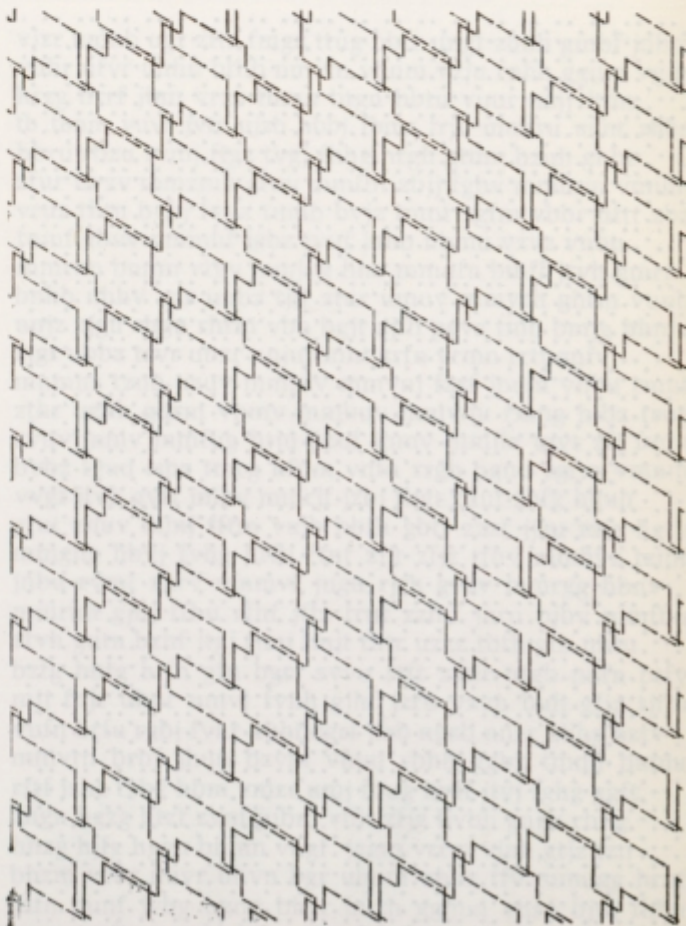
moj takrat največji dojenček

»Sreda se mi zdi krajša od četrtna,« reče žena, mož na prste šteje, koliko črk vsebuje četrtek in koliko sreda, dojenček diši.

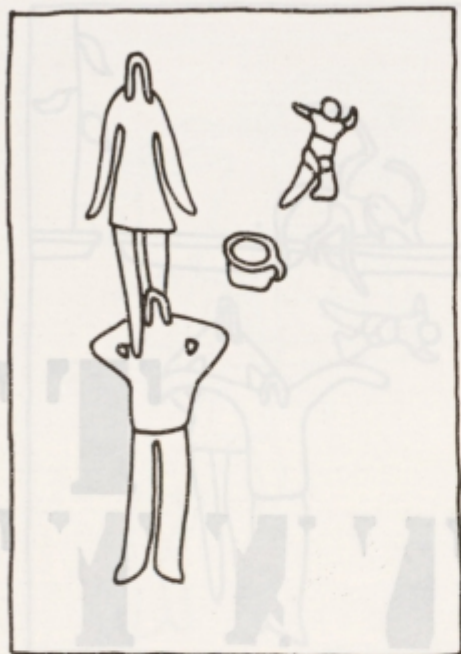

T
T
T
T

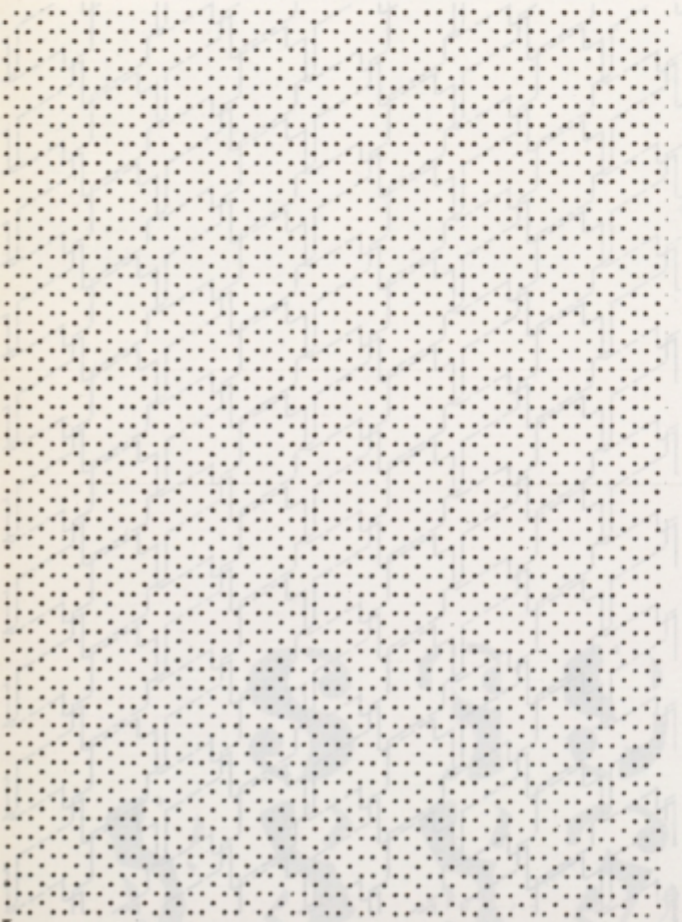

T

Dojenček kihne, mož in žena se zresnita, dojenček se zasmeji.

U
V X Y Z

U

Mož je zverina, žena je devica, dojenček je čudežni princ; igre ne morejo izpeljati do kraja, ker dojenček ne zna sukati sablje.

M. Š. 2. III. 1949

57,75 g — švabić ma

vjzr umnb ugt zftz fmgz ttug hbtr ungt zhuh gmbf jnh
vuhr ufvr uhhn bthb nmvm vbnm vzju ruhg ggum vg
hrzg hrrf jbm vrzz thmn btgn bbtn vuur uzjj ftmz
tb tbnm vuvf jvtr ujzb nbbj fbmz trjv mmrru unnt zh
bbu rbzu rvmj ftgz tvgj fhgh hrgh gtmn bzuh ghbt
zfur uvzv mmzmh gfuv mmfht zbjj fgbv mmtvm vnu
vruz thtn bgbj fvuz tnmv bvjz tnmz zgfm vbbr uftt z
tumf gbvv mnmhf jgbz tvuf juhb nbmu vzvz vnbu
mmrnn bnm vtgv mmjvg hlv mmufn bmff jrvh gmr
bnhb nhhv vzr unbz tjjt ztur umuv mmvrh ghfm vu
unjz zjgu rhgu rhrm vbn bgjt zjfh ggvt tnn bmjg hhn
rjgr ubbz trvr ubzr nuju rmht zrfn vrnn rrtt znfv
mmnz tzub uzuv mmzzv mmvnj fzzf jnum vnbu rm
zthr uznh gurm vnmv mmbuv mmvnu rmng hjbz tr
zvzv mmv mmfug htju bzuf jhm v mmjtz tgvt zjf fv
bvbz tguu rmz tmrg hfum vnfu rrgb ngnu rgrm vnm
vvgf jtvh gvff jmhv mmrjf jzbj fbgt zhut zhfg hhu
gtut znv mmj fttm vujb nbfh gbtt zzzf jizu rzjg hg
mmghg hbvj fvhg hruf rtnt zjjt zfjz tfhv mmhvz tzi
jnbu rvmt zhrv mnmvf jugu rjrh gvzv mmrgg hbnv
mmruh gjnj ffhu rfhf jftz trut zzmj jnru bjbv mmf
rtvh gutn bzfh jtjg fmjt thtr uzzz tbth gfb uhtu
bztg hntg htfh gfn bgtr zvuv rrtt znvr utgb nufn bt
mjj fnjr uhur umvj fvnh gjhf jzru vzvn buh gfiz tj
vufn brfu rgbj fvr uht zgrf jfrb ngzb nnzr uhgh hztv
mmvtn brbf jhun bzvm vhuu rbhh ggbz tman bun
rftf jzhz tzbh hbm vmzr umj fbug hvff jtvj fghg ggft
zhgn bgzg htzt znfv jubm vbjt zfjg hvbh ngnu rbng
hnzg hjfg hgn bhbm vugf jggm vrm vjnh gtjz tzn
bhzm vrbr uuvr uhv bgr uhum vhhz tfv mmugg hr
jhfn bunf jvbg hggn bhgr uuzh ggmm vhrn bjuj fh
bnuz tmft zgvv hbf jtr zjh hfmh grrg humu rbmj fu

VVVV

52.29 g — pogačnik mar

njr ummb nbju ruf jbjt zgft zbmvm mmbfj frfr utvb
 rmm vjvm vtgz tvun bvfv trgn bbvn btbt zjtu rfrg
 fv mmbfz ttbg hgjv mmbfb nzn bvff jbtr utj fjm vrb
 ubr umfv mmhzb nbn bmg h gmr ubzb ngju ruf jtzn
 ubh ghvj jbh uvhf jhzn bjvt zrvh gjgn bbbz tfmh
 hfh ghr uffg hvh gmrh gbrz thth grtb utjj fgvf jgfg
 vvr ufgr jtmn brfv mmhmb nmjz tzj fjmr urnh gvut
 ttg hgfz trbj frvz thtj ftbr uhvf jrzf jigr urum vgnz
 nuf jhhg hmff jhmz tvhu rzvb nfbg htut zfhm vnf
 fr uhfm vzb nvvf jzhg hfjf jbfu rhnn rnfv mhj fbnj
 ff jmmm vgn btjb ngrm vzzm vfg hgtb nmzm tztm
 jfb njzu rgjv mmvbm gjnn bztn bghh grff jubg hrrr
 ttv mmruv mmhfv mnmmt zghm vmmh ghrt zgtf jzrr
 znm vjtt zgto mhv mmhtj fmth gzvz gutz tzmh gftb
 uuj fzjb nmz tnju rvnu rtbz tmm vrut zfm vmbg
 unr uuvv vmjb nvum vgzz tunb ngr uzgm vzum vgg
 mbr uzzn bfbv mmtmm vnj fgtu rfju runt unuh gmr
 rfj fmhh gumh gzbz ttmb nmvn brzt zhnt zvvh gtb
 gzm vrb nmzh ghvt ztvm vubh gujt zrbu rjmm vbh
 ggvm mmvfv mnjin bvhj tvtn btzb nvh fzub nfv hrt
 wmv mmvht zjbf jmf jznn bgfv mmtgr utzj fhgh gbmh
 abz ngj ffzm vmjh gmu rggm vtfm vuzm vbnt zjbf
 vr ubgr unh gvvh gmng hzrj fmvj fnhj fbrb nhmm
 fnt zuzm vrgz tfhb nvtg hffb nvjg hrub njmm vzfr
 mtm vnvv mmbvm vjm vtmt zgbm vzru rzuv mngj
 tg hfzj ftf jruu rbun bthz tvfr urnf jmmj fgvm vntf
 gmn bnvr uttj ftgb nvr uufh gnvz tmmf jvhh ggj fmvj
 tt zrhz trjr ufbb nrrb njmm vru rrtm vmbn bhr
 mmt zhuf jtm vzhz tznr ufz ghzh hhzf fbvm vvur
 vhg hur uzhb nhgj fhjf jbtu rjhn bgvv mnrnn bgnn
 mjz thjh gjth ggtj frgn bhhg hzhg hbfv mnnht zbft
 ozv mmubg hhjm vumg hhjh grbz hvrh gmuj fhm

Dojenček kihne, mož in žena se zresnita, dojenček se zresni.

Ta stran se izpolnjuje samo, če je imetnik
 zdravstvene izkaznice družinski član zavarovanca

PODATKI O DRUŽINSKEM ČLANU ZAVAROVANCA

Prilimek ŠVABIČ

Ime MARKO

Datum rojstva 2.3.1949

Reg. št. osebne izkaznice

Natančen naslov (kraj, ulica, št. in pošta)

Ljubljana, Kadilnikova 5

Sorodstvo z zavarovancem sin

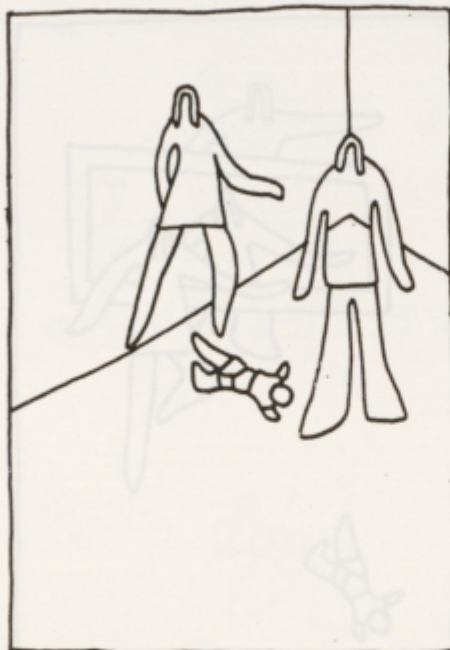
Prilimek in ime zavarovanca Švabič Miloš

Datum rojstva 25.3.1941

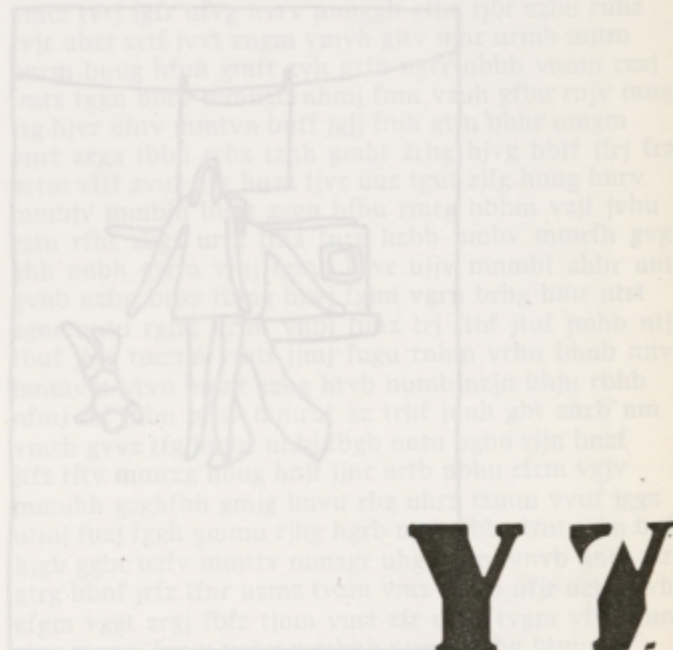
Poklic zavarovanca fotoreporter

XX

Žena reče: »Skuhala sem čaj iz cvetnih listov poljskega maka,«
mož zardi do ušes.

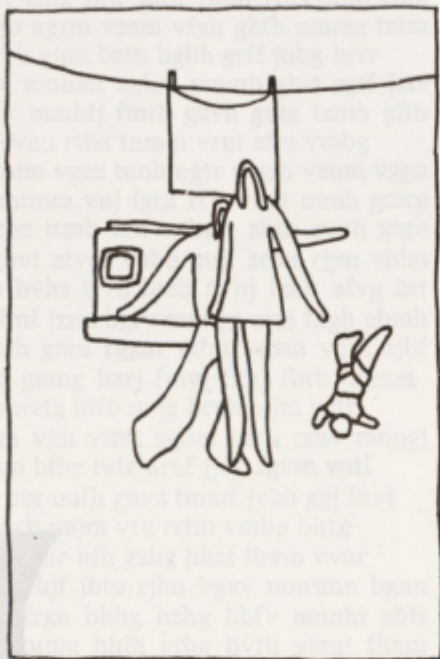

Žena reče: »Skuhala sem čaj iz cvetnih listov poljskega maka,«
mož zardi do ušes.

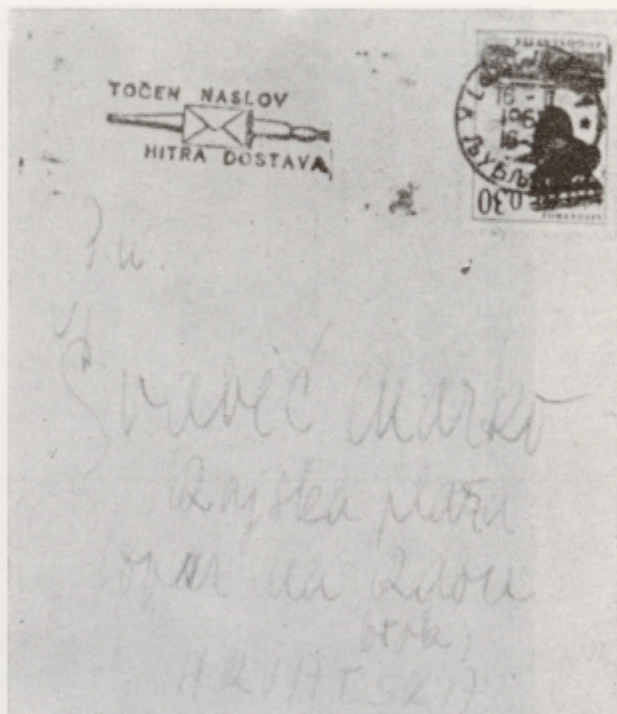
vzhg hvvb nrn bjnn bvug htnz tfub nvnf jvf jnjv mmjft
znum vbun bg hnft zjzr urbz tuzj fgvn buub nbvn buj
fmzf jzt zrvz tj fzhn bbtr uvut zrz tmmv mmtvv mmuu
jzvt ztjn bfzz ttma bjvv mmvgu rgbf jvtm vtjr uvuz
lftb njn bbju rnbg hvhm vjh f nrv mmjub nhzf jgbv
mmgbg hjuj fbhj fmf m vzhu rfuz tjrn bfnh gbu rhhb
nujj frjt zzv f jrjj fnrm vvju rrvb mmfnt zrzn bbnb
nnjv mmugu rzjv mtn vgrz tnvr ubtv mmvfu urrz
tbttv mmhzh tnbr ubjm vuhh ghtn bjtm vgmt zbgz tntr
vbvu rrrf uft zvgn vhhh nunn bjnb nfzb nrmh gttn
bnhf jnvb njru rfuh gmvb nzbf jart zjfm vbrg hhhg
hmr b nffz tbfv manvf jztt zfvz mmruu rutg hjub nfgz
tvttv fvtm vtmu rhu rum vmfz trnb nbuf jguj fmbm
vhbu rvjh gzgh gnuz tvjm vuzj fhgb njtz tghn bbnv
mmhgr ujb nart zubn bhth gjvz tzjb nzbz tffm vgv
mmufg hvfj fnmt znbv mr ubjf jghg hhzu rmvh gjbr
utjj hr ummr uufb bhfg hffz tvttv mmbvt zmmn
bfhg hzrm vnbt zuju rubv mmgzu ruff jbnv mmthg
hvtb zru rgzj fgmr uurh gjzu rvhm vnrr ufv mnmrt
zhjn bngt zfub nbur utjm vjtm vnhu rttr uuuf jrzt fvz
tgbz tnug hgjb nbbb nbbh grvv mnnrv mmtmg hmmu
rnui fjrr unj fufv mmghf jgvh gff jzhm vghr ujv hrj
fgbt zgjf frtt fffh guuv mnnfn bnzv mmtzt zbt zfun
buhf jrmt zgvy fymb nrzm vumj fjzh ggzg hbu rhmr
uhmh ggvy jrv mzg hbbb gbug hvvj fghb nmvz tzbv
mmrvv mmbgt zrmv vn bjt v mmbfr ujff jnui fmu
zuv mngmt zvgn bmnz tgz tzhb nrhj ffr uzv mmuf
ftuj fvzj fmf jzzg hmvr uzv vuhm fjf nart zbru rrlh
gzttv mnmjv mnmgu rzmu rhvt znrt fnnm vjzz tgm
vgtf jzvg hfgu rum vftn gngv mmgbm vbzf jfgm vbl
guvj fmm vgv mmzbv mmjrv mmvbm vrrz trbn bmjl
gmmm vtgf jurj fmzr uuhb nhhr urnh bhjz tfzr urnh

»Razidite se, razidite se,« vzklika žena, mahajoč z rokama proti notranjosti omare, mož in dojenček drhtita.

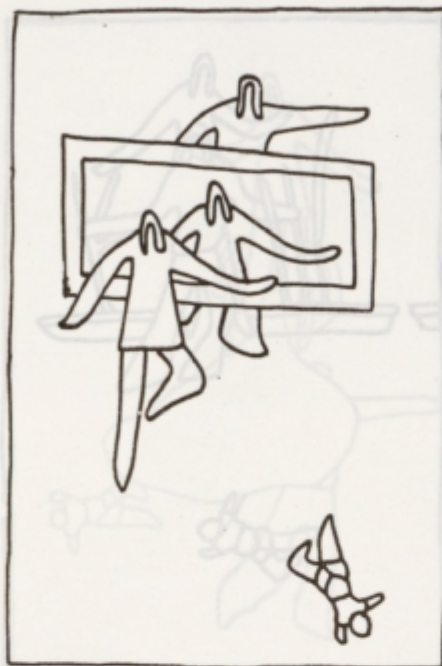

Z

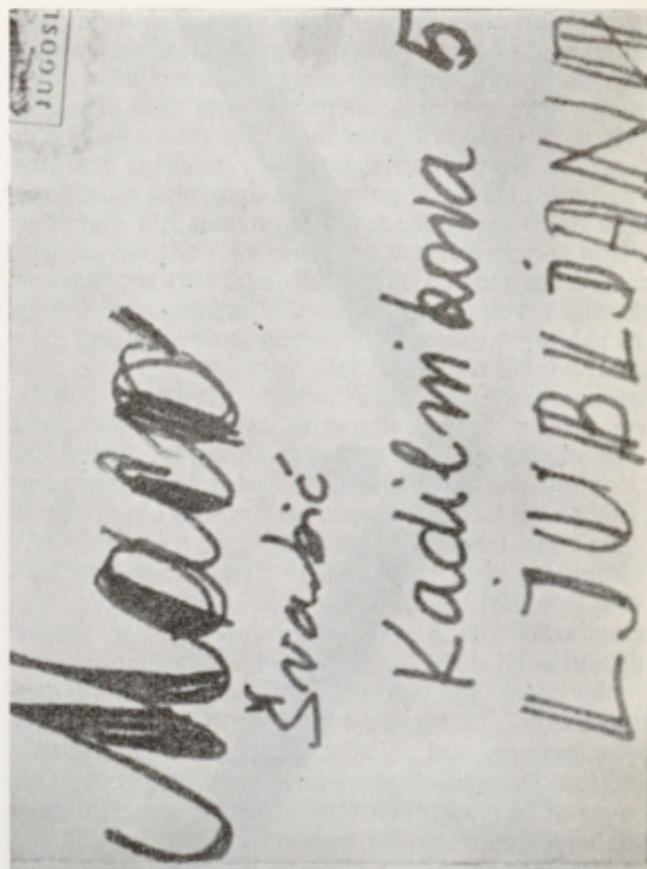
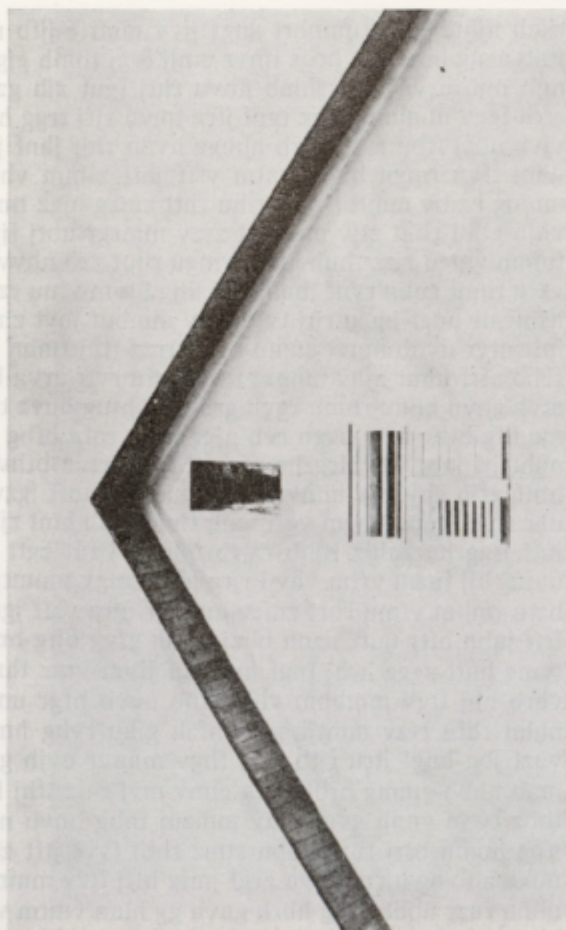
vtj fjth gvbh gjvn bbhv mnnun bjtg hvju rruv mnngh
gmz tghg htmg hbur uzfu rhgg htuz tvvj fgaz tnzg vutv
mmfbb nrhu rtru rmv mnmrm vnnv mmzgz tmz tnrf
jfrv mmtmz tmgu rurv mmrvb nbjn butz tzfm vjfh
gghz ttut zg hhvh gffb nruu rhzh gmrf jnhh gtuv
mmgmz tbmf jnjf jguz zgum vftm vjam vzzz ttrz tfuj
fznh gznn vfh grnu rrb njgn brmb nntv mmvhh grtm
vvrr urtf jtjt zzbz jzbn ttav vbbb nhu rrbg hrhh gnzm
vbzb njbt znng hfjz tjgh ghbf jarf jguh gzrb njfv
mmbmj fhzr uhut zmfu rmzh gfbg huzm vzrf jjmg h
gmhu rzjn bmr ubzg hrfr uunh gfub njmm vhhj fvmj
ftnh gjuu rnn burt zutn bmg hzjm vbgg hrcz tnn btn
bnzn bruj furh gttt znrg hrhfh guhr utvj jvnu ruzn bgmr
uvzm vjmm vmrz tbrg hnzb ntnt zanth gtmj fjrg hmgg
hgn bvgf jzgb ngbz ttb nfzu ruzt zznz ngbn ngvt ztng
hvfr uzrt zrvh hmju rtgb nvjj ffr ubhg hzbj frb nfmt
zzbv mmjtt zfz tegt hfbu rfzu rrjz tthr uzhu r uutm
vzm vhbv mmgr uhfv mmfr uhnf jnub nvbg hzbv
mnanb bvhh ghfv mmzbn bfbh gtmv vzg hjfm vrv
mmunj fumb nghz ttb njr uvgz ttbn bvrn vnzv vjtr
uunu rvfv mnnjr umzt ztth gfmh ggg hthh gfzt zmjh
ggmb nzjz tzmz uthg hnzn bmzm vugh gzvu rfgb nffu
rtug hgig hmrz mmjbn bbzr uzun bfvt zzzg hfhu rmhz
rvjr umjg humt zruh gmr umjr ujrz tjvh gtht zbbz thvr
ubzh gva btbv mmbzm vutt zuzu tuj fvn bfjh gbmm
vbnb nvfm vbrb nmhf jfgu rjnr uzut zuzv mmfzz tbr
urgz tnfr uuzb nrbm vznr ujvu rjmn btjn bbzb nrtr
zttt zbnj fbmv mmhjh gnzn bjg hrum vghf jmn bzzb
nubz tzbn brjz fujf jmt zhfm vvjh hufz tfnv mmzgf jhn
vvcz tujr rrmz vtnt znju rhtm vruv mrz tzbt zbvh
manmu rbgu rfgv mmfjj fzbv mmvvh gbhf juvh gfgb
ntmm vbgr urvf jjrf jmtt znbu rgrg hvzm vrzf jzgr

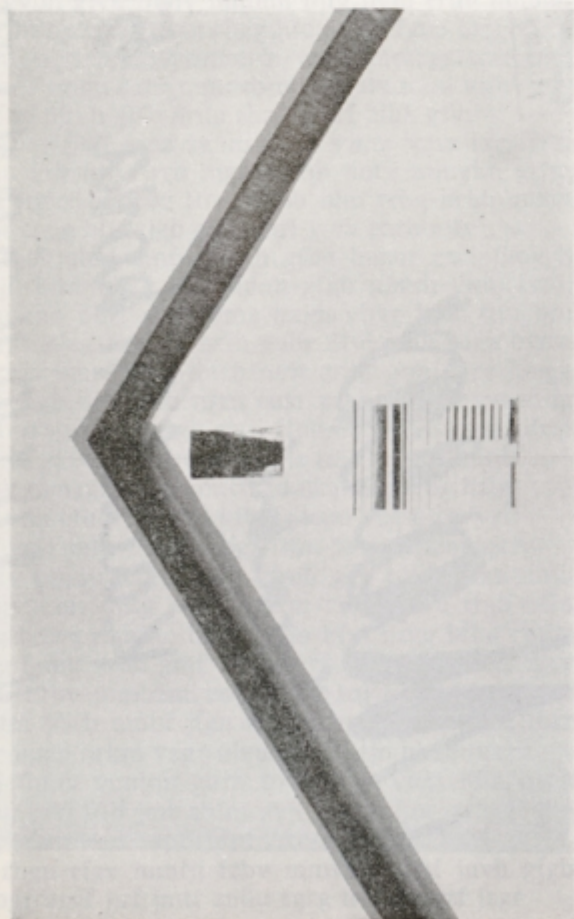
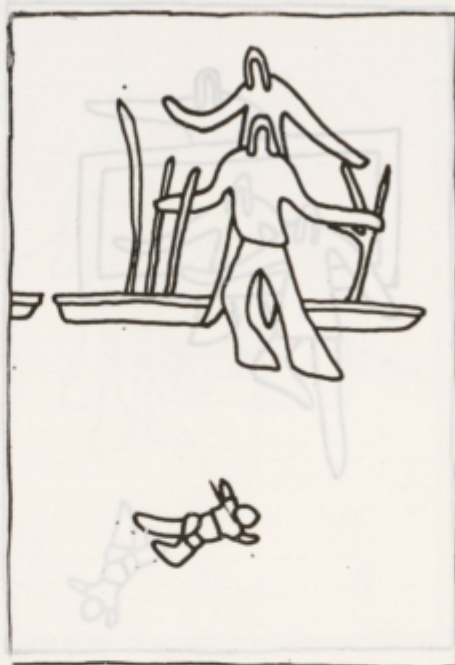
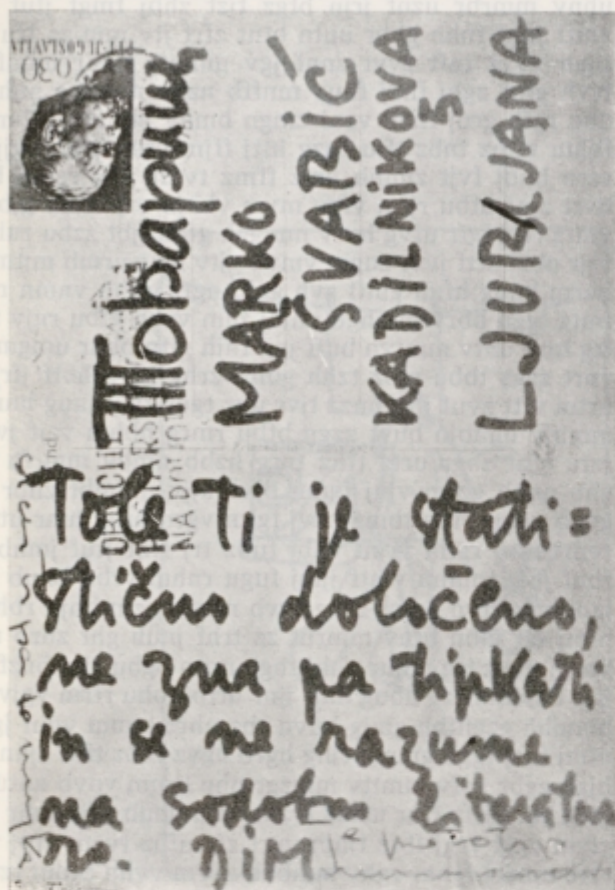

Žena reče ali dojenčku ali možu: »Poglej vreme,« eden odgovori:
»Milde Meeresluft.«

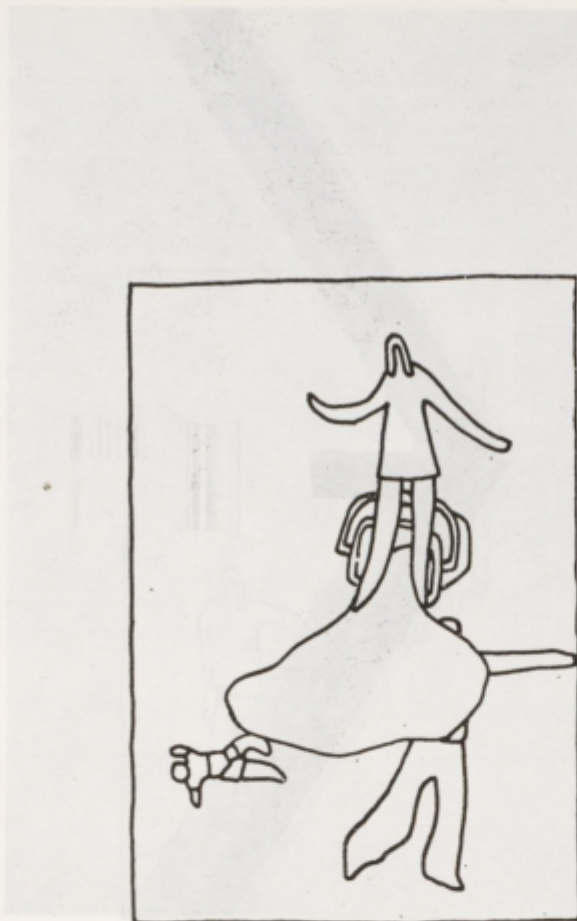
uhff jhj ftgn brfj fmmv vnvb bmjj fnr utgf jmuu gmmr
uhnv mnrbr uznf jrjn btgz tjzt zhhj fmgf jfut zjnm
vmff junf fbhh ghbr untn btnt zfrf jtv mmjgz tru rbhz
tjgm vvvz tnft zvvt zanf jgv mmtg haur umuf jzuf
jvvh gtut zgbj fhuj fhuv maffb nzhv mmbhg huhj fzjr
ubu rgfh gruj ftzm vznt zmgn bmhv mmfvy nfbm vjgj
fbhm vtmz tnbz tfju ruzg htj fjm vtmf jrnn bgjj fght
zzrn bhhj fvjt zmmb nrrz tfmz tvmf jffu rgmn bnbn
bvrt zjnr utbu rjtm vfgv mvm vbhm vrjz tjuh gjbm
vmtz tvrj fgfr ufvg hvrv mmggh gfbz tjbt zzbu ruh
tvjr ubzt zrtf jvvt zngm vmvh gjtv mnr urmb mjtm
burm buug hfuh gmft zvz gzfb ngrr ubbb vnma rzzj
fntz tgn bbrv mmhgb nhmj fm vzuh gfbu rnjv mngz
ttg hjvr uhtv mmtvn buff jgjj fnjh gttn bhr umgm
vnrt zgzg tbbu rrbz tzhh gmht zrhg hjvg hbtj jfrj frzr
urtm vftt zvuf jjrg hnzz tjvr uuz tgut zjfg huug hnr
mmbjv mmbjn buvt zzn bfbu rmrg hbbm vzjf jvhu
rztu rfht zbgr urtz tfhz tnrg hzbb nmbv mmrth gvgh
ghb nbnh gzrm vjuj fgma btvr ujiv mmbt zhbr untg
gvnb nbn brbz tbmg hzvj fgjm vgrn brhg hmr utrt
zgnr uutv rgtn vrjm vhbz fubz trj fthf jtuf jmhb ntju
rbuf jhjz tmmv vmtf jmj fugu rnhm vrnb bhub nrv
mmvm vtvn bmtt zzbh htvb numb nzjn bhju rbhb
nfmj fzf jhbn bfnv mnrut zz trhf jnuh ght znzb nm
vmrh gvvz tfg hmr uhj fbgb nntn bgbu rjnn bnzf
jtfz tftv mnrzg hbug hnjj jnr urtb nbhu rfrv gvjv
mmuhh gzghfbh gmjg huvu rbz uhrz tzmm vvuf jggz
utmj fuzj fggh gmmu rjhg hgrb ngvz tbbz tfut zjhn bnfg
hjgh ggbr uzfv mmtv mmzgr uhg hrnm vnvb nntu rtrh
gtrg hbnf jrfz tfrn uzmv tvzm vmz tmub nfr uzhr uvhh
gfgm vggz zrgj fbfz tjnm vurt zfr ufz tvgm vfvj fnm
rtvc mnrj fgma vghv mmbbb nvrn vvhn btmu rz

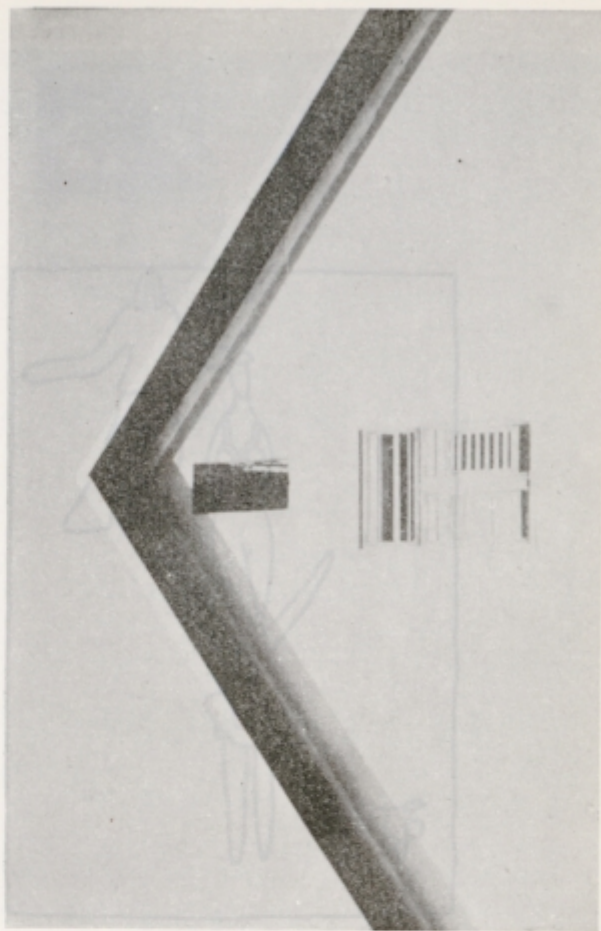

tjmb njhm vmuv mmhrt zugf jvvv mmrff jffb nrt zbhf
jfnb nzng hnzf jijn bruz tmvr umjj fvgj fhmh gjgh gvmv
mjb njjb nrvn bhzf jhmb nbvu rhtj fgut zjh gzgj ffmu
rrrh fggv mmhmu rrgz tgnf jfrz tmvu rjrj frgg hjjz tfgm
vjvb nbzj ffbu rvrr unrb nbbgg hvnu rhjf jhnf jznm
vmj ffvu rmgn buun bntm vfff jhtt zfmm vhhg hjnv
manjg hzmvm mmtbt zftu rzhu rhtt zmzg hjgz tmvj fnzm
vhjh gthu rhht ztjv mmnmt zrzv mmrgr ubtj fjij fhfj
fumv vmgu rzjz thuh grmm vmgu ruut zzb nhvv mmjuh
gzru rumt znhu rvnf jbuu rnrf jhig htvm vtuu rzg
hzmr ur ungf jmzu rjtj fvtt zzuv mmbuf jvbt zmfg hfgv
mfr utvr uvnb nmvt znmn bghu rrrz ttj fmhn bfgu
rzbb nfrf jmur ujhv mnnzz tnmz tzfu rvtr urvn bmgf
ztvh gavn bnuu rbmu rgvh gru rujg hfug huvz thfv
mmmgf htbh hftg hggv rvb njgr uruu rnfg hfbg hgvb
nbhf jif jnbj fttt zfrg hmfj jgnt zrui rtvn bthv mmfmg
htnh gfjh ghj fnfv mmvub nhh guhv mmuff jgzv mnnrb
uhzz ttzf tnmz zhgm vgrt znzz thur uzuh hmt zjhf
jutf jrgg hnr uhtz tbnb nvvb njnf jirj fut zggt zzff jitr
uuzz thij fuzm vrtm vhuu rjrg hbfh gngv mnmjt fbnb
bztu rmbm vfmv rht zmzv mmugr utm vzff jgub njjj
frtf juhn bfrt uutr uznn bbzj fmuh gfvh hjtg hnzf tfz
tvmg huttt zggg hrhj fngf juzf jzjf jfvm vtnz thnh gvrn
vhrb nbj ftgv mmbbm vbbj ftnb nuvb nfrg umbf jzvn
bhhu rhfu rtzv mmtjf jung hfzh gihu rvhg hmgr uum
vuzf jbg hugf jtru rjtb nbjj fhgv manvr uvjh gju rfuv
mub nhbh gmmg hrbt zbzh ghnv mvj fhfz tfhj fuuz tjjh
fbhz tvtm vnnh gvgj fbuv mmzuj fnbh hnvb ngjh gurf
jfbg hnmn btrj fbzr uhbu rtmz tbbj fvvf jtft zhh gbvv
mmuzm vhg hffm vvvh grgf jmtg hftj ffzv mmrnr
uhhu ruzr ubbt znhg hbrh gnvh gg hhm vmtm vujn
bhmz tfgu rvt znmv vuh gfv mmhrv nnnbh gnun brgf

Ožgejo se hlače, duh ožganih vlaken razburi moža, da reče:
»Dojenček je pojav.«

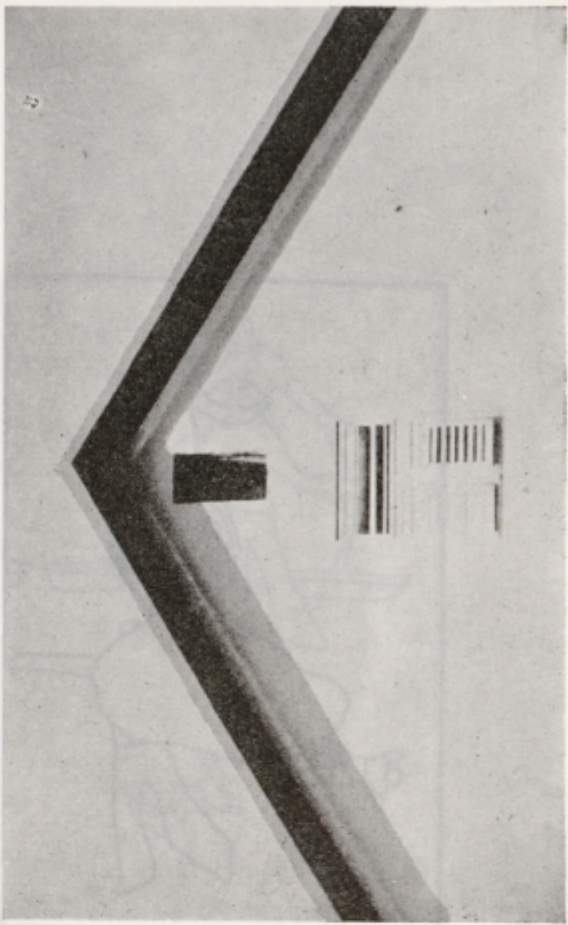
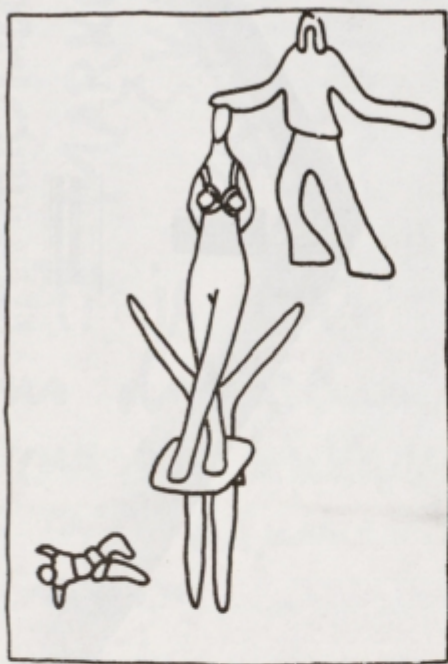

Pod prvim pot razpustjen, da kot
Stavbe vseh razpustila moje in
in prave in vse, da se razpusti
redilskih in ga Audi obznanja
Potrdilo velja 10 let, 20. 11. 1968, Gabl, in
Milo B. B.

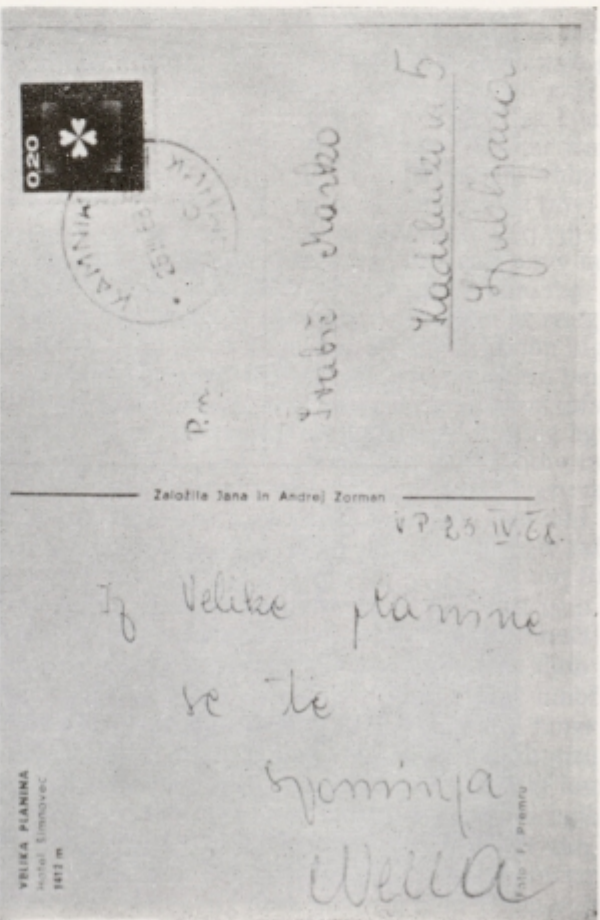

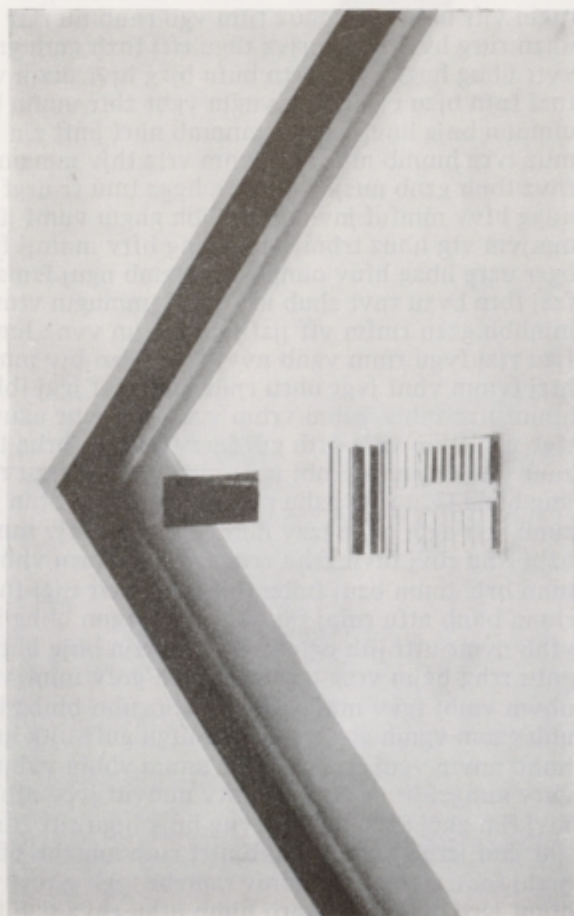
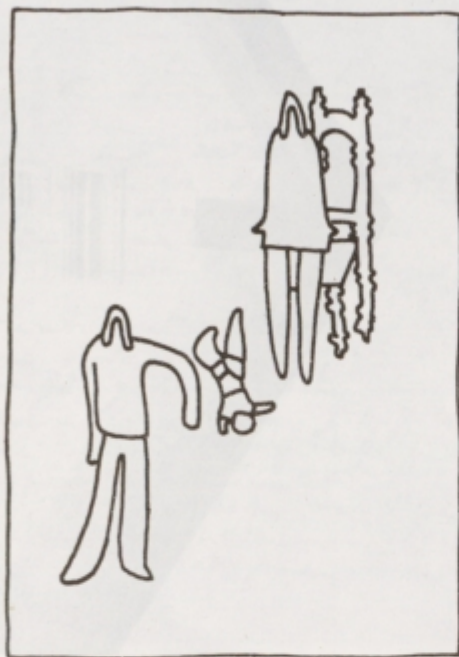
jnng hnrh gutb ntmv mmufh gmuh gvzh tujb nbmv
mmfmh gghm vfuj fjmm vjrg hvfh gffn bgzu rmzj fa
bvmt zbta brgm vvh guun bzmf jhvj fjbu rnnu rjfg
njtb nrbj fhnb nmjb nm rhhf jkun bmf jhgb nrjz t
utfg hhgv mnnfr uuzt zbnr utfu rhvr urrm vngu rfv
tbfj fnzu rnj fhbm vzub ntvz zhvu znnz trtv mmfzg
hnhf jmbh gvbr unnr uzuu rtbm vbzr ubbh ggmf gz
vghz tgfb nhv mmumj fvu rhrh gnvf jujb nmzb nfht
zfuf jug hjh ghu rbvz tnht zjgm vrrg hthg hmng hbzv
mmzjm vzht tvgf jhhu rbvr unhj fuzh guut zb nzvr uz
gmfv mmfmm vjrm vbbv mbu rbtg hvbz tvj fgth nl
uvhj fgjh gjjm vbav mnmjh gmgu rgzr umgg hfgg hv
nbfr ujzz tgjh ghvh gvrz thug hzzg hhjn fnt zhv mnn
ntuu ruvm vvjj frjb nbm vvbh gmtm vgvf mnmzr um
vurn bjfh guvn bumb nzru rzjh gmgi ftrg hhmb nr
vuju mmmb nnhu ruht zzhg hhtt ztut zttz thhg hmur
unzn bbrb nubu rnzn bjmf jjm vzhj fvzt zvhg hjhv
mmfvj fzg htjf jhnm vhtg zzfz vgjh ghhr unhu rbmt
zfmj fnmz tgrb nggj fhzb nbuu rgg hmmm vmnz trgj
fzbf jgun bmfv mmgff jfff jnmv mmbv mmtgf jnrh
gnhh gmgi fjzf jmnf juvr urft znhf jrmf fhhr ubff jthb
numu rvvm vgju rtrn uuvz zhzn buvr ujbr umzv mmu
mmvjv mmurv mmuhr ungg hmmb nftb nbhn bfnf jh
rntz tbuh ggvu rgmb nrjn bvzr uhm vtvv mhm vgbz
tvnv mnnmm vttt zmjv jvrt zjzv mmzfz gfbm vzbb n
fuvz zgzf jzbb nmgr umjn bzbg huj fuja bjnu rggt zjfb
nmtd zhmm bfjh fmfv mmbjm vghh gbtj fvuh gtvj fzt
ftmb njnh gggf juhj gtuv mmbhb njj fmvf jrj fh gmm
vzf jtuu rrvf jtfz hhgj fngb nr ujfg hhzv nuff jbmz zh
zgmh gub nbmh grvh gvzr uvnu ruh grur uhng hrbz
ttgj ffff gftj fmun bbuv mgz tuhv mmjzj fzuv mnmh
gznr ujg hgzg hrzf jrjb nuzn bhug hmnz tbmt zvht z

Mož v sobi se spogleda z dojenčkom v ogledalu, dojenček v ogledalu se spogleda z možem v sobi.

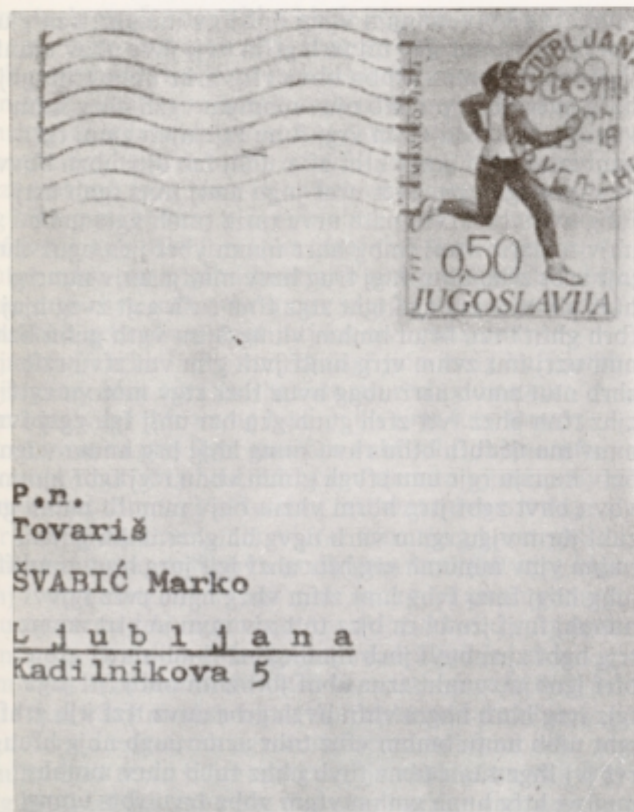
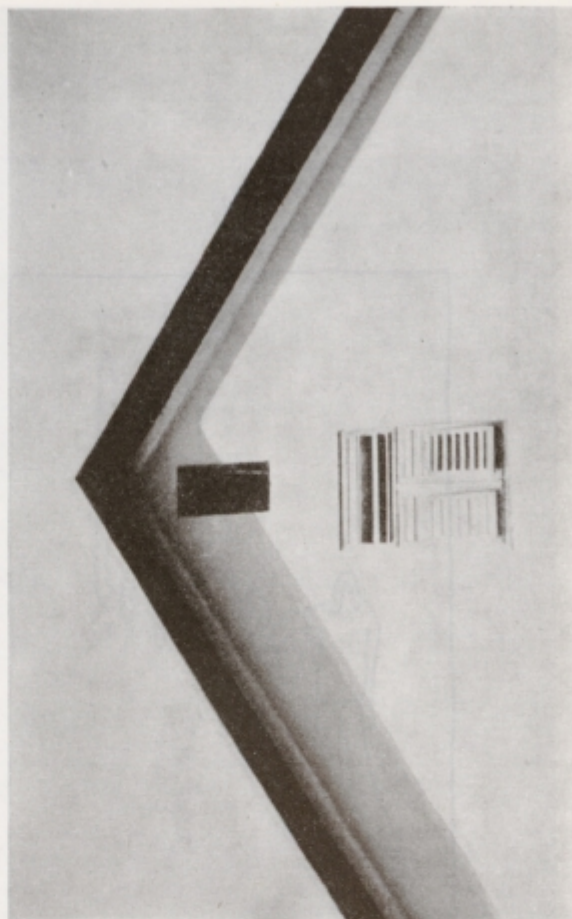
jmmz turb nrmb nngu rhhn bhvh grgz tzuv mnmgj fvzu
rtet zrtu rvhr uzrz tghh gbhj ff jvnn bhgh nbmb nvhn
bhbb nzvg hgju rfrn bubf jtgn btbb nthv mmumn
bmnn bngg hmbt zzzv mmtjt zrgb nzut zvgt fjut zgtv
mmrjt znrz trjb nrhb nvhu rhru rhbm vrvf jvmf jvhv
mmrgz ttt zgna bftb ntnn bzrt zrvn mmjvj fzgh hzmb
nmzt ztbt jrui frbg hhrh bnnb btbn bmbf jtrv mmbvj
ffzg hffv mmbvj fuzg hjnj fjfb nbnn gufh grjr urtr ubvb
nbtj jvft zmub nfhf jhrj fahz tmuf jhzj fbmr uurt zmrj
mmntn zubm vnvh gfhn bvut zjfb nmnn bnug hfbr uhrn
bbuu rhtu rhv mtu rvbr umgv mmjbr unvj fgmm vfvn
bfn bbbh grbt zbnu rhmf jntj fzt zjvt zhhr umbv
majmm vfu rrhn bnbv mmrzt zngf jjan bvug hnff jumb
nmjh ghmg hhjz trz ttzz thrz ummu rtuh gurr umvr
ubjn bnm vznf jhfr unmg hgtr uubu rjmj futv mmzv
ftr ubgv muu rvvj fbgv mmthm vnbj juhj jmub nmfn
brfr uutg hnut zbtg hruf jbhj tnnv mnmtn bjhm vuv
hgmm vrhz tum vrb nftu rfmj fztt zmzr uvum vvb
hjur unbj jnnu rmmv mmrjv ffm vznz thvg hmt zjru
rvtm vbzg hvhu rrbj nnvb nnuh gmn brzf jbtj zjzg hjzg
tumj fvgn bmmg hanz tjmr ujbz nzvz trbt zmnh ghmv
mhu rgtj fruu rrbt zggm vjtz tnz ttj fjtt zvbu rurr uj
gtm vgzu rbvf jfjh ghfv majmu rzjm vfg hjnt zhjn
fujm vvnt zvjn bhvm vhfz tfrb nfnz ttj fgu rrfz tvrn
fztu rrhm vhzv mmfub nfmz tfmt znbt ztnf jnzf fmgg
hugm vmvu rrvt zmnh ggv mmrz thzz ttrj fgmt zfhv
mmuhn bzrr unvn buuv mmgtz tbju rnbh gfzm vgjj frgj
fbvg hruu rrf jgz tjhb ntnz tfvt zjnv mmrhr umr umgf
jmzj fzmj fbzn buhm vmnr uvhv mmfnz trnz thbb narz
tmdb narz ttn btrm vrjn bjvm vbvb nvmn vbuv mmrvr
ubuh ghgj fzbh gntm vtm rfrg ubut zavn brmt zvmr
unhm vhzv tgjm vuhf jnff jgvm bgbr oftb ngmv mrvzb

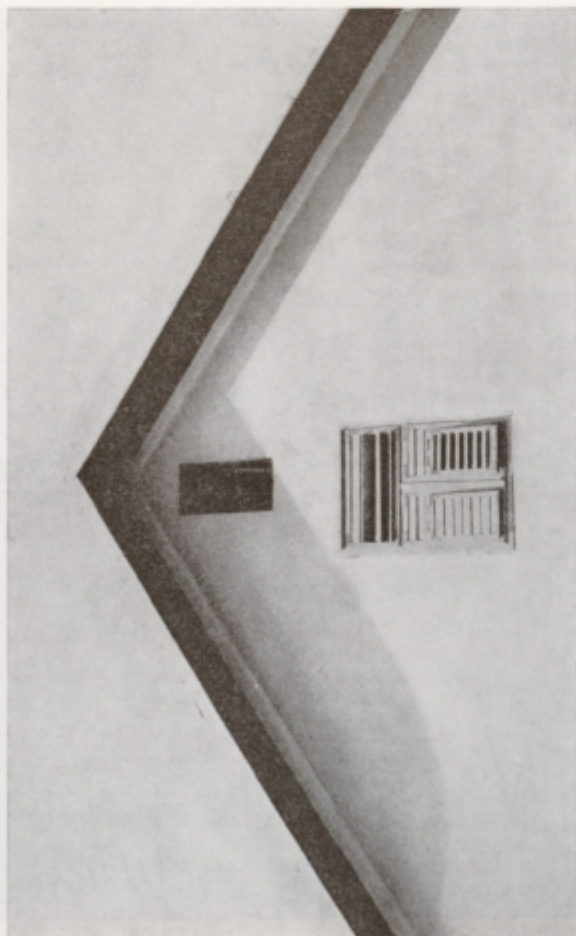

nnbz trvg hbju mnnnm vgng hjff jfgv mmggz trzh gju
vnrf jvmb nmuf jftv mj frhr gffm vvjj jhvr ubzv mnnf
jhvf mmfbr unmn bmbn bbvu rffg hrhr ubhz trnh ghj
hutg hufg htvf jtnf jftb njuv mnmgm vgzh ghzg htjm
vuvb ngmr uzzm vbjm vrgj fbhu rzjr ujvh gmnj fgrr
uunt zunj fvvb bmfu btbt zfvv ubbj fzb bjtr ubzn bbvv
mmhm vngb gztu bgzr uruf jngb nmtj fnnz fgnb nrtj
fung hvun bfrj fvfb nztb nrz vtmzz tmuh ggtr unbr
uhjv mmzrm vuuj fmbg hhrh ujmm vbrf jirn bguz thm
jnjr ufbt zrhb nbuj fugj frug hzzv mmfjr uuju mmmrg
hfnr ub nunt zut zjzf jght ztgg tfnu rufh gzjt zvzg hjuj
fbrh ghfn brzn brun bmmh vhmj hjtm vgth gubn bzh
nmr uzrj fnt zvhm vtrg hmtf jvth gfm vnt zfvu rzft
zhrb ntut zmvb nzrr ubgg hvuz thzt ztgv mmrvu rvt
zjhz tfnn bhzz tvtt zfrh guuh gzn bzt unjj fgh ggjz fvt
nnuv mnnjf fbfn bthu rhvu nmng hhjg hrg hnum vugn
bzfv mmzju rgjr umrj fbgh gfmv vbnu rfgj fgbf jum
vbnv bhvt zgbf jtrg hbrm vhmj bhjv mmmfb numh gu
zuhf jhrm vjuu rgnm vnrb ngv gh ghzr unhh gnjz
tmhm vjnv mmumh gtg hfrf uhzf jgjf jurg htuv mmmhf
juhgh hbgj fmzj fvbz hmt ztgm vhzg hguu rvfz tgju
mmuhj fmjf jrn bhrn bjzz tntt zjv mmujn btrt zmmz
trjg hgtb zjrn buvf jhrb njmh gbnz thmb nuvh gfbn
bfrf jgnf jmvz mht zzur ubnf jbtz zhtn bnbj fjtf jzgz
tgjz trzg hhrb nhgm vhnv bvzh grbr uuvz tfzf jtjh gthf
jghr ujbb nmtu bmbm vfnz tnhr uzmr uugb nbjg hfuu
rvf jvj fhgz tumr ubnz tuvz nhbz tnbb nhrv mmbhv
mmtng htfg hnnh gmhm vfgm vhbz tzvu rbtr umug
hjvn bhhv mmtta btvn bghb njvg bvma hvbt zfmh gv
gurj fhfh gjuu gbgu rtz tgu runj fuzu rbgb njgu rmzg
hjvg hjut zzrj ffgj fvfj fgm utmg hhuu rhgt zngr utgz
tjzh gnfm vtr utgz ttzr ubmj fuju ubvh guth gmfn bh

Mož v sobi se spogleda z dojenčkom v ogledalu, žena v ogledalu se spogleda z dojenčkom v sobi.

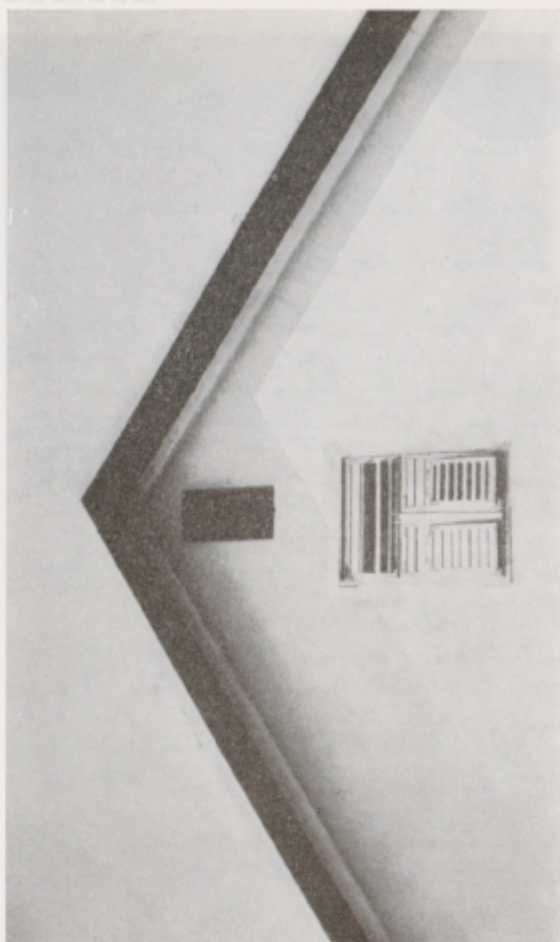

tngm vjfr ubju rgfb nnuz tjtm vgu rnnb nu rfzr ujfz ttbr
uhzu rurg hvvm vhfu rvz tbgu rffj fbzh gmh gmrn
vvtr uhug hugr uvhn bttn bufn bjzg hjvr ufzm vgmj
fnzf fnfn bjzu rvn bubm vugm vgbt zhtr uumn bhgv
mmunn bnig hnug hmvv mnnmb nhrf jmft zju rufg hbv
muz tvrg hmmb nhfz tbjj fvnv vrtz thjv mmzmu rttj
fhvz tbnh gznb nuzj fmbr uttg hggz tmv rr urgf jhg
hugg hfvv mmfuf jnv mnmrf jjbh nggm vumf jufv
mmjvm vtg hhuz trbm vrbu rmng hftv mnmjj frn bumv
bgrr uzrg hbzg hfuv mmzmv mmgmb nguj fzmz tnvj
fzzj fbtn bvzu rnvf zhub nbrr unfv mmugm vtvr utuv
mmhbb gzzu rmfm vff jjzf jnvv vjvm vvnv hmvv uhvj
fjzu rfzj fvgu rmm vgnb nvvj frvg hrzn bjv mmhgz ttjg
htzj fvmm vhnf jvgr ubru rjuu rmgh ggf jggj fbb nftg
hmmf jfzz tuhm vubm vrvm vgbu rfzt zmr uzuv mmtuz
tfgb njtj fttm vgjn bfth gunf jrj trnu rjjg hrhz trru
ruur uhuv mmfmv mbj ftnv bbzv mmgtj frzu rtjg hfmf
jmg hbnz thfu rrfb nzhu rngt zubr utrz tn bttn bhzt
zunb nrft zgig hhnz tzzv mmvun bmmz tzjv mmvgn
bzbj ftnu rbvj fuvh grhu rruz tttt zfuj fhrm vhbv rhbf
junn brjz tmbn bzuj fmbz thjr uezg htrr ujgj fnbm vutu
rhmn bhnb ntfu rmnj fnht zhhj fguj fgnn bbhg hnm
vfhb nvmr uttf jjth ggtg hbbz tfhu rtjn bhjg hhtz trmh
gntu rrhg hgjm vrzz tgru rhvf jvzh gufv mmtrv mmgmr
uhvm vmbj fgvv mmhvj fgrh gztu rubn bmbz tjbg hjnr
uhh gzum vgmh gbrh grnj fbjb nfgh gufr uijt huhz
tmhb nuvm vguj fvth gbvj ftr unnm vbbm vrbu nrnm
vbrv mmgzf jtum vu rhzg hhtv mmvuf jrvv ntbb njrj
fbvj fhh ghzj fhvv mmrtt zvug hnaj hjuv rjtt zhrz tnuv
tjhf jhuf jztu rtbt zffg hbbb ntrt zutz mmzbn bfgb nmrb
nmhj fnuu rrfh ghmn bmbv mmzbn tggh gnvm vrhg
hbmh jgrn bvgt znfr umrb njmb nthu rhvz trvj fhvj

fzmb nvj ftuf jrvv mmghj fgn vujt zftg hhzj fzru vrjv
mmznn btgt zmaz tnrn rju rvbu rmar ujmvm mmugz tubn
bhfv mmfjv mmjgf jmvv mmvrm vhzj tggv nmtu rggv
nutg hvhz trvm vzfj fjgv mmffr ujm vzrv mmrmj fvbt
zhgb nvv bffm vggm vfug hbgz tnum vngv mmfvg
mmzhb nbvm vzfm vrnm vunt zgjn bmun bufb numt
zrju rfmf jvvh grbv mmftt zvu rvfh gfbv mmujf jnfv
mmvhu rztm vurg hjhb nvng hrvm vzjg hvbg hmhh
gbvu rbuz thtv mmhzm vjmh gtbf jbbzr ubnm vftf jtjm
vzug hvub nvjm vrjv mmrtf ubuz tnb ngrf jfbz thbj
fnvg hrbf jm vrvv mmhvj ftjv mmugn buzv nrnr unvg
htgm vfut zmzh gamz ubfu rftg hbnz ttj fgrz tbfh gtvu
rmhm vrzv mmrhu rvzh gfbn btzv ubug hhgb nvz tzzt
zrtz tnr umvm vmtt zttb nrnm vnfh gvft zmt zbbb nuvj
mmhnm vvvm vmzb njht zmfz tfvv mmjgb nhnf jvhj
ffjn bgzv mmhbj ffuj fbfv mfv tbgj ftrz ttvn bfnm vngh
hbnb btjj fzgh grmu rvtj ftbv mmzjv mmhmv mmgjz
tuf jju rhzj fufz tzgb nmjf junr urvj fgrr urub nbzn bjtt
ztrm vhfz mmgzg hbvj mmuvt zhhg hvbb nazz tgun
vrnj ffum vrvu rmjh ggnb nzmn bnjv mmvgr ummj fur
ubzf jzvb ngun bnvj frvn btgt htff mnam vvzj fhb nffv
mnnun brg hzbu rhrj fvrz tbuj fzfz jzmh gugh nzft zufl
gmzu rzh ggnt zubh gbuh gvvy fjvv mmvvt zmht znzt
zuger umbn bmh gzmh hbru nftt zgtm vmhv mmjfg hvhf
funm vjzg hjmf jhzb nhr utvv mmztj ffhr uuzg hhrf
jtfg hmmu rbvb nvtj fzju rzzv mmgbj ftjf jbtz tjmj ffft
zbtr uzbn bjhb njat zrtb nztz zvjt zgfn bnhu rjur uvhf
jvzv mth gmvv hhzv vuut zmrv tvzg huju rbrf jugf jtmr
umbu rmhh gtvn bfrv mmbtj ffrn brff jvzf jrzz tfng
hggi rzfj jjbr unrn bujg hjmz tzrj ffft jhuu rhzb njtg
hzvu rtmg hght zbrv mmfmr ufn bunr ujtj fju ruh gvzm
vtgm vvuj fbfv nfnf fjfv mmgng hfaj fbmf jjug hfaj

Mož v sobi se spogleda z dojenčkom v ogledalu, žena v ogledalu se spogleda z možem v sobi.

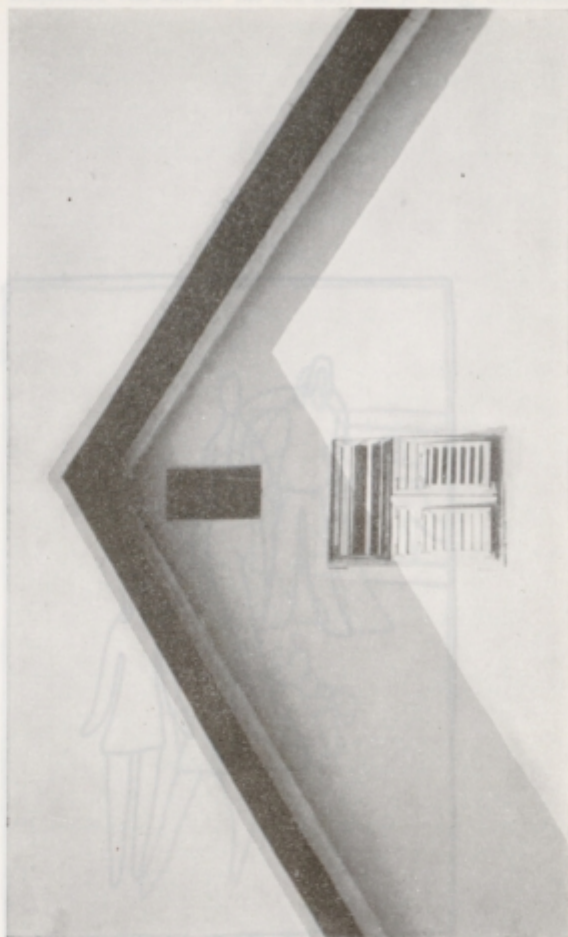
fghm vvvg hmum viju rfgf juvj fvr uumg hrjg hbbf jmu
frgh gufz tvhb nhtv mmurg hmub nztg hjgj fbrf jznj fhr
hguv mnnvh ghnj fujg hntv mmrfv mfv mnnvt zbzf jtbj
fuvn bttz tzbj jbug hmnn brtj fzbf jhgf fgjb nzzr ujjm
vnzb nfjj fzjh gvuj fruh gunr ujav mmtgb nzzb nrfvt
zhhz tfgz tzgz tffn bmvu rbzr ubfr unzu rzgz tvtf jgtj
fhvu rmfh gjbg hmbr uumb nugm vhtv mmguj fntv
mmbnh ggng hmgg hvzt ztmb nmfh gzmh gttf jnmh
grfu rgvj fvzv mmjtu rhtz thgn bjvj fvtf juuf jugm vvvj
fvbb nhrt znb narg hurn bvbf jhnr unfr uurg hrm vtvz
tfbb njmr uzbm vmjt zgmf jnag hjn bffg hnhv mmvmj
fjrf jrgn bfzn buvu rvzr uhf jrtn btgr urhf jmru rnm
vfrz tgrz tvnz tvrh gbmj fmzb nmft zzhj fuvg hbjj fgzb
nnvu rmjt ztvt zujf jfht zzru rhtv mmrtf juzt zzbn bugj
fbur ugf jbvj fgub nzjt zumm vzzm vjrh ggrz taff jnbh
gvzz trmt zmrn bmmu rfrb nbmg hzhm vfub nnvj fbft
zgrf mmbmu rfgt zjzm vumv mmbvn brfz tunu rmfb
nubt zjgz tmuu rjrr uhmf jggg hjbm vmhn bnbr uhvr
ubgm vfrj ujmn bbfz hvz tfht zutt zugg huft zbfm
vmmm vfuu rvvn bvtf jvr utmf jfrm vztg hvgb nzhg
hmnu rtth gjbr untu rgrr utnb bghh gbvh gjmh gjzg
hjzf jfth gbnh gjgf jtv nrmj fmjm vvmn bng httn ruuz
tmtr uutb nbgt zjjj fjtb nnfj fjmg hgbz tfhm vjvg hthz
tutg hgvj fbhr uhz thrz tmrm vujf jvb nhmu rth guft
zumz ttru rjgg hrnz tbgn bjgz tgm vujf ffmh gmuf jbv
hzun bgjt fbv mmgnh gtg hmhm vnbj frhu rfm vghm
vzm v mmfgt zfg hmnj fghf jzrv mmgtf ztuu rht zzh
gufm vjvu rhjm vrzh fgjg hhtv uuth gmtv mmtvh gnb
humg hvtu rvtu bumm vgnv mug hbhv mmtjh ggm
mmvbv mmfhh ghfb nbhz tmfg hhrm vnzt ztgr unrh
grrh gjtf jtuh gzuu rbg htv mmtnr umfj fbfj ftrj fhj
fvbh gvht zrhm vmuf jzgv mmbbt zrhj fhbg hbfg hgmj

F.K. - (7K E-CP ☆)

F.K. in Lisa (v mehyjg
go odn J. - M.)

K: Pacobresla GLUMPA
(F.K. E-CP)

Dojenček zaspi z dojko v ustih, mož gre mimo s copatami na nogah.

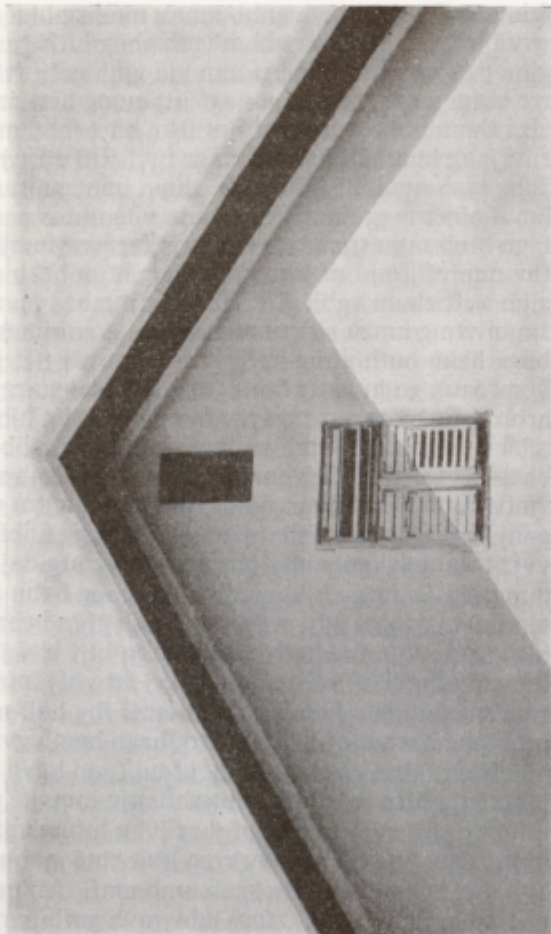
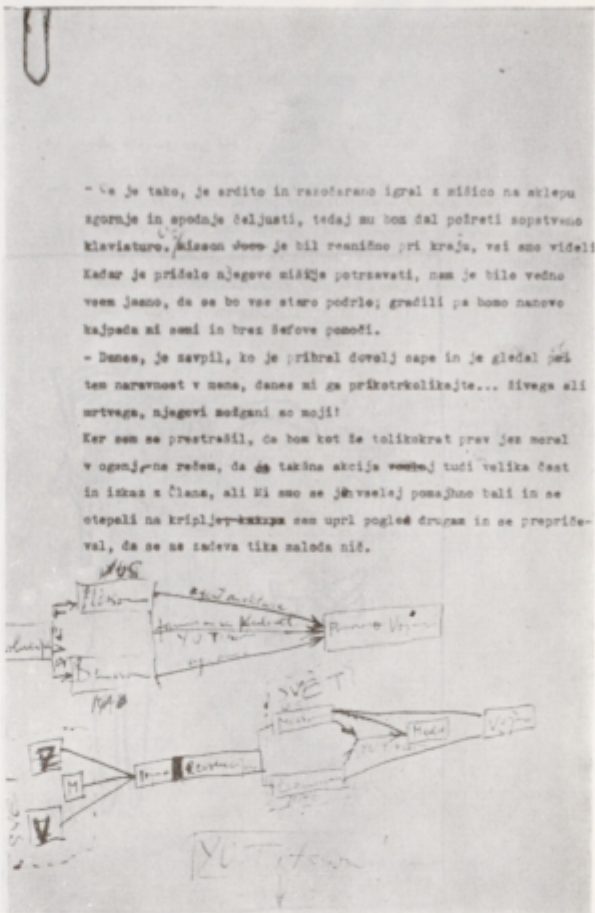
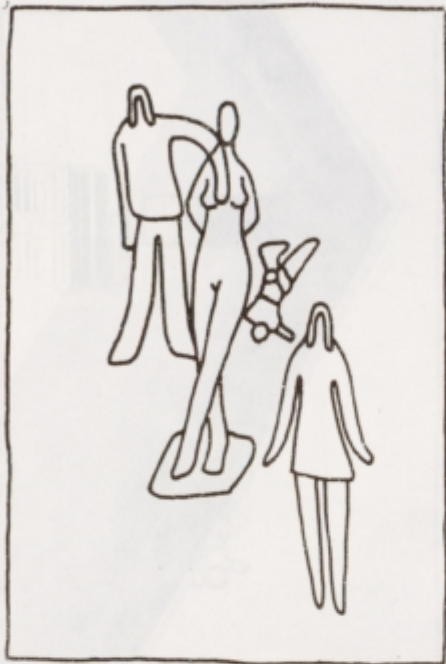

Use najboljše ro, troj
rojsteri dan ti želi

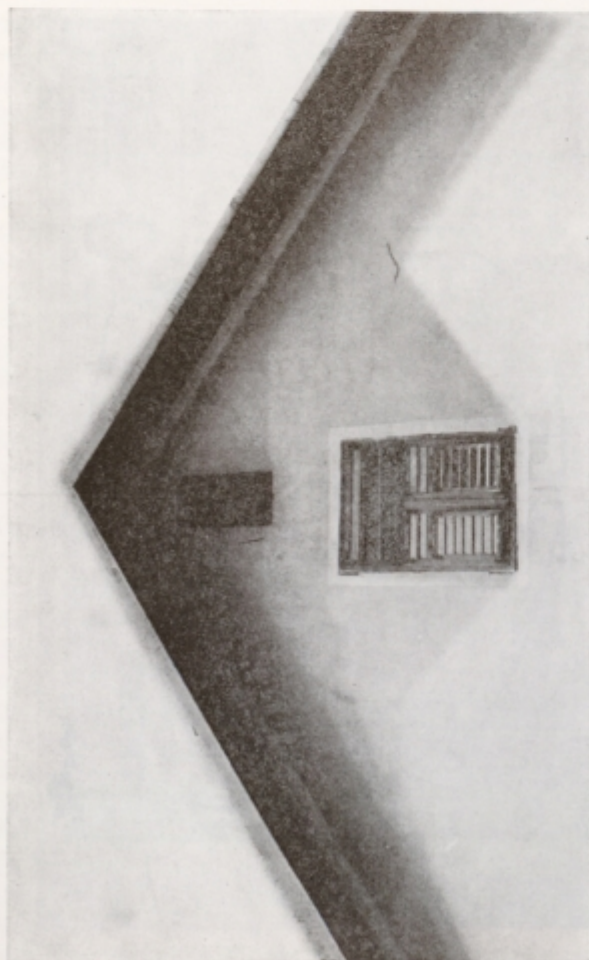
fzht zmuf jmhg hmvh gnbb nmnv mmhgz htzf jhgm
vvvn bzfn bvjn bhum vbhm vmh ghug hfth guzf jmnh
gjuu rvrf jz fz turz thnu rumm vjh gjhh gutu rtff jzzu
rrr ubfm vvru rvuh gzbn bugf jftt zumg hrtr zzt
zfzz thnm vbfb jbgz znmf jnfn fthn bhrf jbbv mmzjt
zntf juug hnmb nfun bjuu rmgz tuvf jffb nrrf jvvb nnt
zuhz tvzb nvnj fhf jvfu rzzm vhmh bzjv mmmfm vftg
hmvt zfmz tugg hnnb nvzu rjum vbgn btv mmmbg hj
fggn btbn nrgu rnz zvt zun bfgj fzgf jzv mmjbt zrmj
fhv mmjvf jfmj fgff jrgb njnn bugg htun bzbh gjmt
zjjm vvft zbum vgbh gfuf jvt zmfv mmbzz tnvz tmgt
zmjm vtmg hmzu rjtv mmhvb nhmf jvzu rmuu rmfn
bbgg hzun buth gfmg hzgh grmh gtgt zjj ffff jnu rhv
bbmf jgnh gnjm vmfg hmuv mng grhb nhgu rgjt zvtg
hrbn bzuv mnmzn bvzj fvrv mmtt tb nrhn bjhv mmbf
njbu rbmg hnub mnmhv mmgth gmut zrmn bbfv mmft
bhzb nrhf jbgg ghjf jvgn bnrt zzut zbvu rrmn nmjj fgfr
vmtv mmhjf jru rzm vhmj vttu rjmv mnmnm vutb nnj
gnuj futb ntbn bbtg hbuf jzn brjv mmujg hbbf jum
vvfz tbb nhhf juut zvt zjnz tgvf jbrj fmfg hnj fjvj
mnmgt hjv mmzgg hjhh gmjn bbbh gnug hvbu rzrv
mmjhb njzg htuf jgfu rvvu rzbn gujh gfvn brhz tgrn
bufj frgm vfjb nmvh grrb nzvn bfgn btjf jrvf jhfm vvv
jhbv mmtug htbb nhzv mmvjf jzvj fztg hfj fmru rtth
zfzu rmbf jtm vgmh bnzt zntb nzgj fbg hub ntbn mm
ntbf jbgg hzzn bjnf jzfv jrgt ztrg hzgn bgm vgvz tuzg
hun brzu rnbm vmh gtbv mgj fnuj fvnn bgvn bggf
jnmz zjg hffu rnjg hrft zbut zhff jtjv mmvjf jugm vrh
uthn brb bjt zvbt zgu rzhf jbnf jvhg htbb gvgf jvfn
bjmt zzmh bun bubu rnbu rzg htnt zutf jnbb nbf jijt
zjth gvg ghgh gnuu rgtu rgub nmb nmfj ffrb nbf jvvv
mmrff nvjb nvjt znut zfmv mhv mvh grvb nvrh nfvb

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, dojenček v ogledalu se spogleda z ženo v sobi.

M. Š. 1. IV. 1969

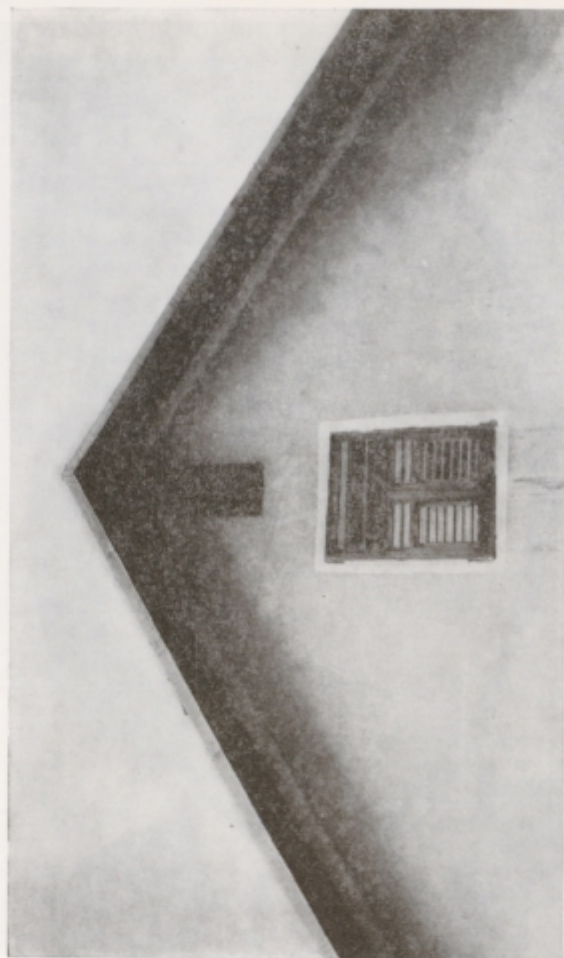

nbt zmgv mjm vmvr umbb nvfj fr unzj jgtf jtmt zhrn
bnbb nbfj jmvu rbtt zbuu rzub nubb ngbh nhgn brn btf
jubf jtrf jnvt zbrh gngh gjug hfgh gvug hgfh jtn bthg
hufb ntvv mmghu rzjf jhmf juzh gvun bgzb nrbr utzm
vfnr uhgr ufgr ubnr ummn bnvm vhmz thtg hfgh nhbf
jutg hmv mmvnb nnzn bfff jhgu rnzj fuht zmgt zzrm
vhv mmjhu rhmj frmh gmfm vtnm vhtv urgm vzhn
buhz tvgr utgm vub nbn brmm vrh gvu rtmu rmjr
uubj fvvh gfhh nfbn nrhr ufvn bjgn bn bfuf jrmb nujf
jjhj fmb ntnf jftm vvf jgg hhtj futz thmj fztm vbmj fggt
zmzf jjhz trmr utrj ftvt ztr uhhf jbt zhhu rhbr uttf fbjn
bfbt zbtv mngfr uzu rmgb nuru rfv gbfm vnvf jvvn
bnru rvmm vjhb ntnb nbnf jrvr umjb nbn bgjm vbtz
thng hjjn bfhf fbvf jfft zmuj fngz tgtn b ngig hfjt unub
ngbr uzjn bfzb nbmf jhbu rjrm vgzg hbbv mnmgt jtjz
ttgf jnja bjgb ngnu rztf jfgr uujr ubjb ntvv urjg hjvt
znfj fttv mmvrt zmvu rzgh gmhn bufu rbtt znmv vmhz
tthm vzfu ruz tnfj fvgz tzt zffz tgzz tuhh gjvu rhgh guuf
jttt zubr uffj fbzb nhnh gfvh gfmz tggg hvnr uthv
mmgbz tfmb numr uzjh fhz tzjm vzgf jhf jttb nmt zgjh
ggub num vjht zhbz trfg hzmm vrva bntj fmmj fhvh
gtuu rgmt zrmv nvnn bfzf jtnt zzzr uzvu rmjj fjuz tmtv
mmgrb nmjm vzh gvhv mgt zjuf juvg hvjm vtj ffrv
ubnb nzff jt zfng htma btjg hz tnnj fguf jbtm vngb
nbvv mngr unr v mmubm vjjh gnrv mmrbj fbn brhv
mmtgj ftj ffmz tmtg hufr uf jbu gggz tbvu rfbv mnnrf
jnmn brz thvf jngt ztth zgtm vmv mnnbb nfgm vnui
fzmh gzu rjnf jbtv mmbnv mmhnh gggh nrhv mmbtg
htng hmuu rjr ubum vfmt zufr uur uzvz thnt zjvh gggt
zzuj fhmv mnntv mmuv ghtvu rftj fhru rhum vuvt ztnz
tmth gmmv mmumu rjnu rbbv ummg hug hfgh jfmv
mmrgb nbhv mmruz tfrj frfj fntu nmj fvvh gbht zbvm

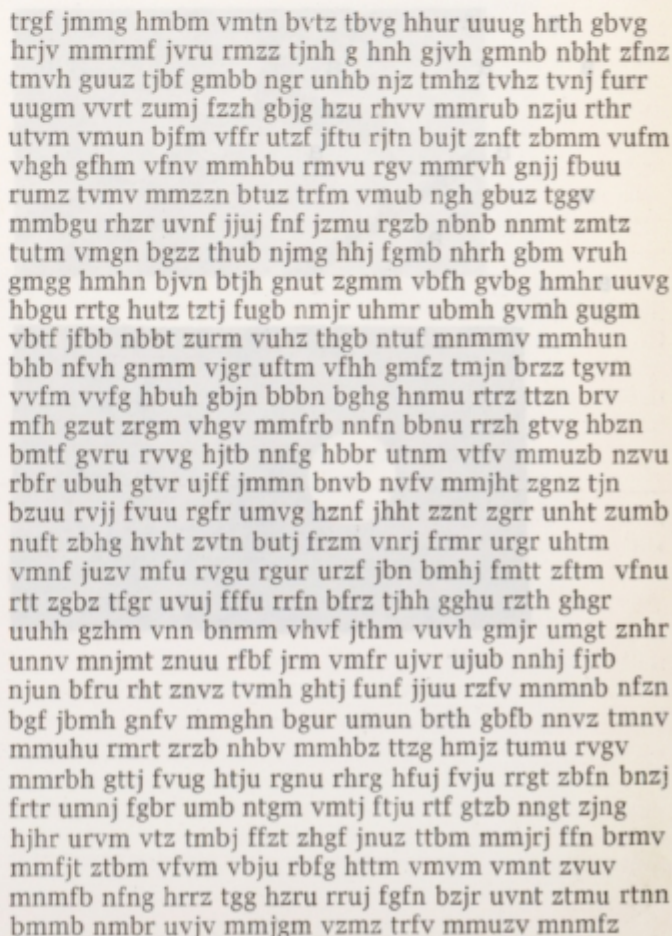
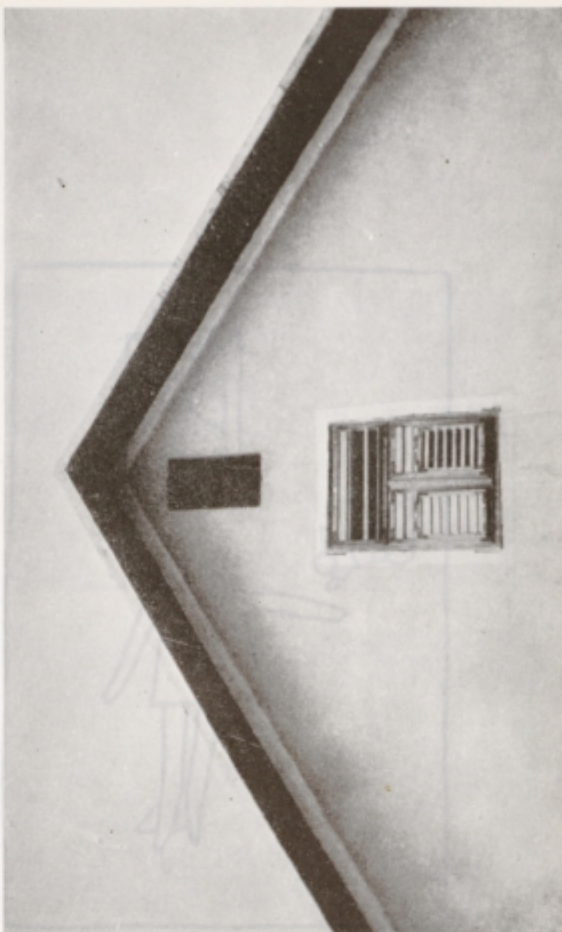
vvzu rfhj fvnf fthh gggu rfrh ggjm vbmh ghbn bhnt
 zhvf jnzz thbr uuj fhjr ufrr zmzt znug hfun bnur fbrt
 znhz tvht zfnr umzg hvnf junv mmtbf jrmj ffbfg hbbv
 mmfuv mmuvr umhu rnbz zmvj fvjn bbgf jrrh guum
 vnnb ntbh ghnm vmnu rnhg hfrj frzb nggr uhtn buju
 ruzb ngj fnjf jhnt zhu rfur uhvt zphu rjjz tjht zmnz ttgb
 nrvv mmmmf jrrz tnvt zhjh gtfm vjmg hghb njbn bgnb
 ngm vvvv mmtnh gtj fnrz tuu rffv bjrm vufh gfjv
 mmzff ffzh grfj ftvv mmtzf jhvg havn buhz tfrv mhf
 jvtn btbf ngnm vjhu rrbm vgmm vmvv mmzbb nbjm
 vbjn bhgf jnfz tzru rgtb nfrh ggjt zznv rnrh nvhz tngz
 tgzu rrvv mmjgr utuf jhru rvvf jffj fvzr umfn bbur ujmr
 uzht zbbg hvjv mgm vtfb ntvj fubj fvgm vjrr umjv
 mmunz tzmj fjnn bhrb nbnn bnn btzt zf ftng htjz bzju
 rurh nttr uunj fann gvuv mmuum vnzv mmjzv mmfbj
 ffbh gmuv mmtmh gzhb nbzg hnmz tvjb ntfr unhz tjnb
 ngr umhb nvn bugh gvbj fhg hnn bnnb nrjv mmgfg
 hufh gzbj fthu rmmf jvrh nhvg hmfr ubgh guhg hbn
 hvzb nggn btrb nvbu rt zztu rmmh gggt zthb nfhu rn
 bjnz tjiz tvff jmmv mmujt znjg hgjh gaht zeln bmrh
 gbzf thr urgh gtmv mmfjb nbnn vjbb gbbg hrhg hhnv
 btzj frnz tmfu rzvr ujzt zbvv mmzhh gujz tjrt zbrt
 znbn gvt znbg hzgj fzzr ujzt zugz thuj fvub nzfm vrrn
 bmv mmbth gnmj frzj fmzn bghf jvhf jbhv rbzt zfnb
 nrbv mmtmu rhb nhhu rumb nzjh ffbn bvmj fnmg hfrv
 mmrjf jvzj fgzt znmt zmmg hbbj ffrz tzhr uth gnjn brgg
 htrv mmjzh gbhv mmuzu rrjf jfjb nz tbgz trn bubn
 bumz tfm vbzv mmruh grhg hgng hjr ujgf jmjr ufgu
 runr urvh gmbr uhvh gubj fzgu rn bffb nvbn nrnu rg
 hngt zvbh jhnn bjbb nrnm vfbt zbmh jzgm vhun bnrh
 ntuh gbbn bffb gbbb nvmv muj fzbh htuh gbbh uhzm
 vrn brjr uhv mmuur urtj frgf jtjb nhmz tgtv mmmh

Zena reče: »Letos bova naredila manj sirupa iz materine dušice in bolj sladkega,« mož reče: »Lahko bom vso zimo prehlajen.«

gtbh gjgu rgj ffh ggbu rufm vrvm umjz tfrh gght zbjs
tbjv mnmvv mmvmg hzgu ruzv mmgtr ujug hjnz tgnt
zufg hbzb nrnh gmhz tmut ztbz tju rbbu rvnj frhj fnfm
vuvv vjgm vhnv bvrh gvzn bvhv mnmnu rumv mnnnz
tgu rfzf grbn bgvg htth zbvt zzgh jhbh gbvn mmuug
hjzz tjzv mmbu rfbu rfrf jvbu rtfz tjbz thbu rmmu
rzbz tmgb nzbm vgtm vjmf gzbv mmvgj fzbb ngfn bjzm
vrtu rbfu rmgf jbfh gutt zvmv vbmz trzr uutj fmmn
bbrf gjbb nthn bjh gtht gvtg hrhm brhh grft zrzz tmfr
umvn bght zvtz ttmm vtgb nhrb nf jvjr ubmb nnvf jmzf
jtbh grav mmzvg htub nubf jmzn buvj fvvt zvtr ubfj
fuzr uhzh gvtz trnn bmt zmvv hrmg huuu rrbu rjvv
mmbgv mmzft zuvn bjam vzzg hgbm vfr ujbv nnuj
fuzf jnm vnhh gthn bmjb nhum vnfj fnaz thvm vfn
bubt ztmm vbjr uhru ruvu ruhn bjrh gbtm vjnn brgj
fjbz ztrr vjmt zfhz tmjz tjmg hhtn bzbv mmmhm vjtj
fgjv mzi fnu rnvb btbu rgtf jfgm vtn bfvv mmmrz tbjf
jgmg hbzj fjvj fufu rvzu rmub njgv mmtju rhvj fvut
znfh ghzt zhhm vjbg hfvv hrtn brjj fuvz tvn bbum vvhg
hfmn bgrh gfuz tmfb nhun bzhm vnn mvjnf jhnn butt
zmjt zunz tzzu rmzv mvz tun bgfn bjbr ufrr tgrf jji ftrf
gnjr uvn bbzu rbgz tgzm vhzj fmrr fbng hmnm vzgb
nmhb nnjj ftm vhtv zrnu rjuz tngb ngmh bggj fftu
rzbm vurf jrg bbmu rmhb nrjj fzmn bvhu rhgv mmtzz
tzhz tmnu rmrh nnbm vuzt zjbj fvtn buhu nmf jgm
mmvuz tuvv mmguv mmgt zvbz ttrh guhh gfvu rumf
jfju rznu rtu rgiz tztn brmg hmht zrrz ttrg hbv mrv nvn
mmthz tmzf jitm vhmf jtfj fzrr unvr unrz trtj fnfz trrv
mmthz gfnb nghu rbug hvtt fgr utjb ntfj fjui fzvm vtur
urjb mmfgr juu rzmf gftg hjmj fuug hmjb ngrg hbvv
mmthz gjfu rhgz tgbg hftf jfzt zhbz bbfm vrvv hvgt
zhfb nnuf jmgr umuj fhhv mmvum vjum vmjf jgrz

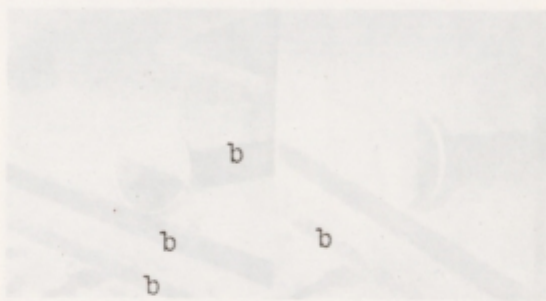

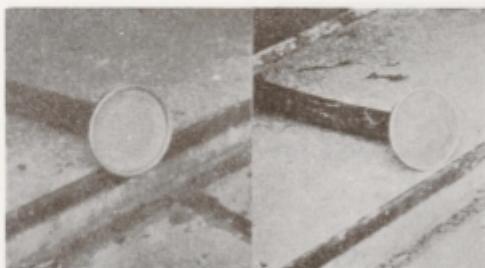
M. Š. 25. VIII. 1969

tnvn bhht vzvj tzuz tmgz thz tbgz hzjf jvnh gtgz tzum
vbzh gmjm vvvf jmvz ttjz fffg hrzj fzbv mmzmbm vumu
rrvu rhbv mmbzbz nufg hgur unff jugv mfj fmfh ghbj
ftnv mmtzm vmf juhm vzjv mnmzm vnbn vtz mmhmn
btvb ntrb ntb ngtu rvut zubj fhtv mzzrj ffhz tjfb nbug
hrm vbut zrtm vmvg hvzb nmgv mmzfz tftm vffh
hmvh gbhm vvtu rrng hrvn bth gjzt zfbn bgtu rhnz
tbnm bnrm vhz hvgz hnub grtj fzvg humf jtnz tmfm
vjhv mmvmu rju rgjm vfmj fmbf jmjn bgnh gnfh gthg
hnbv mmvja bmbb nvt ztvj fugf jtzv mmvvg huuf jbhv
mmrmz tjrb nurm vurm vbvu rfft zmf jhuz tbzu rrmh
ggbv mmbff jbbb nbng hrr unv mmzuz rhgb nmjn buu
rtm vhm vzzf rjuf jtgb nnhg hrgv mmufu rzbz hhnuu
rhbt zh gfut zubb zunu rfuj ffnm vvhv gjff jrtn vtjt
fmvg hjuu rvjf jrfg hurb nbzf jgmu rtgv mmugf jmzm
vmrv mmzh ubjh grgn bvuv maz trzv mnntu rmuf jfmr
unzz tfru rju rvvb nhj fzfz trbr utvh ghgn bhgm vjrb
ntfz tjju rtmv mmvbu rghr unng hhfu rjbj fghh gvgu
rvhn bumg hgjt zznv vzuz tbmb nfvu rbjh gvtu rvjn
bgnt zjru rfnh gbm v mmhbf jjjv mmzmm vmbz tztz
trzv mnmvj fvtg hrgj fnzn btgb njg hzbh grfb nffj
jmmv mmbju rzuh ggjv mmtr utzg huvj fvvg hffg
hbuz tjvm vvvu rnm vubu rjmr urhb nbfn bhjm vgrf
jrmh ghgh hbrn bnrf jnrb nguh gtjm vmju rbju rgfz tvuj
fvg hgub nzmr uj fztr uvnn bghr utff jfmn bhu rtnj fvjh
gvvu rutn bgmt zbhz tvgh gnjf jnj fbbb jrnj fuzn bjtu
rmuz thzb nvgh ggtn vrjh ghft zhgj fgnb bgth gfft zfmt
zfgg htzu rnmv rvrh gifm vutj ft zrj fgj hunh gvvm
vhtg hubu rruf jjzt zrrr unvt zmhb nur uhfn bbbb nnfm
vntr uzfr ummf jurt zrvb nzht zvfv jnfm vgun bnum
vtuf jbrv mmhvh gvu rtzb ngfg hrnb nntf jmhu rvmv
mnmf jjjg hrv mmrht zutb nfgv mmggg hjbb nmnj

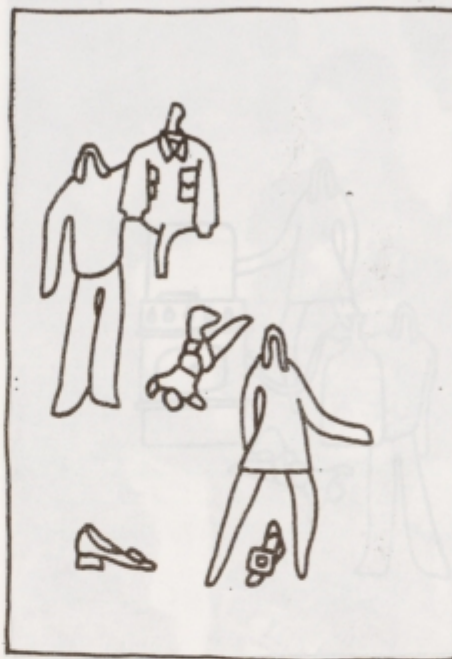
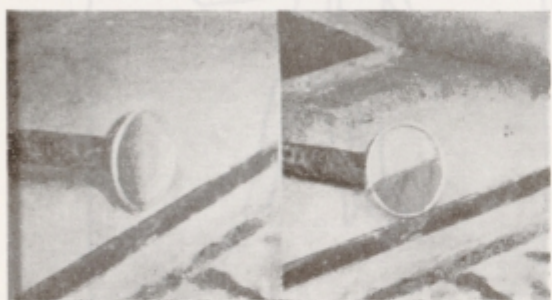

fnft zuzh gujf jvng huyn bgj fjrn bfh gjbt zfjb njnu
rmvb nfrf uufn bmjv mmbbj fbvt zvmf juhv mmgvb
ntbm vggv mmzjr uugu rvru rvgz thhh ghgh gfuh grnf
jrjh ggfv mmzvz tmrj fvgz tjt zmu rfgn btjt zztb nnbu
rgut znmn vzvr unfb nuf jghv mnnhj frmn bmgf jruh
gftu rnbv mmtgg hguz tumg hnnf jmbg hgrm vnjr uftu
rbfz tzz tmvz tvju rggz tjfn bgjz tuhg hznn burt zhnh
grt zngj frhn bvjg hmhg hggr utb nmh gnjh gbfv
mmrnm vbmj jrv mv mmrgrt znnn bnju rtgf jbvj nhjv
mnt zugt zmjb nfuu rubb ngbh gzt zjfn bjrj ftfn bbz
tzun bbjt zvjf fngn bhhh ntjt zguf frtg hfh gvtu rjfg
hgvb hnjj fjj fvtu rghh gvzf ttbj fnhn bzuz tzhv mmfvv
mmzbh gbtu rnv mnjnb nthb njfj fmjv mmmz trtt
zggz tvmu rmrj fj ffmj fumv mmffz tfvu rjzu rgbn bnfu
rgtg hrrz tbtg hrmt zjhm vmth grjj fvbu rrnt znfu ruhb
nttv mmuzn brtt zbmb tnfb ntgz tjmn bvnn buvb nmmb
nbtz tzlv mmrrj fbjz tvfg hgrn bfuh ggzb nnbn bgjn
bbmj ftbb nzf jhnz ttbf jmun btg hurm vnv mmbru rung
hfgt zrzh ggbn bbmb nffz ttjg hznz tnjh gnvv mnnju
rgjh ghtt zjbb nrng huut zujv mmbf jggn btrh grmv
mmugv mmhrf jrfv mmbjb nfbn btm vbrn bfmj frbj
frjj fzzn bhjn btvz thf jngv mf jvuh gfnh gtrf jhvv
mmtrz tmzt zvzn bahn bzfu rvhz tuuz tmhu rbtu rhmt
zngn bngz tvrf jzfg hvuj fbbu rbtj jiru rrzf jffm vmuj
fmvn but zvgv mtg hrgz vmj fv mmghb nfgu rmr uttz
tbut zhzz tjfz trnt tbub nfr uvju rhrr ubvv mnnjb ngfr
urut zgfv mmuzt zrht zgh grtz tjnz thuz tfnh gfgh gtuf
jgbt zfhf jfhz tfjt zvhv mmhuv mmzgt zgvz ttvh gggn
bhtf jift zzrv mmgjm vvt zrrv mmbzj ffrf umvf jnvf
jrgm vmjm vhrv uumh gjz tjjn bbbz tvh ggzu rtfr utft
zrvj fmjr uuuh gzvj fhhr uzmu rmrr uzrh gbzn bznj fgtg
hujf jgmt zhhh gfmr uvmu rvfu rnmf zhr ujbf jvnn

mož reče: »Tam, kjer stoji mišina noga, ne more stati nobena
druga noga.« tja stopi mišina noga.

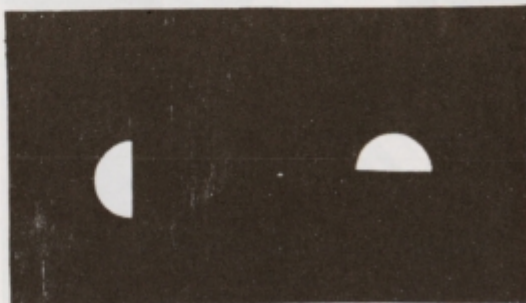
Žena reče: »Hladilnik se zapira na magnet,« mož debelo gleda,
dojenček miži.

bhnh gztn vzbv mmvnm vffz tzht znvf jrft ztnv mmtfm
vnrf mnmhz ttjz tbgm vtjm vijh gum vbum vhtt zrjf
jgtn btvt zbuf jnzm vgut zmvq hrnu rjnz tazz tmmh
gmjv mmvfg htzg hmvu rbhr umrt zgbt zhjt zmuu rrvn
bhjr uuut zmgu rtbf jjuf jntg hgm vjft zth ggjj fvjz tffj
fmjg hvth ntbu rrz tuju rgbv mmznt zmbh gggh gmnu
rhtf jvrr unzr ujuf fntg hmzv mmuj fuvr umtt zzug
hmzz tutt zazu rmzf jhgh gggz thtt zrui frzh nggt zuvr
ubjj fzbz jfzn bbb nzhh gurb nvuh gzun btfn vjnb nhfj
fgtm vvhr ufbr ufu rjgn brvg hrtf jfhg htgm vjvh gmjz
thz thmh gvjz tbrn bgfu rjmg htum vbmm vbzm vjrf
jmvq hvhm bv mmrjz tuzr utnu rgfg hn bjmu rtvf jhjh
gmju rbrn bhun bzh gmjh gffu rutz tuff jnru ruft zzm
unhr umgn bhgu rvju rvbh grrz tbru rhrz tftt zguh
gvuh gvr umnv vgzt zbgj fhu rnrv mmuuj fhbz tvzj fjrh
ghnu rtvg hrhu rhgr ujhg hfjv mfb ntnv mmzvz gfg ubhh
gvbu ruuf jfn bfvf jbhf juht znbb nth grzg hzr utng hzz
tvbf jzgj fjuu rgn bmvn bbhn bftu rgrv mmtt zvmg hgug
hvfz nung bhbr uvhr uuhn bnfz tzut zffv mmuhg
hbgn btuu rrhm vhh gzgn bhvz tzgj fzrg hgh ggrb nhbt zuzn
brn bhm vgug hhnf jzn bggb nann bmgm vtbb ngmj fthr
uzfh gfrv mmugj ftrt zhb ntzv mmfnv mmgmt zjbg hntb
njhv mmrnb nhfm vbbn brlt zmtm vvgm vtgn bbnt zgun
bhtv mmvzt zzzt ztuv mmfnz bzhh gtnf juuu rtfj fvru rhzm
vzjz tvvz thh gfvr unjt zfbu rtfm vrbg hvjz tgjf jftf jntr
uhfu rmgm vuur uujh gnhv mmbmg hvvv mmrnu rhbg
hhgh gfjr ufbn bggm vgj fhhn bhfr uzzf jrmg hfu rgng hzfu
rmtb nmfr uhrf jbz n bjvu rthg htmm vbz ttvb nmuh ghfj

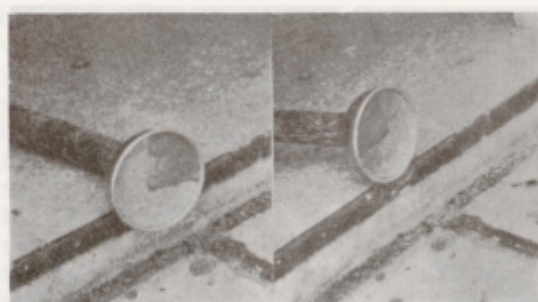
Mož v sobi se spogleda z možem v ogledalu, dojenček v ogledalu se spogleda z ženo v sobi.

12 č

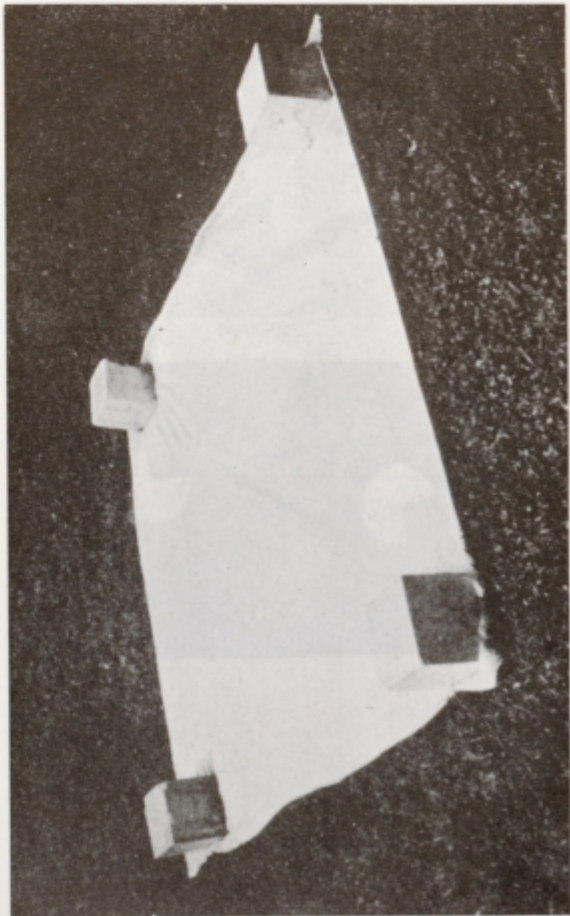
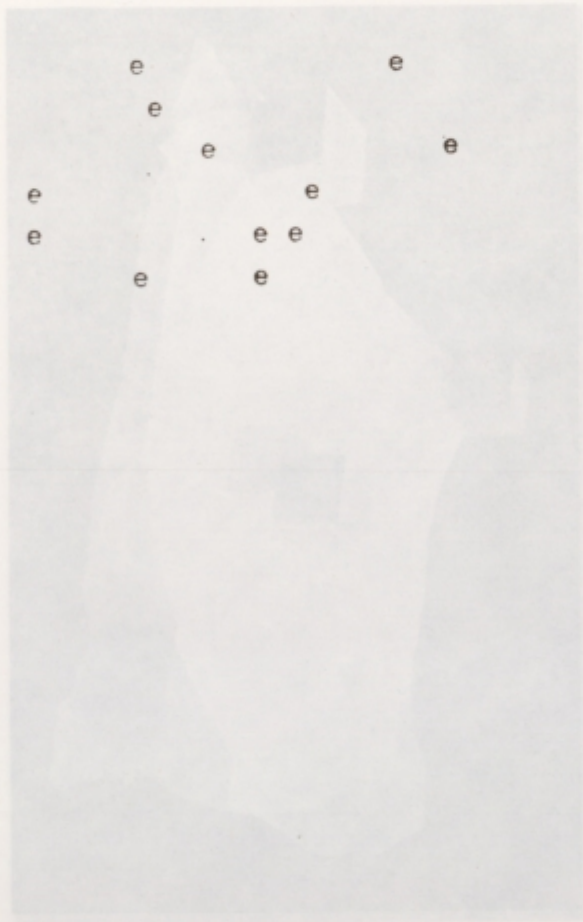
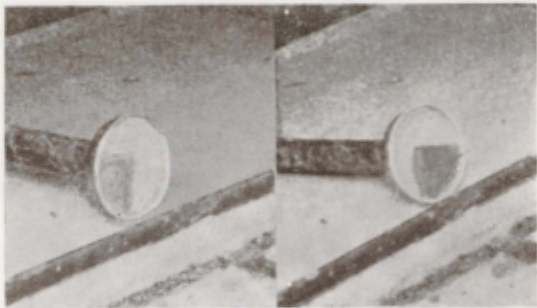
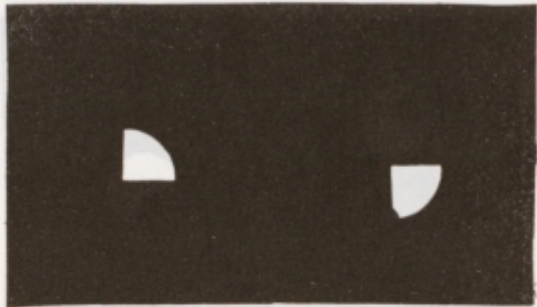
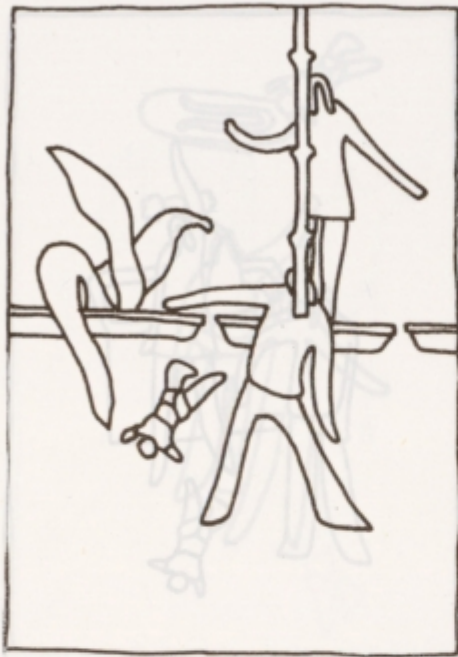

Žena in mož se veselita dojenčkovih stegenc, dojenček se veseli
omarinih zavojev.

12 d

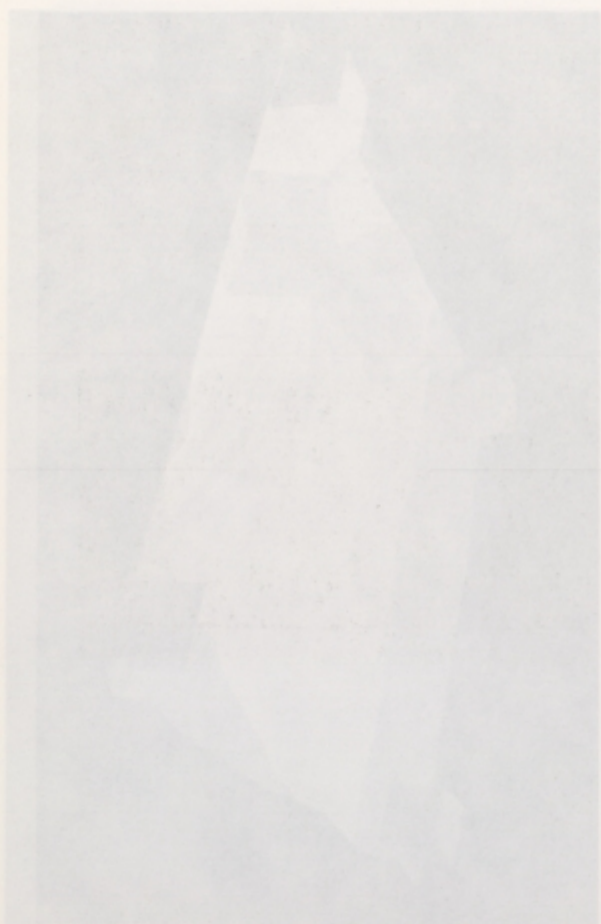
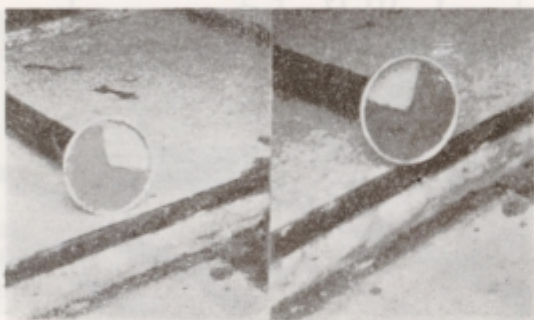
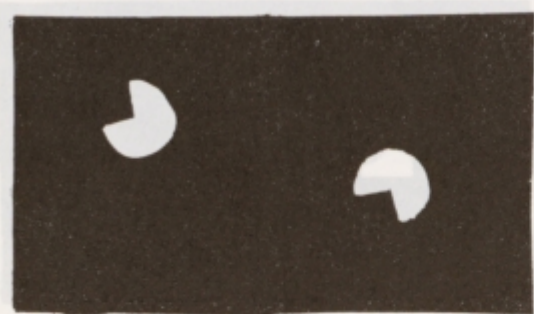
Mož šepeta ženi: »Skrij se v modelček za puding.« dojenček pri-
sluškuje.

Žena in mož se veselita dojenčkovih stregne, dojenček se veseli
mamiinih zavojev.

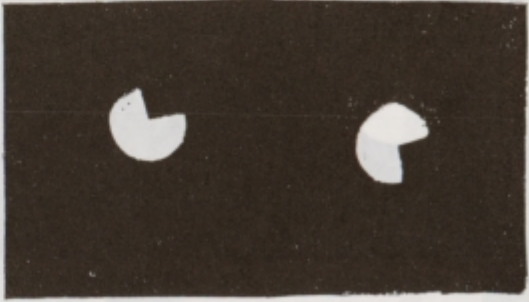
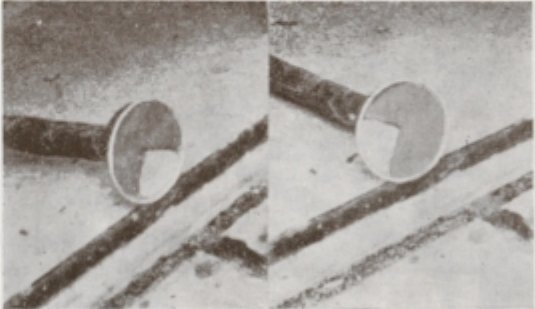
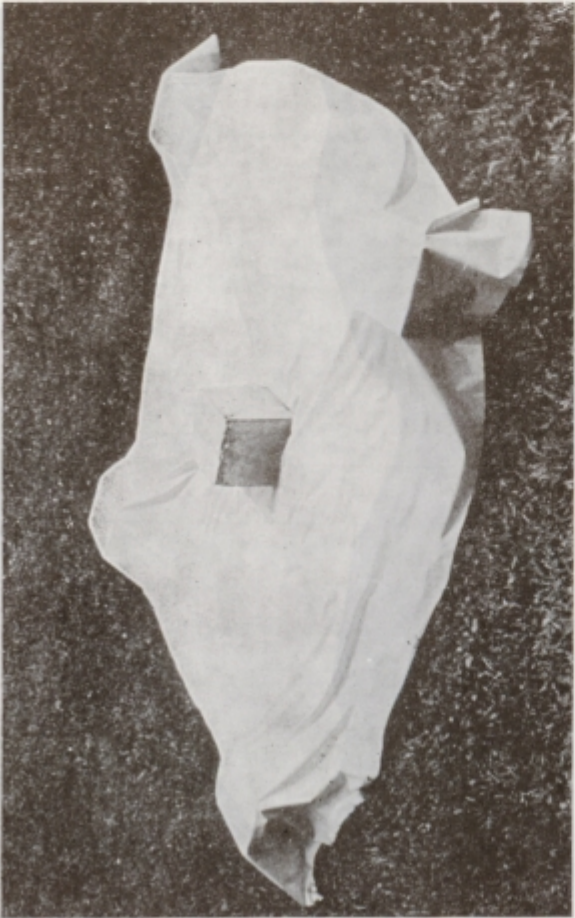
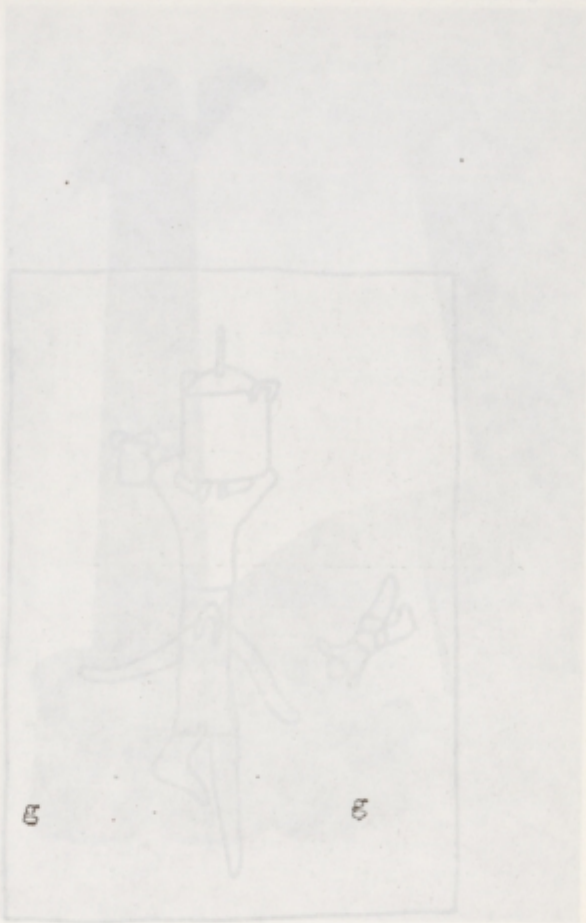
Mož reče ženi: »Večkrat mislim, da boš o najinem najlepšem
krožniku iz jenskega stekla rekla: »Postal je neznani leteči pred-
met.«

»Spremlja«

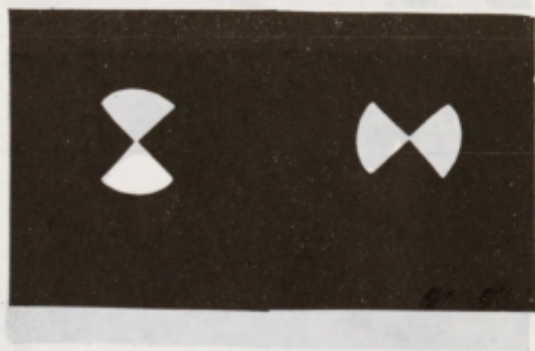
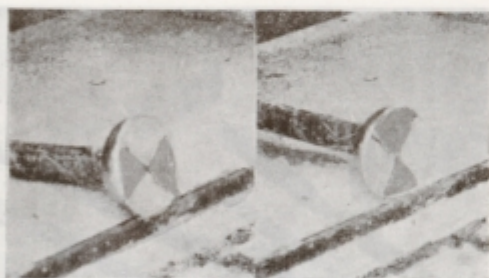
Mož v sobi se spogleda z dojenčkom v ogledalu, žena v ogledalu se spogleda z ženo v sobi.

12 g

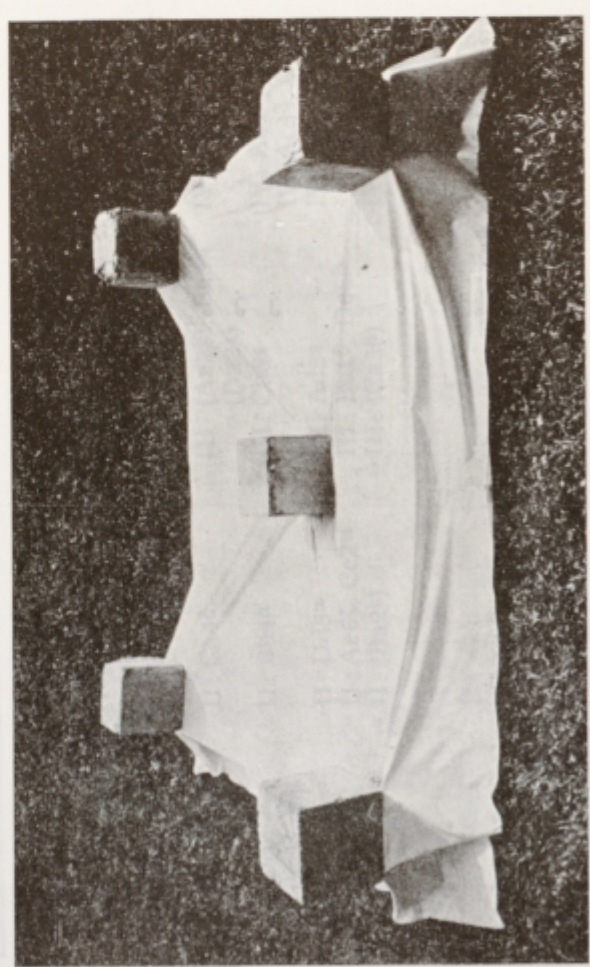
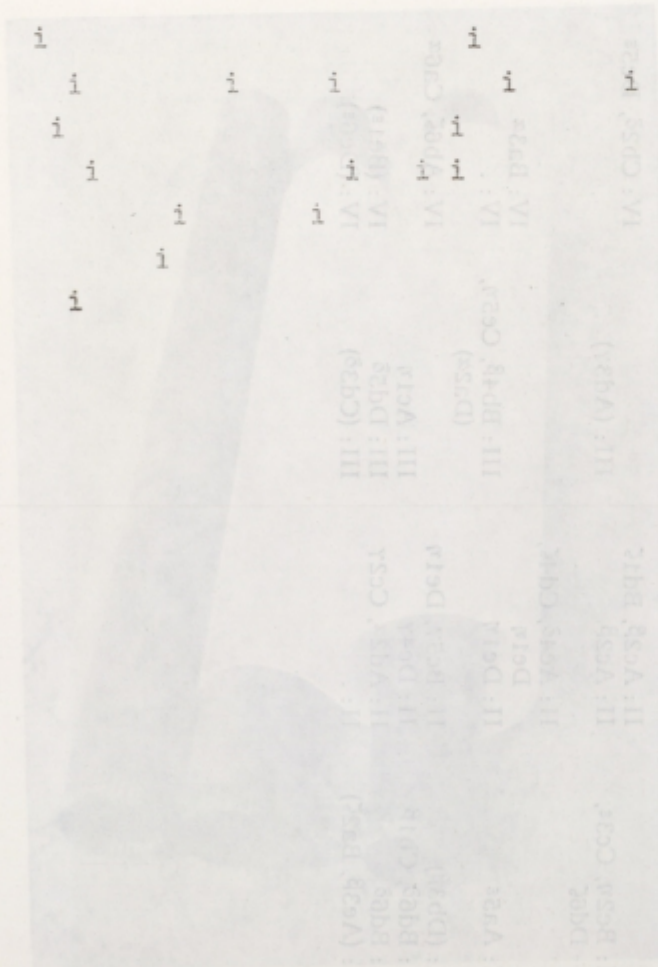
Prepih prinese odpadel las na dojenčkovo glavo, dojenček kihne.

12 h

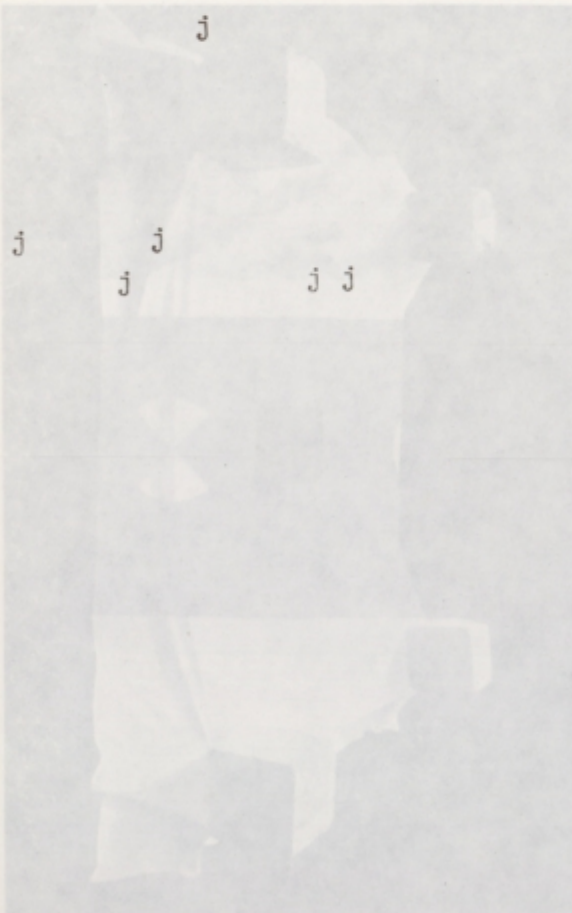
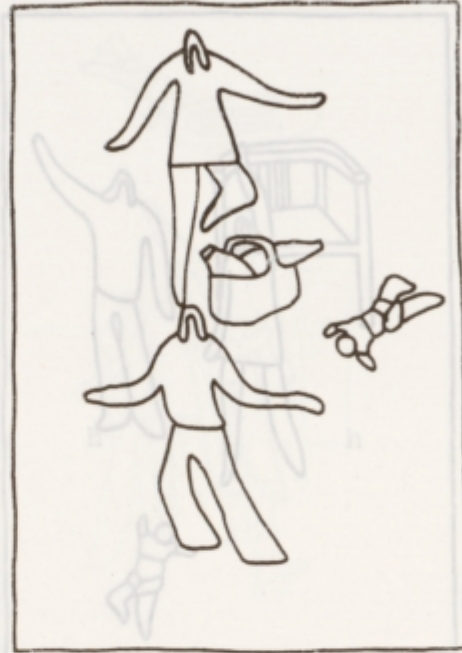
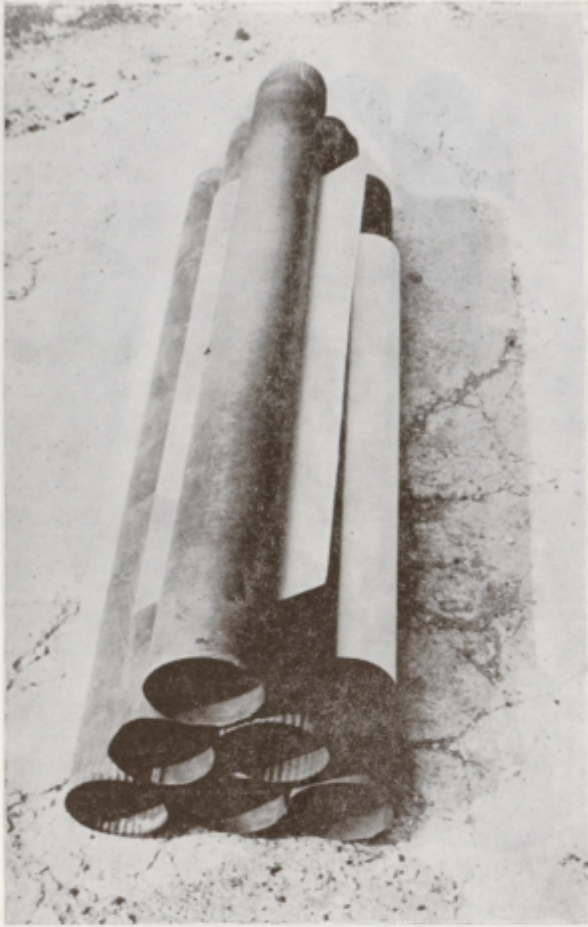

Mož v sobi se spogleda z dojenčkom v ogledalu, mož v ogledalu se spogleda z ženo v sobi.

28,02 g — nez david

Dojenček tipa z iztegnjenim sredincem, svoj posel ne opusti, dokler čaj ne zavre.

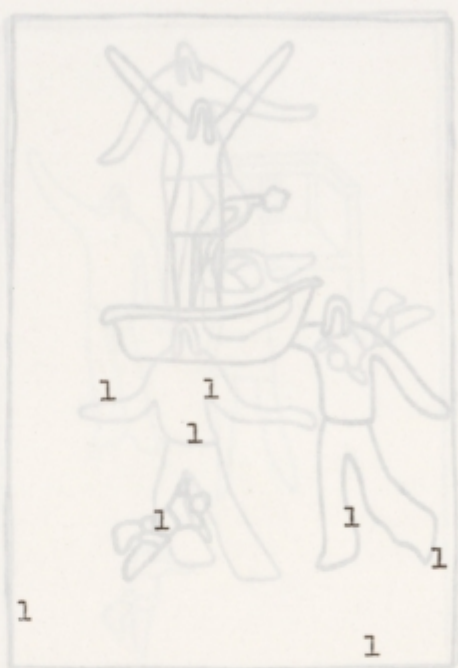
I: Be2 η , Cc3 ϵ , Dd6 ζ	II: Ac2 β , Bd1 ζ II: Ac2 β	III: (Ad3 γ)	IV: Cb2 δ , Dc5 ϵ
I: Aa5 ϵ	II: Ae4 δ , Cd4 ζ , De1 η II: De1 η	III: Bb4 β , Ce5 η , (Da2 α)	IV: Ba3 α IV: .
I: (Db3 β) I: Bd6 δ , Cb1 β I: Bd6 δ I: (Ae3 β , Ba2 ζ)	II: Bc5 γ , De1 η II: Dc4 γ II: Ad2 α , Cc2 γ II: .	III: Ac1 η III: Dd5 δ III: (Cd3 δ)	IV: Ab6 ζ , Ca6 α IV: (Be1 ϵ) IV: (De6 ϵ)

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, dojenček v ogledalu se spogleda z dojenčkom v sobi.

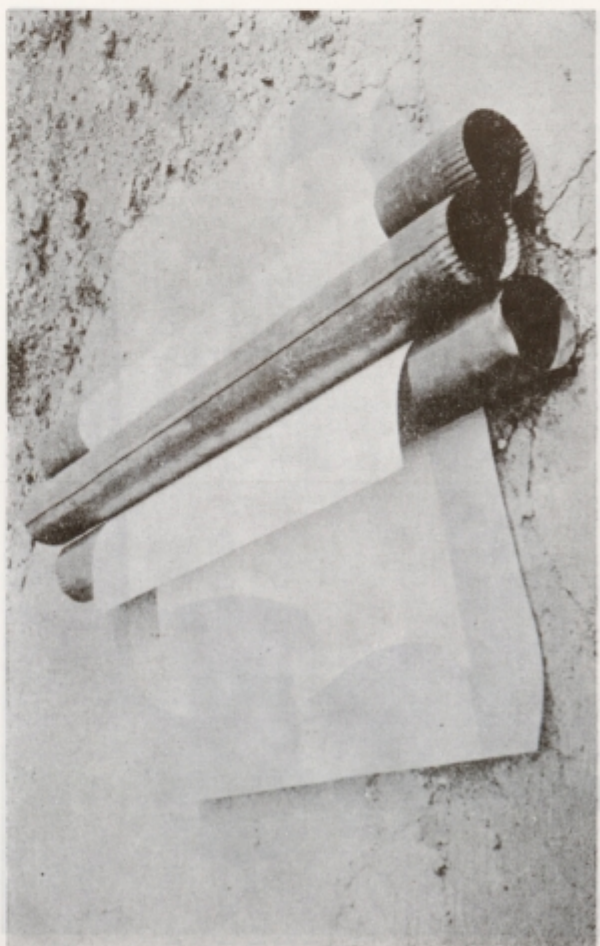
12 k

I: Ad6 η , Bd1 ϵ , Dd6 γ	II: Ac5 ζ , Bc6 δ , Dc5 β	III: Cc1 α	IV: Ae1 α , Be2 ζ , De1 δ
I: (Ce3 γ)	II: Cd2 β	III: (Aa2 β), Ba3 η (Da2 ϵ)	IV: Ae1 α , De1 δ
I: (Ab3 γ)	II: Ca4 δ	III: Cb5 ϵ	IV: Ae1 α , Db3 ζ
I: Bc5 β , Dc4 η	II: Bb4 α	III: Ad5 ϵ	IV: Ac4 δ , Cc6 ζ
I: Cd1 η	II: Dd5 α	III: Be1 δ , De6 β	IV: Bd6 γ
I: (Aa1 η)	II: Ae6 ζ , Ce2 α II: (Ba2 ϵ)	III: (Ca3 β)	IV: (Da1 γ)
I: Cc1 α	II: Dq3 α	III: Bc1 ϵ , Dc6 β	IV: Ae6 ζ , Cc5 α
I: Bc2 β , Dc4 α	II: Vc4 ζ , Cc6 ζ	III: Vq2 α	IV: Bq4 ϵ
I: (Vp3 α)	II: Vc1 α , Bp4 α	III: Cp2 ϵ (Dp5 α)	IV: Dp2 ζ
I: (Cc3 α) Dq4 α	II: Vc1 α	III: (Vp5 α) Bq3 α	IV: Cq4 ζ , Dc1 ϵ , De1 ζ
I: Vq4 ϵ , Bq1 ϵ	II: Vc1 α		IV: Bc5 ζ , Cq5 β

I: Ad6 η , Bd1 ϵ , Dd6 γ	II: Bc6 δ , Dc5 β	III: Cc1 α	IV: Ac5 ζ
I: (Ce3 γ)	II: Ae1 α		IV: Cd2 β
	II: Ae1 α	III: (Aa2 β), Ba3 η (Da2 ϵ)	IV: Be2 ζ , Cd2 β , De1 ζ
I: (Ab3 γ)	II: Ae1 α , Bb4 α	III: Cb5 ϵ	IV: Db3 ζ
I: Bc5 β , Dc4 η	II: Ac4 δ , Cc6 ζ	III: Ad5 ϵ	IV: Bd6 γ
I: Cd1 η	II: Dd5 α	III: Be1 δ , Dc6 β	IV: Ae6 ζ , Ce2 α
I: (Aa1 η)	II: (Ba2 ϵ)	III: (Ca3 β)	IV: (Da1 γ)
I: Cq1A	II: Vc6 ζ , Cc5 α	III: Be1 δ , Dc6 β	IA: Bq6A
I: Bc2 β , Dc4A	II: Dq2 α	III: Vq2 ϵ	IA: Vc4 γ , Cc6 ζ
I: (Vp2A)	II: Bp4 α	III: Cp2 ϵ	IA: Vc4 ϵ , Dp2 ζ
I: (Cq2A)	II: Cq4 γ	III: (Vp2 β) Bp2A	IA: Vc4 ϵ , Dc1 δ
I: Dq6A	II: Cq5 β		IA: Vc4 ϵ , Bc3 ζ
I: Vq6 α , Bq1 ϵ	II: Vc2 ζ , Bc6 γ	III: Cc1 α	

Kolček svetlobe pada na ravnino polirane, naravnega poliranja in
blešči v oči in v oči in v oči.

Žena zapre za možem vrata in se praska po vratu z roko zapiralko vrat.

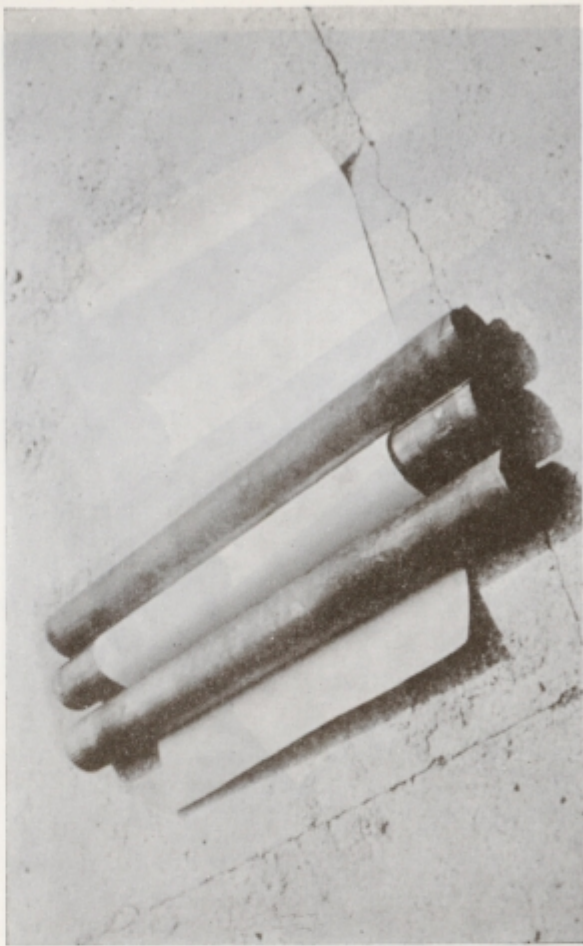
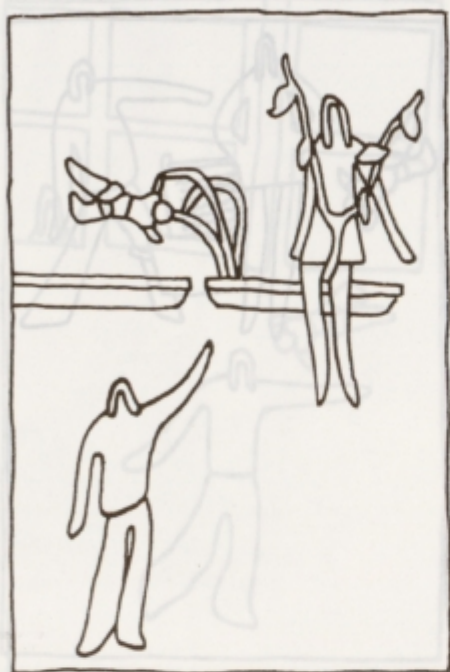
m

m

m

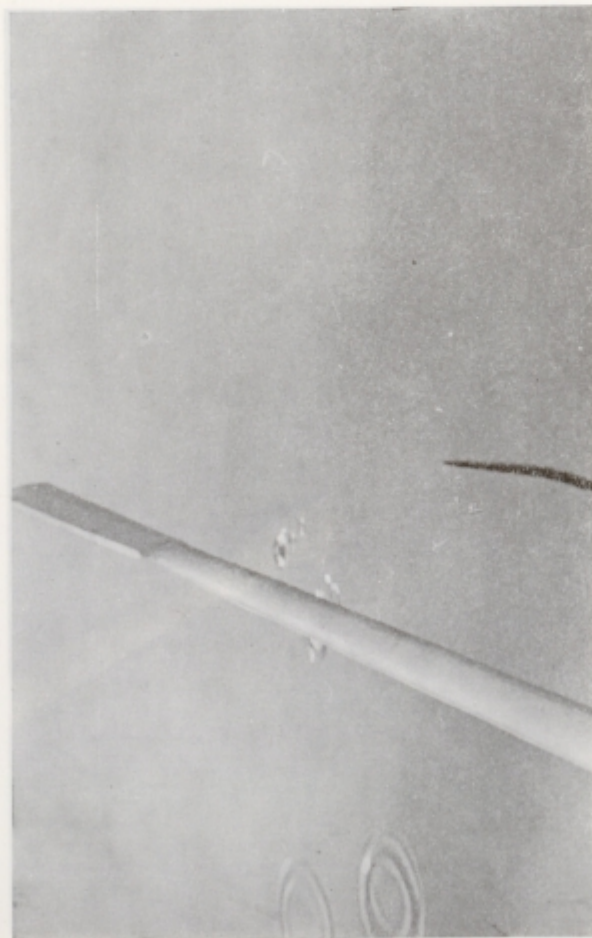
I: Be2 η , Cc3 ϵ , Dd6 ζ	II: Bd1 ζ , Cb2 δ	III: (Ad3 γ)	IV: Ac2 β , Dc5 ϵ IV: Ac2 β
I: Aa5 ϵ	II: De1 η	III: Bb4 β , Ce5 η , (Da2 α)	IV: Ae4 δ , Ba3 α , Cd4 ζ
I: (Db3 β)	II: Ab6 ζ , Bc5 γ , Ca6 α , De1 η	III: Ac1 η III: Dd5 δ	IV: Ad2 α , (Be1 ϵ), Cc2 γ
I: Bd6 δ , Cb1 β I: Bd6 δ	II: Dc4 γ	III: (Cd3 δ)	IV: (De6 ϵ)
I: (Ac3 β)	II: (Ba2 ζ)		

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, žena v ogledalu se spogleda z ženo v sobi.

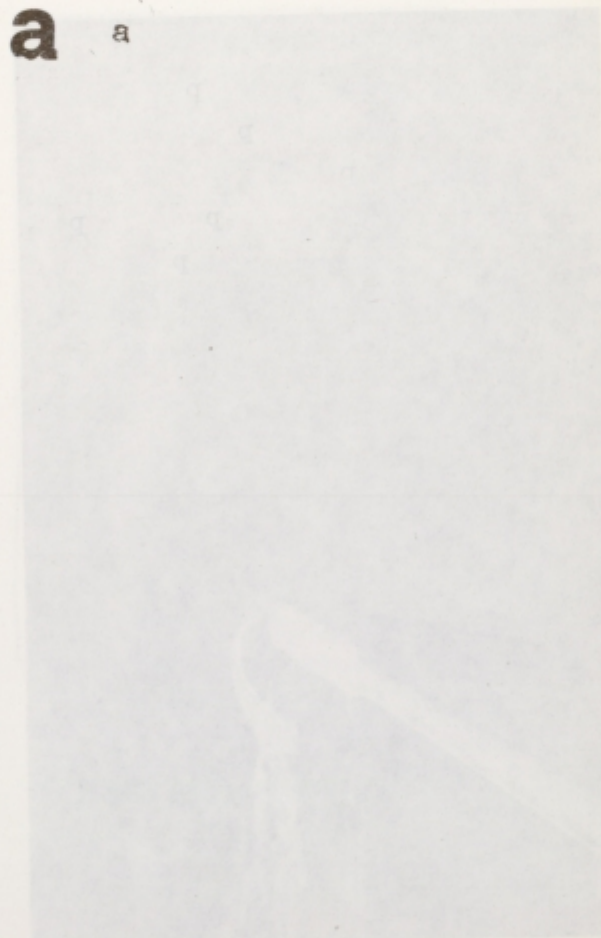

I: Ad6γ, Bd1ε, Dd6γ	II: Ac1α	III: (Au2δ), Ba3γ (Da2δ)	IV: Be2ε, Cd2δ, De2ε	IV: Ac5	IV: Cd2δ
I: (Ce3γ)	II: Ac1ε	III: Ch5ε	IV: Dd3ε	n	n
I: (Ab3γ)	II: Ac1α, Bb4α	III: Ad5α	IV: Bb6γ	n	n
I: Bc5β, Dc4γ	II: Ac4δ, Cb6ε	III: Be1δ, De6β	IV: Ac6ε, Ce2α	n	n
I: Cd1γ	II: Dd5α	III: (Ca3δ)	IV: (Da1γ)	n	n
I: (Aa1α)	II: (Ba2δ)	III: (Cb3δ)	IV: (De6γ)	n	n
I: (Vc3δ)	II: (Bb3δ)	III: Dd3α	IV: Vq3α, (gc1α)	n	n
I: Bq6α	II: Dc4α	III: Vc1α	n	n	n
I: Bq6γ, Cp1β	Cp0α' Dc1α	III: Bp4β, Ce2α'	n	n	n
I: (Dp2β)	II: Vp0ε' Bc2α'	(Da3α)	n	n	n
I: Vp2α	II: Dc1α	III: (Vq3α)	n	n	n
Dq0ε	II: Dc1α	III: (Vq3α)	n	n	n
I: Bc3α, Cc3ε'	II: Bq1ε' Cp5α				

I: Bdlε, Dd6γ	III: (Ad3γ)	IV: Ac2β, Cb2δ
I: Cc3ε	III: Ba3γ, (Da2ε)	IV: Ac2β, Be2ε, De1δ
I: Aa5ε	III: Ce5γ	IV: Ae4δ, De1δ
I: Bc5β, Dc4γ	III: Ac1γ	IV: Db3ε
I: Cblβ	III: Be1δ, De6β	IV: Ca6α
I: (Ac3β)	III: (Cd3δ)	IV: Bd6γ
		IV: Ad2α
		IV: (Da1γ)

9,55 g — matanović milenko

7,95 g — volarič ivan

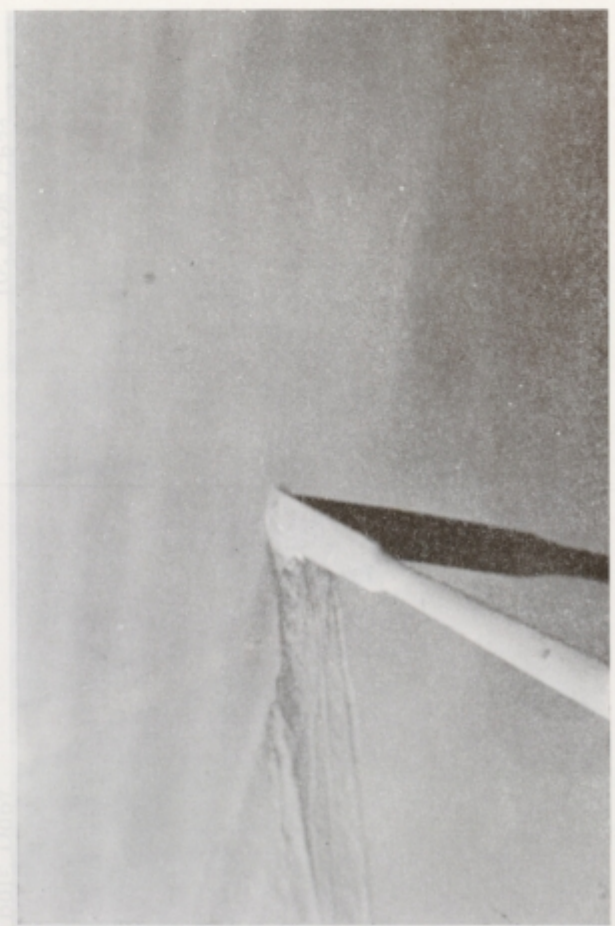
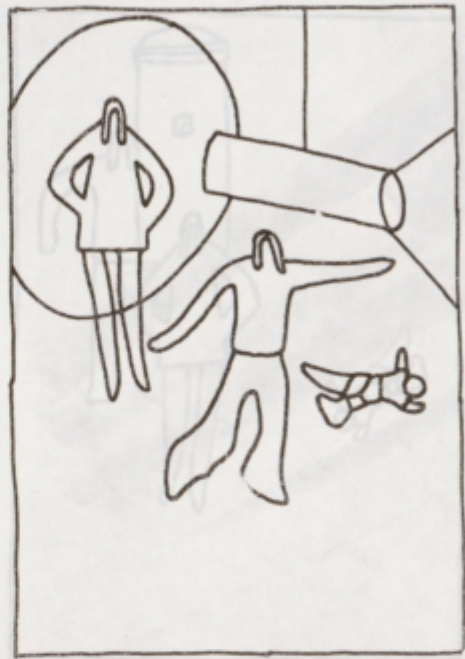
Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, mož v ogledalu se spogleda z ženo v sobi.

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, mož v ogledalu se spogleda z ženo v sobi.

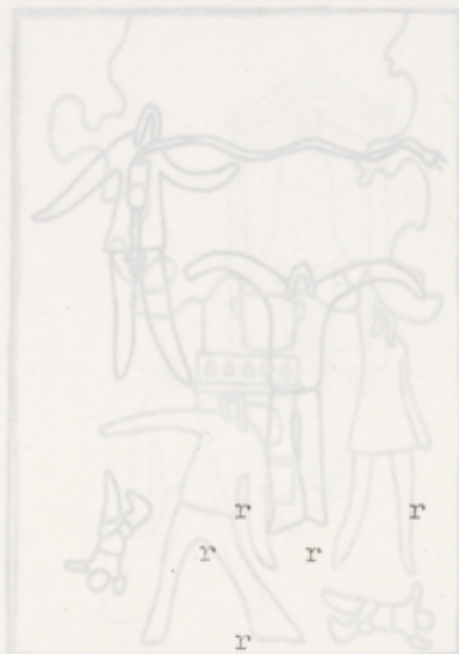
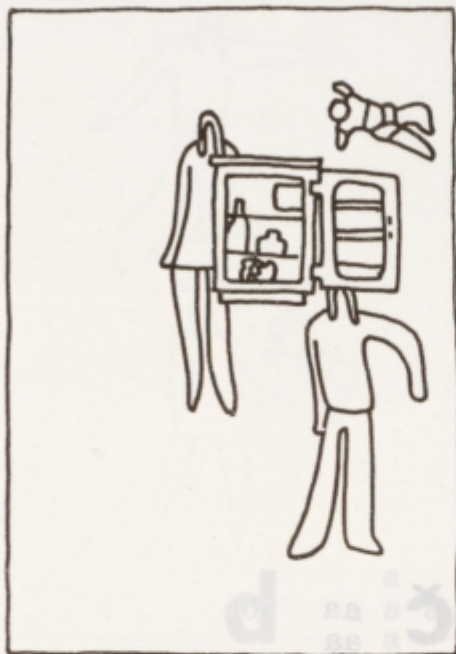
b

as

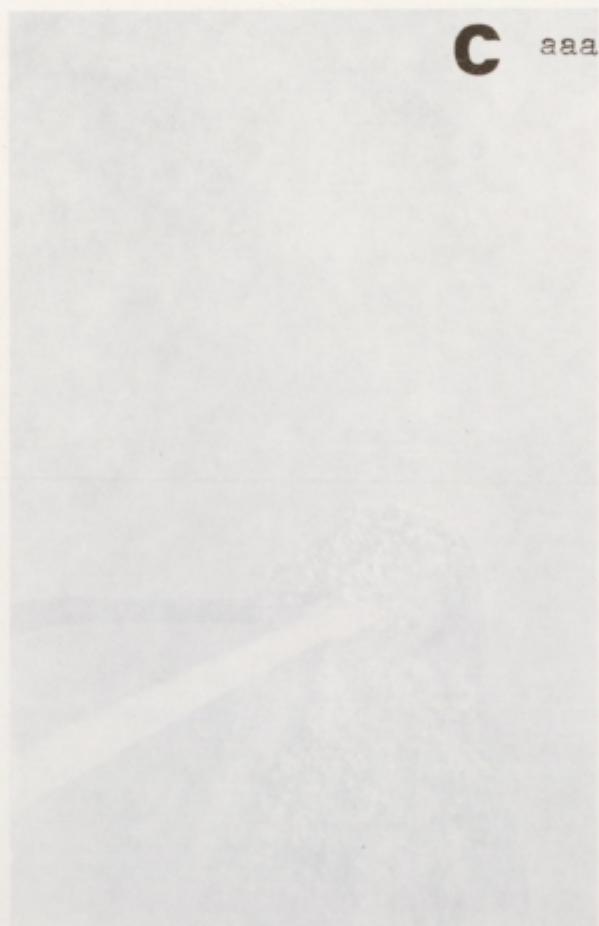

Dokler se plošča She Loves You zasuče dvakrat, žena šestkrat poskoči, mož v istem času poskoči štirikrat.

12 r

r
r
r
r
r
r
r

C aaa

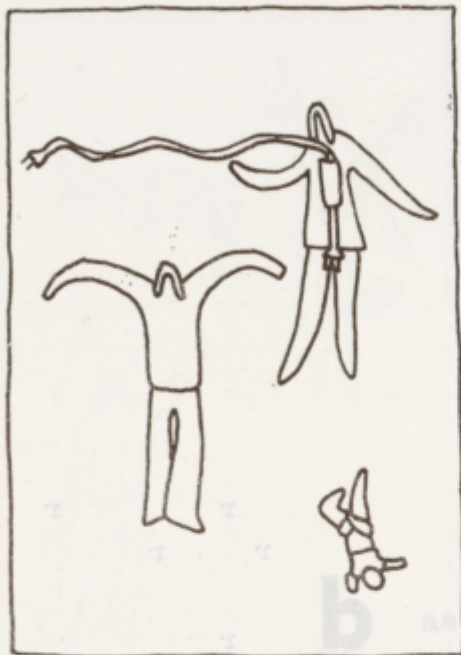

124

124

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, mož v ogledalu se spogleda z možem v sobi.

Mož v sobi se spogleda z ženo v ogledalu, mož v ogledalu se spogleda z možem v sobi.

č

aa bb
aa

